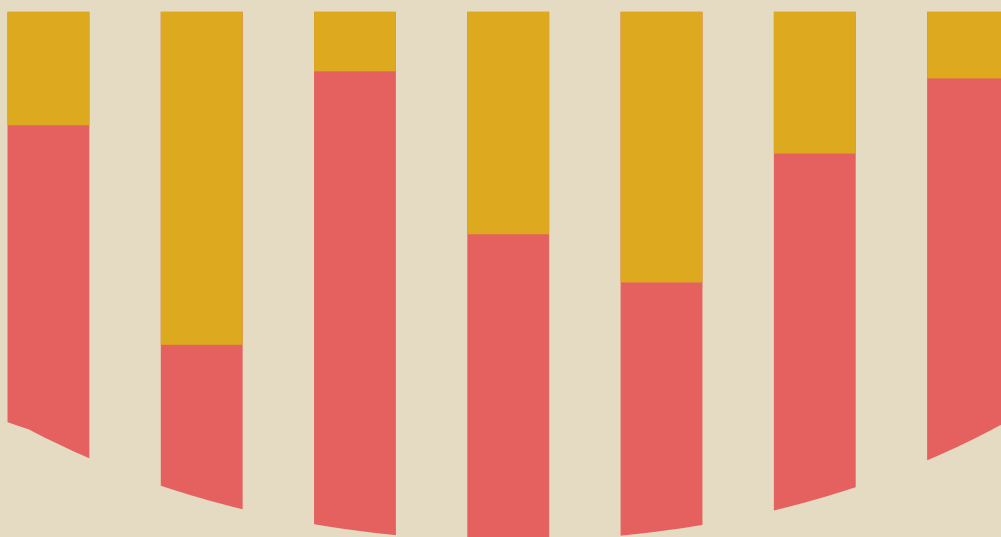

יהודים ישראלים - דיוקן

אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל, 2009

ראש צוות המחקר: אשר אריאן (ז"ל)

ניתוח הנתונים וכתיבה: איילה קיסר-שוגרמן

יהודים ישראלים - דיוקן

אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל, 2009

ראש צוות המחקר: אשר אריאן (ז"ל)

ניתוח הנתונים וכתיבה: איילה קיסר-שוגרמן

איסוף הנתונים וניתוחים סטטיסטיים: דרור וולטר,
דליה שינדלרין, שאול שלפק

ריכוז אקדמי: תמר הרמן, רפאל ונטורה

A Portrait of Israeli Jews

Beliefs, Observance, and Values of Israeli Jews, 2009

Research Team Leader: Asher Arian (Z"l)

Data Analysis and Report: Ayala Keissar-Sugarmen

עריכת הטקסט: נועם לסטר
עבודת השדה: מכון יצחק דיין
עיצוב וסדר: סטפני ורותי עיצוב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר) ולקרן אבי חי ישראל (ע"ר), תשע"ב
Copyright © 2011 by The Israel Democracy Institute and The AVI CHAI Israel Foundation

הוצאת המכון הישראלי לדמוקרטיה:

טל': 02-5300800, 1-800-20-2222; פקס: 02-5300867
דוא"ל: orders@idi.org.il
אתר האינטרנט: www.idi.org.il
מען למכתבים: ת"ד 4482, ירושלים 91044

קרן אבי חי ישראל:

טל': 02-6215330, פקס: 02-6215331
דוא"ל: office@avichai.org.il
אתר האינטרנט: www.avichai.org.il
רח' המלך ג'ורג' 44, ירושלים 94262
מען למכתבים: ת"ד 7617, ירושלים 91076

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי, לא מפלגתי, הממוקם בתפר שבין האקדמיה לפוליטיקה. המכון עוסק בתכנון מדיניות ובעיצוב רפורמות בממשל, במנהל הציבורי ובמוסדות הדמוקרטיה.

בתכניותיו ובמפעליו המכון חותר לחזק את מוסדות הדמוקרטיה המתהווה בישראל ולגבש את ערכיה. בהמשך לעבודת מחקר מעמיקה הוא מגיש המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפול חזון ארוך טווח של משטר דמוקרטי יציב, המותאם למבנה, לערכים ולנורמות של החברה הישראלית. המכון שואף לקדם בישראל שיח ציבורי בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות, לשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולקהל הרחב, לספק מידע ולהציג מחקר משווה.

החוקרים במכון הישראלי לדמוקרטיה הם אנשי אקדמיה, והם מובילים פרויקטים במגוון תחומים של החברה והמשטר בישראל. מחלקת ההוצאה לאור של המכון מפיקה, משווקת ומפיצה את פירות עבודתם בכמה סדרות: ספרים, מחקרי מדיניות, מדד הדמוקרטיה, פורום קיסריה ודברי ימי עיון.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

מרכז גוטמן לסקרים הוקם במתכונתו הנוכחית במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנת 1998, עם מעבר מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי למכון הישראלי לדמוקרטיה. המכון המקורי הוקם בשנת 1949 על ידי פרופ' אליהו (לואי) גוטמן כמרכז חלוצי למחקרי דעת קהל וקידום מתודולוגיה במדעי החברה. יעדו של מרכז גוטמן הוא להעשיר את הדיון הציבורי בסוגיות מדיניות ציבורית באמצעות מידע השאוב מבסיסי הנתונים של המרכז ומסקרי דעת הקהל המתבצעים על ידי המרכז.

קרן אבי חי ישראל היא קרן פרטית שנוסדה בשנת 1984 ופועלת בישראל, בצפון אמריקה ובמדינות ברית המועצות לשעבר. בעודה מחויבת להמשכיותם של עם ישראל והיהדות ולמרכזיותה של מדינת ישראל בחיי העם היהודי מציבה הקרן שני יעדים מרכזיים:

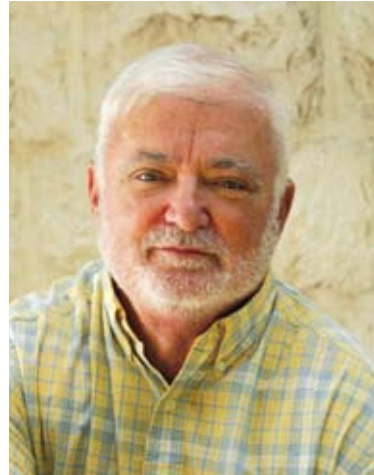
- עידוד וטיפול יחסי הבנה, רגישות וזיקה הדדית בין יהודים מכל הזרמים והגישות למסורת.
- טיפוח הזיקה למסורת בקרב כל חלקי העם ועידוד ההבנה וההערכה למורשת היהודית ולתרבותה, לדיניה, למנהגיה ולערכיה.

הקרן יוזמת ומממנת, בשיתוף עם גורמים שונים, תכניות מגוונות שמטרתן לקדם את היעדים האלה.

פרופ' אשר אריאן ז"ל (1938-2010)

פרופ' אשר אריאן היה מבכירי מדעני המדינה בארץ ומומחה בעל שם עולמי בנושאי בחירות וסקרי דעת קהל. הוא נולד בשנת 1938 בקליבלנד אוהיו שבארצות הברית ועלה לישראל בשנת 1966.

את עבודת הדוקטור שלו כתב פרופ' אריאן באוניברסיטה של מדינת מישגן. בישראל הוא היה ממקימי החוג למדע המדינה באוניברסיטת תל אביב וראש החוג הראשון. בשנת 1977 נבחר לדיקן הפקולטה למדעי החברה ולאחר מכן הופקד על הקתדרה ע"ש רומולו בטנקור. בשנת 1979 היה אריאן חבר בקבוצה שכוננה את האגודה הישראלית למדע המדינה ואף נבחר לעמוד בראשה. בשנת 1986 הוא התמנה לפרופסור בכיר מן המניין בחוג למדע המדינה באוניברסיטה של העיר ניו יורק, ובראשית שנות התשעים הצטרף לחוג למדע המדינה באוניברסיטת חיפה, שם לימד עד לפרישתו לגמלאות.

בשנות פעילותו המחקרית הענפה פרסם פרופ' אריאן עשרות ספרים ומאמרים בענייני ממשל ומשטר, בחירות, דעת קהל והתנהגות פוליטית בישראל. שניים מהמפעלים העיקריים שהוביל היו סדרת הסקרים והספרים של הבחירות בישראל (הפרויקט הרב־שנתי הוותיק ביותר בחקר מדע המדינה בישראל, שאותו הוא ייסד עוד בשנת 1969) ופרויקט מדיניות הביטחון הלאומי ודעת הקהל של מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים באוניברסיטת תל אביב.

במכון הישראלי לדמוקרטיה היה פרופ' אריאן אחד העמיתים הבכירים הראשונים. במסגרת זו הוא יזם את שילובו של המכון למחקר חברתי שימושי ע"ש גוטמן במכון הישראלי לדמוקרטיה, וכמו כן כונן והנהיג את פרויקט מדד הדמוקרטיה, המציג הערכה שנתית של מצב הדמוקרטיה בישראל מנקודת מבט השוואתית, היסטורית ובינלאומית.

ביולי 2010 הלך פרופ' אשר אריאן לעולמו. הוא חסר לכולנו.

יהי זכרו ברוך.

תוכן העניינים

9	הקדמה
10	תמצית
11	תקציר הממצאים
16	מבוא ומטרות הסקר
22	שיטה
26	תוצאות
26	פרק 1: רמת דתיות ושמירה על המסורת
31	פרק 2: אורחות חיים ומנהגים
43	פרק 3: אמונה דתית וערכים חברתיים
51	פרק 4: דת ומסורת במרחב הציבורי והקשר לדמוקרטיה בישראל
61	פרק 5: זהות יהודית וישראלית
71	נספחים
71	נספח 1: שאלון הסקר
83	נספח 2: השוואת מדגם 2009 עם סקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
85	נספח 3: הליך הפקת גורמים בפרקים השונים
89	נספח 4: השוואת עמדות בין קבוצות רקע בפרקים השונים
111	צוות המחקר

הקדמה

במחצית הראשונה של שנת 2009 ערך מרכז גוטמן לסקרים שבמכון הישראלי לדמוקרטיה, עבור קרן אבי חי ישראל, סקר לבחינת דמותה היהודית של החברה הישראלית מן ההיבטים של רמת דתיות, אמונה, ערכים ומנהגי דת ומסורת. בנוסף, התייחס הסקר לעמדות הציבור היהודי-ישראלי כלפי המדינה והחיים הציבוריים, ליחסים בין קבוצתיים בחברה הישראלית-היהודית וליחס של יהודים ישראלים כלפי יהדות התפוצות.

סקר זה הוא בבחינת המשך לשני סקרים קודמים שנערכו בנושא זה בשנים 1991 ו-1999. שלושת הסקרים יוצרים רצף ייחודי בתחום חקר הדתיות היהודית בישראל; החזרה ל"שדה" אגב שימוש בשאלונים דומים, מאפשרת אבחון מגמות בשני העשורים האחרונים בנושאים אלה.

עבור כל אחד משלושת הסקרים נבנה מדגם המייצג את הציבור היהודי הישראלי הבוגר (מגיל 20 ומעלה) בכל אחת מהתקופות. המדגם של 2009 כלל 2,803 יהודים ישראלים. איסוף הנתונים נערך באמצעות ראיונות פנים אל פנים שהתבצעו בשתי שפות, עברית ורוסית, על פי שפת האם של המרואיינים.

בדוח זה מובאים ממצאי הסקר של 2009 הנוגעים לכלל הציבור היהודי-ישראלי הבוגר ולגוני הביניים המאפיינים את מגזריו השונים. הדוח מתייחס גם למגמות השינוי הבולטות המסתמנות בשני העשורים האחרונים.

תמצית

שלושת הסקרים שנערכו ב־1991, 1999 ו־2009 מלמדים שהיהדות נוכחת בחייהם של יהודים ישראלים, גם אם במגוון אופניות ומינונים או בסתירות פנימיות בין כוונות מוצהרות לבין מעשים.

הדרך שבה יהודים ישראלים מגדירים את רמת הדתיות שלהם היא מהותנית ויסודית, והיותו של אדם חילוני או דתי היא - במקרים רבים - "עסקת חבילה" הכורכת יחד מאפיינים ועמדות מובחנים ומבחינים. ניתוח הנתונים ב־2009 מעלה שרמת דתיות קשורה בעקביות בהבדלים בין קבוצות אוכלוסייה שונות בחברה הישראלית - קבוצות מוצא וקבוצות הנבדלות ביניהן ברמת השכלה והכנסה - וכן בעמדות בנושאים כמו דמוקרטיה, חוק השבות מיהו יהודי ומעמד האישה.

בין 1991 ל־1999 נמדדה ירידה מסוימת בזיקה לדת ולמסורת היהודית, ככל הנראה בהשפעת גל העלייה הגדול מחבר המדינות (מדינות שהיו בעבר חלק מברית המועצות). לעומת זאת, בין 1999 ל־2009 נמדדה עלייה בזיקה זו, עד לחזרה לערכים שנמדדו ב־1991 ואף מעבר להם בחלק מההיבטים שנמדדו. אפשר שבלימת הירידה בזיקה למסורת ולדת בין 1999 ל־2009 היא מחד גיסא עדות לכך שהעולים מחבר המדינות נטמעו בחברה הישראלית ואימצו את המנהגים היהודיים ואת המסורת היהודית, ומאידך גיסא היא כנראה עדות לעלייה בחלקם הדמוגרפי של הדתיים והחרדים. סביר להניח שלולא העלייה הגדולה מחבר המדינות, מאז תחילת שנות התשעים, מגמת העלייה בזיקה למסורת ולדת בין 1991 ל־2009 הייתה עקבית.

ב־2009 ניתן לומר כי יהודים ישראלים רבים מתעניינים במקומה של הדת במדינת ישראל ובמשמעות של "מדינה יהודית" ומביעים עמדה אוהדת כלפי ביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי. עם זאת הם מבקשים לשמור על חופש בחירה אישי, בעיקר בשמירת השבת בפרהסיה הציבורית.

יהודים ישראלים רבים מתעניינים גם בשאלה מיהו יהודי ומקבלים את העמדה הרשמית של מדינת ישראל, התומכת בגיור אורתודוקסי. עם זאת כמחצית מהמשיבים לסקר תומכים בהכשרת גיורים לא אורתודוקסיים. תמיכתם באפשרות העלייה לישראל וקבלה מיידית של אזרחות ישראלית היא גורפת ביחס ליהודים, אך מסויגת לגבי אלה שאינם יהודיים על פי ההלכה.

נתוני הסקר מורים שמרבית הישראלים סבורים כי ישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית, אולם הם חלוקים באשר לאופן השילוב הרצוי במקרה של קונפליקט ביניהן: קרוב למחצית סבורים שיש להעדיף תמיד את הדמוקרטיה על פני ההלכה הדתית, חלק סבורים שלפעמים כך ולפעמים אחרת, ומעטים סבורים כי יש להעדיף בכל מקרה את ההלכה הדתית. העדפת ההלכה הדתית על פני הדמוקרטיה חדה יותר, כצפוי, בקרב חרדים, דתיים ואף מסורתיים, בהשוואה לחילונים.

ולבסוף, נתוני הסקר מצביעים על תחושת שייכות וזיקה גבוהה של מרבית היהודים הישראלים למדינת ישראל וליהדות: לרובם הגדול חשוב להיות בארץ, להרגיש חלק מהחברה הישראלית ומהעם היהודי. זאת ועוד, הנתונים בנוגע ליחסים בין־קבוצתיים בישראל מרמזים על הקלה במתח בין חילוניים לדתיים ב־2009, בהשוואה ל־1999 (אם כי מסקנה זו אינה חד־משמעית, שכן היא נסמכת רק על שאלה אחת בסקר).

מגמה דומה נמצאה גם ביחס לתחושת הסולידריות של יהודים ישראלים עם הקולקטיב היהודי ברחבי העולם. התרופפות הסולידריות שנצפתה ב־1999 (בהשוואה ל־1991) נבלמה, וב־2009 (בהשוואה ל־1999) יהודים ישראלים רבים יותר חשים שליהודים בישראל וליהודי הגולה יש גורל משותף, והם מרגישים את עצמם חלק מהעם היהודי בעולם.

תקציר הממצאים

דוח זה סוקר את פניה של החברה היהודית לקראת סוף העשור הראשון של המאה העשרים ואחת (הסקר שעליו מבוסס הדוח נעשה ב־2009). הוא סוקר היבטים של אמונה, ערכים ומנהגי דת ומסורת ובוחן מגמות של יציבות ושינוי בנושאים אלה, בהשוואה לנתוני סקרים קודמים שנערכו ב־1991 וב־1999.

עבור כל אחד משלושת הסקרים נבנה מדגם המייצג את הציבור היהודי הישראלי הבוגר (מגיל 20 ומעלה) בכל אחת מהתקופות. המדגם של 2009 כלל 2,803 יהודים ישראלים. איסוף הנתונים נערך באמצעות ראיונות פנים אל פנים שהתבצעו בשתי שפות, עברית ורוסית, על פי שפת האם של המרואיינים.

אף שבין המדידות השונות אפשר להבחין במגוון של אופנויות ומינונים, מכל שלושת הסקרים אפשר ללמוד שהיהדות נוכחת בתודעתם של יהודים ישראלים רבים; היא מתבטאת בעיקר בקיום מנהגים וטקסים, אך גם באמונה ובערכים.

הממצאים מלמדים על הלימה גבוהה בין האופן שבו יהודים ישראלים מגדירים את עצמם מבחינה דתית (חרדים, דתיים, מסורתיים, לא דתיים או אנטי־דתיים) לבין מידת השמירה על המסורת. עוד נמצא כי הדרך שבה יהודים ישראלים מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת, היא מהותנית ויסודית; והיא קשורה באופן עקבי, כפי שמראה הניתוח שלהלן, במשתנים סוציו־דמוגרפיים כמו מוצא, רמת השכלה והכנסה. הבדלים מסוימים, אם כי לא עקיבים, נמצאו בין נשים לגברים וכן בין משיבים מקבוצות גיל שונות. המהותנות הזאת באה לידי ביטוי גם בהבדלים בעמדות בנושאים אחרים שנבדקו בסקר - כמו דמוקרטיה, חוק השבות, מיהו יהודי ומעמד האישה (נושאים אלה נבדקו רק בסקר של 2009). במילים אחרות, "חילוניות" או "דתיות" היא במקרים רבים "עסקת חבילה", הכורכת מאפיינים ועמדות בעניינים שונים.

במרוצת השנים חלו שינויים מסוימים בדרך שבה יהודים ישראלים מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת: מ־1991 ל־1999 נמדדה ירידה בשיעור היהודים הישראלים שהגדירו את עצמם כשומרים במידה רבה על המסורת (מ־24% ל־19%), ככל הנראה בהשפעת גל העלייה הגדול מחבר המדינות (מדינות שהיו בעבר חלק מברית המועצות). מגמה זו נבלמה, ומשנת 1999 עד 2009 נמדדה עלייה בשיעור היהודים הישראלים השומרים במידה רבה על המסורת הדתית (מ־19% ל־26%). כמו כן, בהשוואה ל־1999, שיעורים גבוהים יותר של יהודים ישראלים מגדירים את עצמם בשנת 2009 כדתיים או חרדים (22% לעומת 16%). בהתאם, בהשוואה ל־1999, שיעורים נמוכים יותר של יהודים ישראלים מגדירים את עצמם בשנת 2009 כחילונים שאינם אנטי־דתיים או כחילונים אנטי־דתיים (46% לעומת 52%). מגמה של ירידה בזיקה למסורת ולדת בין 1991 ל־1999, ושל עלייה בזיקה זו בין 1999 ל־2009 עד לחזרה למצב שהיה ב־1991 (ואף יותר מכך בחלק מהמדדים), נמצאה ברובם המכריע של הנושאים המוצגים בדוח זה.

אפשר שכלימת הירידה בזיקה למסורת ולדת בין 1999 ל־2009 היא מחד גיסא עדות לכך שהעולים מחבר המדינות נטמעו בחברה הישראלית ואימצו את המנהגים היהודיים ואת המסורת היהודית, ומאידך גיסא היא כנראה עדות לעלייה בחלקם הדמוגרפי של הדתיים והחרדים. סביר להניח שלולא העלייה הגדולה מחבר המדינות, מאז תחילת שנות התשעים, מגמת העלייה בזיקה למסורת ולדת בין 1991 ל־2009 הייתה עקבית.

אורחות חיים ומנהגים

ניתוח חשיבותה של המסורת באורחות החיים והמנהגים של יהודים ישראלים מלמד שפניה של החברה הישראלית מורכבים ורבי גוונים, כפי שיעידו הממצאים העיקריים של דוח זה.

אורחות השבת: מחצית מהמשיבים השיבו שהמסורת "חשובה מאוד" או "חשובה" בכל הקשור למה שהם עושים בשבת, כשליש מהמשיבים ציינו שהם שומרים שבת על כל דקדוקיה או במידה רבה, יותר מ־80% ציינו שבשבת הם משתדלים לבלות עם המשפחה "תמיד" או "לעיתים קרובות", ויותר משני שלישים דיווחו כך לגבי עריכת סעודה מיוחדת בליל שבת. יצוין כי גם אם מרבית היהודים הישראלים אינם עוברים על מנהגי "לא תעשה" בשבת, מרביתם מבקשים לשמור על חופש בחירה אישי ולקיים פעילויות חול בשבת במרחב הציבורי (כפי שיפורט בהמשך).

מנהגי חגים: מרבית היהודים הישראלים (85%) מעידים שעבורם "חשוב" עד "חשוב מאוד" לחגוג את חגי ישראל לפי המסורת, ומרביתם (90%) סבורים כך לגבי סדר פסח. רבים (82%) מעידים שהם נוהגים להדליק נרות בחנוכה "תמיד" או "לעיתים קרובות", אך שיעור נמוך יותר נוהגים לא לאכול חמץ בפסח (67%), לצום ביום כיפור (68%), לשמוע מגילת אסתר (36%) או לערוך תיקון ליל שבועות (20%).

מנהגי כשרות: מרבית היהודים הישראלים אוכלים כשר בבית (76%) ומחוץ לבית (70%) ומעידים שהם אף פעם לא אוכלים בשר חזיר (72%). רובם טענו שהם נוהגים כך מסיבה דתית.

טקסים יהודיים במעגל החיים: רוב מכריע של היהודים הישראלים (יותר מ־90%) סבורים כי "חשוב" עד "חשוב מאוד" לקיים את הטקסים היהודיים המרכזיים במעגל החיים - לערוך ברית מילה, לשבת שבעה, לחגוג בר מצווה ולומר קדיש אחרי ההורים. מרבית אלה שהעידו ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך ברית מילה, ומרבית אלה שהעידו כך לגבי טקס בר המצווה, סבורים כך מסיבה דתית. נראה שגם אם רוב היהודים הישראלים סבורים ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך טקס נישואים בברכת רב (80%), העמדות כלפי נושא זה אינן חד־משמעיות. רק כמחצית מהיהודים הישראלים (54%) שללו את האפשרות שהם או בני משפחתם היו בוחרים להינשא בנישואים אזרחיים, אם הייתה אפשרות כזו במדינת ישראל.

לימודי יהדות ומנהגי פולחן: יותר משני שלישים של היהודים הישראלים מציינים ש"חשוב מאוד" או "חשוב" ללמוד תנ"ך, תלמוד ומקורות יהודיים אחרים. אולם מיעוט מן המשיבים מציינים שהם עצמם מתעניינים במידה "רבה" או "די רבה" בנושאים הקשורים ליהדות, או לומדים מקורות יהודיים בכתובים או באינטרנט, או מתעניינים בביטויים של היהדות במוזיקה, או מתעניינים ב"עידן חדש", ברוחניות או מיסטיקה. מיעוט מהמשיבים מתייעצים עם רב בבעיות אישיות "תמיד" או "לעיתים קרובות", או מבקרים בקברי צדיקים "לעיתים קרובות" או "לפעמים".

סיכום: ניתוח סטטיסטי של נתוני הסקר חשף את הדפוסים האלה: ציון ממוצע גבוה במיוחד ניתן לקיום מצוות ומנהגים המקובלים בחברה הישראלית, כמו טקסי ברית מילה, בת מצווה או בר מצווה, או קבורה על פי המסורת היהודית (4.3 מתוך ציון מקסימלי של 5). ציון גבוה למדי ניתן לקיום מצוות ומנהגים כמו שמירת כשרות, צום ביום כיפור, קידוש בליל שבת והדלקת נרות שבת (3.6 מתוך 5), וכן לקיום מצוות מנהגי "לא תעשה" בשבת (3.4 מתוך 5). ציון ממוצע בינוני ניתן למנהגים המעידים על מודעות להיבטים המעשיים־שגרתיים בחיי היום־יום של הדת והמסורת כמו קביעת מספר הילדים במשפחה, בחירת מקצוע או בן זוג או לבוש (2.4 מתוך 5). ציון ממוצע נמוך יחסית ניתן לקיום מצוות ומנהגים שהגדרנו כ"דתיים" כמו ביקור בבית כנסת או קריאת מגילת אסתר (1.6 מתוך 5); וציון נמוך מאוד ניתן לעניין "עכשווי" ביהדות כגון גלישה באינטרנט לנושאים יהודיים, או עניין ב"עידן חדש" או במיסטיקה רוחניות (1.0 מתוך 5).

אמונה דתית

רוב גדול של המשיבים לסקר העידו שהם מאמינים באלוהים ובכך שיתגמלו על מעשים טובים וייענשו על הרעים, וכן בכוחה של התפילה. מרביתם (כשני שלישים) אף דיווחו על אמונה עזה בייחודם של העם היהודי ותורת ישראל. שיעורים נמוכים יותר (כמחצית מהמשיבים) העידו על אמונה בעולם הבא ובביאת המשיח, וכשליש העידו על אמונה חזקה בכך שיהודי שאינו מקיים מצוות מסכן את כל העם היהודי.

ממוצע התשובות לפריטים העוסקים באמונה בכוח עליון הוא 2 (בסולם שבו 0 מייצג היעדר אמונה ו-3 מייצג אמונה שלמה), כלומר אפשר לומר שהיהודים הישראלים הם בעלי אמונה דתית אך "לעתים מפקפקים". אפשר להצביע על שתי מגמות עיקריות בנושא זה: בשאלות על אמונה כללית (כגון על כך שיש כוח עליון שמכוון את העולם) חלה עלייה קלה, אך מובהקת סטטיסטית, בשיעור המאמינים ב־2009 בהשוואה למדידות הקודמות ב־1999 וב־1991. לעומת זאת בשאלות אמוניות יהודיות ייחודיות (כגון האמונה בביאת המשיח חלה בשנת 1999 ירידה בשיעור המאמינים לעומת 1991, וירידה זו "תוקנה" בשנת 2009 וחזרה לרמתה ב־1991).

דת ומסורת במרחב הציבורי

רוב היהודים הישראלים (61%) סבורים שהחיים הציבוריים במדינת ישראל צריכים להתנהל על פי המסורת היהודית הדתית, ומרביתם "מתעניינים" או "מתעניינים מאוד" במקומה של הדת במדינת ישראל (65%) ובמשמעותה של "מדינה יהודית" (70%). כמחצית מהיהודים הישראלים סבורים שהחיים הציבוריים בארץ צריכים להמשיך ולהתנהל כפי שהם מתנהלים היום; כרבע סבורים שישראל צריכה להיות יותר דתית מכפי שהיא היום; וכרבע סבורים שהיא צריכה להיות פחות דתית.

קרוב ל־60% תומכים בקיום פעילויות חול בשבת - כשני שלישים מהמשיבים מצדדים בפתיחת בתי קולנוע, בתי קפה ומסעדות, ובקיום אירועי ספורט, ויותר ממחצית מצדדים בהפעלת תחבורה ציבורית בשבת ובפתיחת מרכזי קניות. עם זאת רובם המוחלט (87%) סבורים שהאוכל המוגש במוסדות ציבוריים צריך להיות כשר. לגבי נישואים אזרחיים, כמחצית סבורים שיש להנהיג בארץ נישואים אזרחיים שלא דרך הרבנות (51% השיבו "בהחלט כן" או "כן" או "אולי כן") וחמישית מהמשיבים (19%) השיבו כי היחס של בתי הדין הרבניים בסוגיות נישואים וגירושים הוא ענייני וניטרלי.

בעמדות בתחום זה שנבדקו בשלושת מועדי הסקר נמצאו הבדלים אלה: בשאלה הכללית, באיזו מידה אתה תומך בכך שהחיים הציבוריים בארץ יתנהלו על פי המסורת, נצפתה עלייה הדרגתית משמעותית מ־1991 ל־2009 (מ־44% ב־1991 ל־61% ב־2009). בכל יתר השאלות הסתמנה מגמה (עקבית עם יתר ממצאי הדוח) של ירידה בתמיכה בעמדות מסורתיות־דתיות מ־1991 ל־1999, ועלייה בתמיכה בהן מ־1999 ל־2009.

עמדות לגבי יחסי דתיים-חילונים

יותר ממחצית מהמשיבים (55%) סבורים שהיחסים בין דתיים ללא דתיים בארץ הם "לא כל כך טובים" או "לא טובים כלל", ולמרביתם (59%) יש מעט, אם בכלל, חברים קרובים השונים מהם מבחינת השמירה על המצוות ("יותר דתיים או פחות דתיים ממך"). עם זאת שלושה רבעים מסכימים ב"מידה מסוימת" עד "רבה" שילדיהם ילמדו בבית ספר שבו לומדים ילדי חילונים ודתיים. בבדיקת הסוגיה השנויה במחלוקת של גיוס בני ישיבות לצה"ל נמצאה הסכמה גורפת למדי בקרב כ־85% מהמשיבים לסקר, ה"מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" שיש לגייס את בני הישיבות לצה"ל.

בנושא זה אפשר היה לערוך בחינת מגמות לאורך השנים רק בנוגע לשאלה הכללית של היחסים בין דתיים לחילונים. בבדיקה זו עלה כי ב־1999, בהשוואה ל־1991, חלה ירידה בשיעור הסבורים כי היחסים בין דתיים

ללא דתיים הם "די טובים" או "טובים מאוד", אך בשנת 2009 נצפתה עלייה חדה בשיעור הסבורים כי היחסים בין דתיים ללא דתיים הם "די טובים" או "טובים מאוד" בהשוואה לשנים הקודמות (29% ב-1991, 17% ב-1999, 43% ב-2009).

עמדות בעניין דמוקרטיה והקשר למסורת ודת

בסקר נבדקו עמדותיהם של יהודים ישראלים בנוגע לזיקה שבין ההלכה היהודית לבין עקרונות הדמוקרטיה. נמצא כי מרבית המשיבים (73%) סבורים שישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית. אולם פחות ממחצית המשיבים (44%) השיבו שבמקרה של סתירה בין ההלכה היהודית לבין העקרונות הדמוקרטיים, יש להעדיף תמיד את הדמוקרטיה על פני ההלכה (20% סבורים שבכל מקרה יש להעדיף את ההלכה, ו-36% סבורים שלפעמים כך ולפעמים אחרת).

על השאלה אם ישראל יכולה להיות מדינה יהודית (השומרת על ההלכה הדתית) ודמוקרטית, מרבית הדתיים והמסורתיים השומרים במידה רבה על המסורת השיבו בחיוב - יותר מהמשיבים החילונים והחרדים (המקפידים על כל דקדוקי המסורת) שהשיבו כך. רק שליש מהמשיבים האנטי-דתיים השיבו בחיוב לשאלה זו. משיבים חרדים ודתיים ומשיבים ששומרים במידה רבה על המסורת היהודית, טענו שיש להעדיף תמיד את ההלכה על הדמוקרטיה כאשר יש סתירה בין השניים, לעומת משיבים מסורתיים וחילונים ומשיבים ששומרים במידה מועטה יותר על המסורת, שלא סברו כך.

תחושת שייכות וזהות אישית - ישראלית ויהודית

נתוני הסקר מצביעים על תחושת שייכות וזיקה גבוהה למדינת ישראל וליהדות אצל מרבית היהודים הישראלים: לרובם הגדול חשוב להיות בארץ ולהרגיש חלק מהעם היהודי ומהחברה הישראלית. בהתאם לכך, כמעט כולם סבורים כי "די חשוב" עד "חשוב מאוד" לזכור את השואה. זאת ועוד, מרבית המשיבים (88%) היו רוצים להיות בארץ בטווח הרחוק (השיבו "כן" אך לא משוכנע" או "משוכנע שכן"), ושיעור דומה (84%) רואים את עצמם כציונים (השיבו "כן" או "בהחלט כן").

מחצית מהיהודים הישראלים מגדירים את עצמם בראש ובראשונה כיהודים, וכ-40% מגדירים את עצמם ראשית כישראלים. כצפוי, חילונים לא אנטי-דתיים וחילונים אנטי-דתיים מגדירים את עצמם בעיקר כישראלים, ואילו מסורתיים, דתיים וחרדים מגדירים את עצמם בעיקר כיהודים. אולם כשליש מהחילונים שאינם אנטי-דתיים מגדירים את עצמם בעיקר כיהודים, ושליש מהמסורתיים מגדירים את עצמם בעיקר כישראלים.

תפיסות לגבי חוק השבות ומיהו יהודי

יהודים ישראלים רבים מתעניינים בשאלה מיהו יהודי (62% מהמשיבים "מתעניינים" עד "מתעניינים מאוד"). משיבים דתיים הביעו את מידת העניין הגבוהה ביותר בשאלה זו, ולאחריהם משיבים חרדים ומשיבים מסורתיים (86% מהמשיבים, 79% ו-72% בהתאמה). משיבים חילונים לא אנטי-דתיים ואנטי-דתיים הביעו מידת סקרנות נמוכה בהרבה בשאלה זו (47% ו-20% בהתאמה).

ניתוח הנתונים מלמד שתמיכתם של יהודים ישראלים בחוק השבות במתכונתו הנוכחית איננה אחידה: מרביתם (87%) "תומכים" עד "בהחלט תומכים" באפשרות העלייה לישראל ובמתן אזרחות ישראלית מידית לעולים יהודים, אולם רק כמחציתם (53%) תומכים באפשרות זו לגבי בני זוג לא יהודים של יהודים, ועוד פחות מכך (43%) לגבי נכדים לא יהודים שרק סבא שלהם יהודי. יצוין כי תמיכתם של יהודים ישראלים באפשרות העלייה לישראל ובקבלה מידית של אזרחות ישראלית ליהודים היא גורפת, ללא הבדל בין קבוצות אוכלוסייה שונות.

נמצאה בסקר הסכמה רחבה עם האמירה שאדם יכול להיות יהודי טוב גם אם אינו שומר על המסורת (92% מהמשיבים). שיעורים נמוכים מכך, אם כי עדיין מרבית היהודים הישראלים (61%), "מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" שלקונסרבטיבים ולרפורמים צריך להיות בישראל מעמד שווה לזה של האורתודוקסים. עם זאת, מרבית היהודים הישראלים (69%) לא נכחו אף פעם בתפילה או בטקס דתי בבית כנסת רפורמי או קונסרבטיבי.

ככלל, אפשר לומר שמרבית היהודים הישראלים (73%) מקבלים את העמדה הרשמית במדינת ישראל, התומכת בגיור אורתודוקסי כדרך להכרה ביהדותו של אדם (גם אם אינו שומר מצוות), ושיעורים נמוכים יותר (48% מהמשיבים) מסכימים עם גיור לא אורתודוקסי. בהתאם, מרבית היהודים הישראלים אינם מכירים ביהדותו של אדם המרגיש את עצמו יהודי אך הוריו אינם יהודים.

קשר בין ישראל לתפוצות

הרוב המכריע של המשיבים מרגישים את עצמם כחלק מהעם היהודי בעולם (93% השיבו "כן" או "בהחלט כן"). מרביתם (81%) גם "מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" עם כך שללא הדת היהודית העם היהודי כבר לא היה קיים. שיעורים נמוכים יותר, אם כי עדיין מרבית המשיבים, סבורים שליהודים בישראל וליהודי הגולה גורל משותף (73% השיבו "כן" או "בהחלט כן"). עם זאת יותר ממחצית המשיבים (57%) "מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" עם כך, שהעם היהודי במדינת ישראל הוא עם אחר מהיהודים בחוץ לארץ.

מבחינת שלושת הסקרים עולה שמשנת 1991 לשנת 1999 הייתה נסיגה בתחושת הסולידריות של יהודים ישראלים עם הקולקטיב היהודי ברחבי העולם, ואילו משנת 1999 לשנת 2009 יש מגמה של עלייה בתחושת הסולידריות. למגמה זו יש חשיבות לצד האמירה שהעם היהודי במדינת ישראל הוא עם אחר מהיהודים בחוץ לארץ (71% הסכמה ב־1999 ו־57% הסכמה ב־2009), אך גם לצד האמירה שליהודים בישראל וליהודי הגולה יש גורל משותף (68% הסכמה ב־1999 ו־73% הסכמה ב־2009).

מבוא ומטרות הסקר

הסקר הנוכחי, שנערך ב־2009, הוא בבחינת המשך לשני סקרים קודמים שנערכו על ידי מרכז גוטמן לסקרים (מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי ב־1991) בשיתוף קרן אבי חי ישראל וראו אור בשנים 1993 ו־2002. שלושת דוחות הסקר יוצרים רצף ייחודי בתחום חקר הדתיות היהודית בישראל. מלבד אפיון ותיאור מעמיקים של עמדות הציבור בנושאים הקשורים לדתיות ולמסורת בשלוש נקודות הזמן הללו, החזרה ל"שדה" עם שאלונים דומים מאפשרת השוואה בין התקופות ואבחון מגמות שהתפתחו בשני העשורים האחרונים.

ברוח גלי הסקר הקודמים, גם מטרת הסקר הזה היא לבחון התנהגות דתית, מסורות ומנהגים דתיים, ערכים יהודיים בחברה ויחסי דת ומדינה.

1. עיקרי הממצאים של הדוחות הקודמים

בשנים 1991 ו־1999 נערכו שני גלי סקר שמטרתם הייתה לעקוב אחר דפוסי ההתנהגות הדתית בחברה היהודית הישראלית, לאפיין את התפיסות והעמדות של הציבור בנושאים הקשורים למסורת יהודית ולהצביע על מגמות השינוי בהם לאורך זמן. הסקרים נערכו על ידי פרופ' אליהוא כ"ץ, ד"ר שלומית לוי וד"ר חנה לוינסון. הדוח הראשון (1993)¹ הניח את התשתית האמפירית לדיון בשאלות כגון: ההגדרה הדתית העצמית של אזרחי ישראל היהודים, מידת שמירת המצוות, אמונות וערכים מסורתיים, עמדות לגבי יחסי דת ומדינה, מיפוי השסעים החברתיים, קשר בין דתיות לאתניות, דת בחיי האזרח החילוני ויחס למסורת היהודית בקרב עולי שנות התשעים ממדינות חבר העמים (ברית המועצות לשעבר). להלן הממצאים העיקריים של הסקר הראשון:

- ההגדרות העצמיות השכיחות ביותר בקרב היהודים הישראלים הן "לא דתי, שומר במקצת על המסורת" ו"מסורתי".
- לשני שלישים מהיהודים הישראלים זהות יהודית חזקה, אולם בשעה שרוב מי שהגדירו את עצמם כחרדים או דתיים נוטים להגדיר את עצמם בראש ובראשונה כיהודים, רוב החילונים נוטים להגדיר את עצמם בראש ובראשונה כישראלים.
- רוב היהודים הישראלים מרגישים שהם חלק מהעם היהודי בעולם, אך מתייחסים ליהודים בישראל כישות נפרדת מקהילות התפוצה.
- רוב מוחלט של היהודים הישראלים חשים שהם חיים על פי ערכי היהדות.
- רוב מוחלט של הציבור היהודי הישראלי מדווחים שהם שומרים על המסורת במידה זו או אחרת, לדוגמה משתתפים בסדר פסח, מדליקים נרות חנוכה וצמים ביום כיפור.
- משיבים ממוצא מזרחי שומרים על המסורת יותר ממשיבים ממוצא אשכנזי.
- הרוב חושבים שלמדינה חייב להיות אופי יהודי, אך לא בהכרח דתי. במילים אחרות, יהודים ישראלים רבים משתדלים לשלב בין הזיקה למסורת הדתית לרמה מקסימלית של חופש בחירה בחיי היומיום.

1 ש' לוי, ח' לוינסון וא' כ"ץ, **אמונות, שמירת מצוות ויחסים חברתיים בקרב היהודים בישראל**, ירושלים: מכון גוטמן למחקר חברתי שימושי, 1993.

במרכז הדוח השני (2002)² עמדה ההשוואה בין הנתונים שהתקבלו בגל הסקר הראשון ובגל הסקר השני. הממצאים הבולטים של ההשוואה היו אלה:

- בין 1991 ל-1999 חלה בארץ עלייה קלה במספר הלא דתיים, שאינם שומרים על חלק מהמצוות ואינם מייחסים חשיבות לטקסי מחזור החיים היהודיים.
- הן במישור הפנים ישראלי והן במישור היהודי הכלל-העולמי נמצאה בשנת 1999 שחיקה ברמת הסולידריות, בהשוואה לשנת 1991. פחות יהודים חשו קשר הדוק עם יהודי התפוצות ופחות יהודים מאמינים בלכידות חברתית בתוך ישראל.
- עם השנים היהודים הישראלים הפכו מעט יותר "ליברלים", ותמכו יותר בתחבורה ציבורית בשבת או באפשרות לאכול אוכל לא כשר במסדות ציבור.
- קבוצת העולים מברית המועצות לשעבר נמצאה כקבוצה חילונית ברובה, עם יחס חשדני כלפי הדת, כלפי המנהגים הדתיים וכלפי עירוב הדת בחיים הציבוריים. עם זאת שיעור לא מבטל של העולים דיווחו אז שהם צמים ביום כיפור, משתתפים בסדר פסח ומדליקים נרות חנוכה. כלומר, בדומה לחילונים הוותיקים, חלק ניכר מהעולים הרגישו קרבה מסוימת למסורת היהודית.
- שני הדוחות הגיעו למסקנה שקיימים מתחים בין הקבוצות השומרות על מסורת ברמות שונות, אך לא מדובר בחברה מקוטבת על בסיס השייכות הדתית, והזהות והערכים היהודיים מאפיינים את כל הקבוצות בחברה במרוצת השנים.

פרסום הממצאים של שני הדוחות עורר הדים רמים וביקורות, ופתח דיון ארוך ומעמיק שהתנהל הן בזירה האקדמית והן בזירה הציבורית. הביקורת התמקדה בעיקר בפרשנות של הממצאים ובתמונה הכוללת שציירו שני הדוחות. חלק מהמבקרים לא הסכימו עם הרוח האופטימית של הדוחות, שלהערכתם לא שיקפה מספיק את חריפות השסע הדתי-החילוני בישראל.

2. תגובות לממצאי הדוחות הקודמים

בכנס שהתקיים בדצמבר 1992 במכון ון ליר נידונו התוצאות של הסקר הראשון. ישראל ברטל טען שהממצאים מתארים חברה שהזיקה שלה למסורת הדתית חלשה מאוד, ולא "חוצת מגזרים" כפי שנטען בדוח עצמו. לטענתו, העובדה שהציבור מעדיף קיום סלקטיבי של מצוות מהווה התנהגות אנטי-דתית הסותרת את המהות של הדת היהודית ומעוררת מתחים בין הקבוצות השונות. לדעתו, החרדים היו מעדיפים שהציבור החילוני לא ישמור כלל על המסורת מאשר ישמור על חלק ממנה. בכנס עלתה גם הטענה, שהסקר לא מדד התנהגות דתית, כפי שהתכוונו והצהירו מבצעיו, אלא את הנורמות של החברה היהודית הישראלית. לפי אבחון של ישעיהו (צ'רלס) ליבמן, החברה הישראלית מבוססת במידה רבה על נורמות של חיי משפחה וביתיות (family oriented society), ולכן לטענתו ישנו קושי רב להבחין בין ההתנהגות הדתית במובן המקובל בספרות לבין התנהגות שמבוססת על ערכי המשפחה. לסדר פסח ולהדלקת נרות שבת יש ערך משפחתי של בילוי משותף, אך אין להם שום משמעות דתית; מדובר במסורתיות משפחתית ולאו דווקא במסורתיות דתית.³ חוקרים אחרים, ובהם משה ליסק, טענו שהדוח אינו משקף את הרגשות האמתיים של הציבור החילוני כלפי הכפייה הדתית וכלפי השתלטות הדת על החיים הציבוריים במדינה. לדעת ליסק באותו דיון, יש

2 ש' לוי, ח' לוינסון, א' כ"ץ, **יהודים ישראלים: דיוקן - אמונות, שמירת מסורת וערכים של יהודים בישראל 2000**, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה בשיתוף עם קרן אבי חי, 2002.

3 C. S. Liebman, "Reconceptualizing the Culture Conflict among Israeli Jews," *Israel Studies* 2 (2) (1997), pp. 172-189

לעניין זה פוטנציאל גבוה של החרפה בעתיד. גם אליעזר שביד סבר שהדוח אופטימי מדי. לדעתו, העובדה שכמעט כל הציבור היהודי שומר על המסורת במידה כזו או אחרת אינה מהווה גשר שמחבר בין הקצוות בחברה, שכן השסע בין חילונים לדתיים לא נחלש עם השנים.⁴ מנחם פרידמן הצטרף למבקרים וטען שיש להיות זהירים הרבה יותר בפירוש הממצאים ובבניית קונספציות, שלעתים מבלבלות בין הרצוי למצוי. למשל, הממצאים אמנם מראים ששני שלישים מהיהודים הישראלים שומרים על כשרות, אך רק כחצי מהמשיבים דיווחו שהם משתמשים במטבח שבביתם בכלים נפרדים לחלב ובשר. להערכתו של פרידמן אי-אפשר אפוא להגיע למסקנה - שאלה הגיע הדוח - שרוב היהודים הישראלים הם שומרי כשרות.⁵

הביקורת על דוח 2002 הייתה ממוקדת פחות. בניגוד לדוח הקודם לא התקיים כנס שריכז את כל התייחסויות החוקרים בתחום לסקר שנעשה. לכן לקראת תחילת העבודה על הגל השלישי של סקרי גוטמן-אבי חי הוחלט לבקש מהחוקרים להציג ביקורת על סקרי העבר ולהציע כיווני חשיבה חדשים.⁶ אשר אריאן ונרי הורוביץ הציעו להעריך מחדש את משמעות המנהגים הדתיים השונים עבור קבוצות שונות, בחיפוש אחר התשובה על השאלה "האם ומתי מדובר בדת או במסורת משפחתית?". היו שטענו שכדי לערוך סקר טוב ומעמיק יש להתייחס למסגרת המשגה חדשה שתכלול ביטויים כמו "חילון הדת" ו"דת אזרחית". מרווין שיק סבר שכדי להבין את המגמות החדשות בחברה הישראלית יש להעשיר את הסקר בכלים איכותניים, להוסיף שאלות חדשות ולשנות את הקיימות, גם אם התהליך פוגע ביכולת השוואה עם העבר. שלומית לוי וחנה לווינסון (שכתבו את הדוחות הקודמים) סברו שיש להבטיח רציפות, ולערוך השוואה עם העבר על ידי שימוש באותן שאלות שנשאלו והקפדה על שיטות ניתוח מהגלים הקודמים בסקר. כמו כן הן הציעו להעשיר את החלק הדמוגרפי של השאלות, שכן מידע נוסף על המשיבים יכול לתרום להבנה טובה יותר של הממצאים ולהרחיב את הפרשנות.

נרי הורוביץ ונסים לאון כתבו שיש להתייחס לנושאים חדשים כמו חינוך דתי מול חינוך חילוני ויחס הציבור למערכות חינוך שונות, וכן יש לבחון את החיבור בין הדת לבין השסע העדתי ואת מרכיבי האתניות בחברה הדתית. חנה הרצוג ונסים לאון סברו שיש להתייחס לקשרים שבין דת למגדר. נרי הורוביץ הציע לחקור מגמות חברתיות ותרבותיות חדשות בחברה החרדית. אשר אריאן כתב שיש להתייחס לקשרים שבין דת לפוליטיקה: תכנית ההינתקות מול ערכים דתיים, מפלגות דתיות ואנטי-דתיות, וכן יש לחדד את המורכבות של יחסי ישראל ותפוצות כפי שהם משתקפים בדעת הקהל הישראלית. הוא הציע להעריך מחדש את היחס של העולים מברית המועצות לשעבר לדת ולמסורת, עשרים שנה אחרי תחילת העלייה, וכן לחדד את נושא היחסים בין דת למדינה מתוך התייחסות מעמיקה לסוגיות שעלו על הפרק בשנים האחרונות: מעמד השבת, נישואים אזרחיים, גיור.

בכנס מדעי שהתקיים במכון ון ליר הושמעה דעה מעניינת על הזהות הדתית של יוצאי חבר המדינות בישראל (אחד הנושאים המרכזיים בדוח 2002): ברם ולרנר טענו שתיאורם של העולים כחילונים אנטי-דתיים אינו נכון. לטענתם, אדם שהתחנך בברית המועצות לשעבר נוטה לחיפוש אחרי האמת האבסולוטית, והנטייה הזאת במקרים רבים דווקא מקרבת אותו למסורת היהודית ולדת. נוסף על כך, תמיכתם של עולים אלה בדעות פוליטיות ימניות אינה מאפשרת להם להתרחק בקלות מתכנים דתיים, המספקים תשובות חד-משמעיות לשאלה "של מי הארץ הזאת?".⁷

4 C. S. Liebman, "Academics and Other Intellectuals," in: C. S. Liebman and E. Katz (eds.), *The Jewishness of Israelis: Responses to the Guttman Report*, Albany, NY: SUNY Press, 1997

5 M. Freedman, "The State Comments on the Guttman report," in: Liebman and Katz, **שם**.

6 אוסף ההערות לסקרי גוטמן-אבי חי מרכז מחשבות ותובנות של שבעה חוקרים: אשר אריאן, חנה הרצוג, נרי הורוביץ, נסים לאון, חנה לווינסון, שלומית לוי ומרווין שיק. אוסף זה לא פורסם, אך אפשר לעיין בו בספריית מרכז גוטמן במכון הישראלי לדמוקרטיה.

7 ח' ברם ו' לרנר, **חרדים ברוסית: על תהליכי התחרדות וחזרה בתשובה בקרב דוברי רוסית בישראל**, הוצג בכנס "חרדים וחרדיות בישראל על פרשת דרכים", מכון ון ליר בירושלים, ירושלים, 2007.

3. חקר דתיות בישראל

רוב המחקרים שנכתבו מאז פרסום הדוח השני עוסקים בשאלה הכללית והמהותית שהועלתה לראשונה בדוחות של 1993 ו-2002: מה הן המגמות בקרב היהודים בישראל ומהם הביטויים של יחסי הגומלין בין מודרניות, חילוניות ונטיות מסורתיות. ישעיהו (צ'רלס) ליבמן כתב בהתייחס לחילוניות בארץ: "להיות חילוני יהודי אינו אומר להיות יהודי שאינו מושפע מערכים יהודיים או המנותק מעניינים רוחניים או מטפיזיים, או חסר עניין במורשת היהודית".⁸ עם עמדה זו מסכימים גם כהן וזיסר, המגדירים את רוב החילונים בארץ כחילונים-יהודים, שרחוקים מהדגם האוניברסלי של חילוניות ובהכרח מרגישים צורך להיות שותפים להוויה היהודית המסורתית.⁹ סמי סמוחה, הבוחן את השייכות של ישראל לעולם המערבי על פי מדדים שונים, מדגיש שבישראל עדיין לא התרחשו מלחמות דת וכתוצאה מכך אין הפרדה בין הממסד הדתי למדינה. זאת בניגוד לרוב מדינות המערב, שעברו את השלב הזה עוד במאה התשע עשרה. לדעת סמוחה העימות בין דתיים לחילונים בישראל מתנהל על "אש קטנה" - לממסד הדתי ישנו מונופול על נישואים, גירושין וענייני קבורה, וגם על ההגדרה מיהו יהודי, והציבור החילוני אינו מוכן להשלים עם מונופול זה. סמוחה מציין שהמונופול האורתודוקסי על היהדות בישראל הוא מקרה ייחודי בעולם היהודי, שבו המוסדות הדתיים בדרך כלל מתאימים את עצמם למציאות המודרנית, מדגישים את האוניברסליות של הערכים ואינם פוגעים בזכויות נשים או זוגות מעורבים (כפי שזה קורה בישראל).

סמי סמוחה חלק על מסקנותיהם העיקריות של דוחות גוטמן-אבי חי וטען שלא הדת עומדת במרכז התודעה הישראלית, אלא הקשר ההדוק לתרבות היהודית, למורשת, למנהגים ולשפה. לדעתו היהודים בישראל מצליחים לפתח זהות יהודית גם בלי להיות דתיים, והקשר שלהם לדת חלש מזה של יהודי ארצות הברית. מכאן נובע המתח בין החילונים, הקרובים למסורת ולמורשת אך אינם קרובים לדת, לבין הדתיים והחרדים, המעוניינים בכך שמדינה תתנהל על פי חוק התורה.¹⁰ חלק מהחוקרים מציעים עמדה שלפיה יש להתייחס אל הקבוצה המסורתית בישראל כאל סממן ברור ליכולת הסתגלותם של הערכים הדתיים לתהליכי המודרניזציה. המסורתיים אינם נכנעים ללחצים שמופעלים עליהם מהכיוון החילוני והדתי, והם מצליחים לפתח זהות עצמאית ומודרנית במהותה. זהות זו מבוססת במידה רבה על בחירה חופשית, שמירה סלקטיבית על חוקי הדת והכרה בזהויות אחרות כלגיטימיות.¹¹

גם אשר כהן וברוך זיסר מזכירים דעות שלפיהן החברה הישראלית עוברת תהליכים של מודרניזציה, ודווקא ההתחזקות של החרדים (המוחים בחלקם על התהליך) מעידה על כך. עובדה זו גם מעידה על עומק השסע הדתי וכיווני התפתחותו. החוקרים רואים בשסע הדתי-החילוני קרע עמוק ולא סכסוך שמנוהל על אש קטנה, והם מדגישים את הפוטנציאל של השסע הדתי כשסע משברי. הם טוענים שאף על פי שהאיום החיצוני (המוחשי מאוד במציאות הישראלית) אמור ללכד את החברה ולדחוק לשוליים את המחלוקות הפנימיות, הציבור הישראלי תופס את הקרע בין דתיים לחילונים כעמוק יותר מזה שבין היהודים לערבים בארץ. לדעת החוקרים מדובר בתהליך של מעבר מהשלמה והסדרה להסלמה ומשבר, והשסע מתחיל להיות מנוהל על ידי הגורמים הקיצוניים בשני הצדדים. העובדה שהזהות הדתית בישראל היא חלק מהזהות הקיבוצית, ונמצאת במתאם עם זהות לאומית ופוליטית, מחריפה עוד יותר את השסע שבין דתיים לחילונים.¹²

8 י' ליבמן, "מלחמות התרבות בישראל - מיפוי מחדש", בתוך: אניטה שפירא (עורכת), **מדינה בדרך: החברה הישראלית בעשורים הראשונים**, ירושלים: מרכז זלמן שזר, 2001, עמ' 256.

9 א' כהן וז' זיסר, **מהשלמה להסלמה**, תל אביב: הוצאת שוקן, 2003.

10 ס' סמוחה, "האם ישראל היא מערבית?", בתוך: א' כהן, א' בן-רפאל, א' בראלי וא' יער (עורכים), **ישראל והמודרניות: למשה ליסק ביובלו**, ירושלים: האוניברסיטה העברית בירושלים, 2006.

11 י' ידגר וי' ליבמן, "מעבר לדיכטומיה 'דתי-חילוני': המסורתיים בישראל", בתוך: כהן, בן-רפאל, ברזילאי ויער, **שם**.

12 כהן וזיסר, **לעיל** הערה 9.

ואולם היו גם חוקרים שאימצו את הגישה שהוצגה בדוח הראשון במלואה. שלמה דשן טען שהסקר הוכיח אמפירית, שהחברה הישראלית עברה את אותם התהליכים שהיהדות האמריקנית עברה לפני כן: טשטוש הגבולות בין דתיות לחילוניות, בחירה חופשית של המנהגים וכדומה.¹³ חוקרים אחרים קבעו בעקבות הדוח כי יש לנתח את יחסם של היהודים הישראלים ליהדות בתור רצף ולא כדיכטומיה בין דתיים ללא דתיים.¹⁴

נראה שסקרי גוטמן־אבי חי עודדו לא רק דיון ביקורתי אלא גם יצירת מסגרות תאורטיות, המציעות זוויות הסתכלות תרבותיות חדשות על החברה היהודית הישראלית. המסגרת שגיבש ליבמן מציעה לחלק את החברה הישראלית לשלוש תרבויות פוליטיות: הראשונה כוללת את החרדים והדתיים הלאומיים, שלמרות ההבדלים ביניהם רואים בחוקי ההלכה את הנורמה המנחה את חייהם והמעצבת את גישותיהם הפוליטיות, החברתיות והתרבותיות. זרם זה נקרא "תרבות דתית־פוליטית" (religio-political culture). לשנייה קרא ליבמן "תרבות צרכנית פוסט־מודרניסטית" (consumerist-post-modernist culture), וכלול בה מיעוט השולל את זכות הקיום של ישראל כמדינה יהודית ודורש להפוך אותה למדינת כל אזרחיה. לשלישית קרא ליבמן "תרבות יהודית־חילונית" (secular-Jewish culture), והיא אובחנה ככוח עולה בחברה הישראלית. מחזיקים בה יהודים ישראלים שלא רואים את עצמם דתיים אך מעניקים לדת ערך סימבולי־תרבותי.¹⁵

יאיר שלג התייחס גם הוא לתרבות החילונית, שבשנים האחרונות משלבת בתוכה את המסורת היהודית, וחלק מהחילונים אף מתקרבים למסגרות הלימוד הדתיות. עם זאת שלג מדגיש שהעיסוק בזהות יהודית במסגרת ה"מדרשים החילוניים" אינו מאפיין ציבור רחב אלא אליטות קטנות.¹⁶

מסגרת תאורטית נוספת שמבוססת רעיונית על סקרי גוטמן־אבי חי הציעו עזרא קופלוביץ וליאור רוזנברג, שטענו שאפשר להסתכל על השונות ביחסם של יהודים ישראלים אל יהודי התפוצות כגורם שמחלק את החברה הישראלית היהודית לשני מחנות: ישראלים יהודים ויהודים ישראלים. הקבוצה של יהודים ישראלים היא דתית יותר ואינה מסוגלת לדמיין את עצמה ללא קשרים חזקים עם יהודי התפוצות. קבוצה זו רואה בעם היהודי בתפוצות גוש מונוליטי שבמרכזו ניצבת היהדות. לעומת זאת הישראלים היהודים, שהם ברובם חילונים, רואים בישראליותם ערך אוטונומי שאמנם מתקשר ליהדות אך בהחלט מתקיים גם כישות עצמאית ברורה וחזקה. הישראלים היהודים אינם מרגישים קשר רגשי חזק ליהודי התפוצות ואינם מאמינים שהישראלים והיהודים החיים בחוץ לארץ הם בעצם עם אחד.¹⁷

המגמה שהתגלתה בסקרי גוטמן־אבי חי, שלפיה הציבור היהודי בישראל נוטה פחות ופחות לראות ביהודי התפוצות חלק מאותו עם, הדאיגה את אשר אריאן. לדעתו היהודים ישראלים והיהודים האמריקנים, למשל, חיים בעולמות תפיסתיים שונים. בישראל היהודים נלחמים על הישארותם כרוב במדינה יהודית ודמוקרטית, ואילו בארצות הברית היהודים מנסים בכל כוחם לשמור על מעמדם כמיעוט אתני־דתי בעל זהות נפרדת במדינה חופשית. לדעתו, השוני הזה עלול להוביל בעתיד להתרחקות בין הקהילות, ולכן חשוב לעקוב אחרי התפיסות של הציבור הישראלי היהודי כלפי התפוצות, לזהות נקודות משותפות בין הקהילות ולאפיין את הסיבות להתרחקות.¹⁸

13 Liebman, לעיל הערה 4.

14 E. Ben-Rafael and Y. Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism, and Multiculturalism Confounded*, Leiden: Brill, 2005.

15 Liebman, לעיל הערה 3.

16 'שלג, מעברי ישן לעברי חדש: רנסנס היהדות בחברה הישראלית, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2010, עמ' 20.

17 E. Kopelowitz and L. Rosenberg, "Israeli-Jews' vs. 'Jewish-Israelis' and the Ritual Connection to Diaspora Jewry," Presented at Conference on "Dynamic Jewish Belonging," The Advanced Institute of the Hebrew University of Jerusalem, 2004.

18 A. Arian, "On Demography and Politics in the Jewish Future," *Society* 36 (4) (1999), pp. 21-26.

ישעיהו ליבמן העלה רעיון נוסף שעשוי להעשיר את סקרי ההמשך בנושא: בהסתמך על כתביהם של אשר אריאן, אילן תלמוד, תמר הרמן וחנה הרצוג, הוא מדגיש קשר עמוק בין מידת הדתיות של האזרח הישראלי לאופן שבו הוא תופס את האיומים הביטחוניים והאתגרים הפוליטיים שעומדים לפני המדינה. אדם דתי בדרך כלל חשדן יותר כלפי ה"אחר" הערבי ומאמין פחות בפשרות פוליטיות עם בני הדתות האחרות.¹⁹

יש לומר שהדוחות של גוטמן-אבי חי עוררו התעניינות רבה גם בתקשורת הישראלית. רוב העיתונאים ניסו להשתמש בממצאים של הדוח לקידום סדר היום האישי שלהם. חלקם בחרו להציג רק את הממצאים שהוכיחו שהציבור הישראלי חש קרבה לערכים מסורתיים אך לאו דווקא דתיים. לעומת זאת העיתונות הדתית הציגה את הדוח כתואם לחלוטין את התפיסה הדתית והחרדית. מאמרים בהמודיע ובכלל העיתונות הדתית הדגישו כי מדובר בסקר חילוני שבכל זאת הוכיח את המקום המרכזי של הדת בחיי היהודים בישראל.²⁰

19 C. S. Liebman, "Cultural Conflict in Israeli Society," in: Liebman and Katz, **לעיל** הערה 4.

20 C. S. Liebman, "The Media and the Guttman Report," in: Liebman and Katz, **שם**.

שיטה

1. כלים

איסוף הנתונים עבור הסקר הזה חולק לשני שלבים עיקריים, שבכל אחד מהם היה שימוש במתודולוגיה שונה: השלב הראשון, האיכותני (מאי 2008), כלל קבוצות מיקוד; והשלב השני, הכמותי (פברואר-יולי 2009), כלל סקר דעת קהל. מטרת שילוב הכלים האיכותניים בסקר הייתה לנסח שאלון תקף ומהימן; לחוקרים עצמם היה צורך להיחשף לעולם המושגים העדכני שבו משתמשים היהודים הישראלים כאשר הם מדברים על המסורת היהודית. קבוצות המיקוד נועדו אפוא להעשיר את "ארגז הכלים" המחקרי ולהפוך את הדוח החדש למעמיק ולתקף יותר. קבוצות המיקוד אורגנו על ידי מכון "גל חדש", והדיון בכל קבוצה נמשך כשעתיים וחצי.

להלן ההרכב הסוציו-דמוגרפי של הקבוצות:

- קבוצה 1: גברים ונשים צעירים (גיל 22-30) חילונים.
- קבוצה 2: נשים (גיל 35-50) חילוניות.
- קבוצה 3: גברים (גיל 50-65) חילונים ומסורתיים במידה מועטה.
- קבוצה 4: גברים (גיל 35-50) מסורתיים במידה רבה.
- קבוצה 5: גברים (גיל 50-65) דתיים.
- קבוצה 6: עולים ועולות מחבר המדינות (גיל 22-30) חילונים.

הדיונים בקבוצות המיקוד התבססו על מתווה שכלל את הנושאים שהועלו בכל קבוצה בסדר אחיד עם שינויים קלים הקשורים לאופי הדיון בכל קבוצה. עומק הדיון בכל סוגיה השתנה מקבוצה לקבוצה. למשל, קבוצת העולים מחבר המדינות דנה רבות בסוגיית הגיור, שכמעט שלא עניינה קבוצה של ותיקים חילונים.

הנקודות המרכזיות שעלו בדיונים בקבוצות המיקוד הן אלה:

1. מצבה של ישראל באופן כללי.
2. יחסים בין הקבוצות בחברה.
3. יחס למוסדות המדינה, בדגש על מוסדות הדת.
4. תפקוד הרבנות.
5. מעמד האישה בישראל.
6. שאלת מיהו יהודי ומשמעותה עבור החברה הישראלית המודרנית.
7. מעמד הדת במדינה.
8. סוגיית הגיור.
9. סולידריות חברתית.
10. יחס למונח "מדינה יהודית".
11. תפקיד הערכים היהודיים בחברה הישראלית.
12. התנהגות דתית, מרכיביה ומשמעותה.

בעקבות ניתוח הדיונים בקבוצות המיקוד נבנה שאלון סקר דעת קהל, שכלל 183 שאלות (כולל החלק הדמוגרפי).²¹ 71 שאלות בסקר, כמחצית השאלות הלא דמוגרפיות, נלקחו מהשאלונים הקודמים כדי לאפשר השוואה עם ממצאי העבר. שאר השאלות חוברו על ידי החוקרים במיוחד עבור גל סקר זה, או נלקחו מסקרים בין לאומיים כגון World Values Survey, European Social Survey, כדי לכלול בסקר היבט השוואתי בינלאומי.

2. המדגם

אוכלוסיית הסקר כללה את הציבור היהודי הישראלי הבוגר. המדגם כלל 2,803 יהודים ישראלים שנכון ליום ביצוע הריאיון הגיעו לגיל עשרים. ראיונות (פנים אל פנים) בוצעו בריכוזי אוכלוסייה יהודית, והמדגם לא כלל מרואיינים ערבים או תושבים זרים ללא אזרחות ישראלית.

בהתייחס לקבוצות הלא יהודיות האחרות (כגון חלק מיוצאי חבר המדינות), אחת מאופציות הסירוב הייתה "אי-שייכות לעם היהודי". יש לציין ששיעור הסירוב להתראיין עקב היעדר קשר לעם היהודי היה אפסי. עם זאת מרואיין לא יהודי שהסכים להתראיין לא "סונן" על ידי המראיין וניתנה לו אפשרות לענות על כל השאלות בסקר. לפיכך כולל המדגם 24 משיבים לא יהודים שהם זכאי חוק השבות (למשל נשואים ליהודים), ו-42 משיבים שנולדו לאב יהודי אך אינם יהודים על פי ההלכה. סך הלא יהודים על פי ההלכה במדגם הוא כ-2.4%.

איסוף הנתונים התקיים כאמור בין פברואר 2009 ליולי 2009. הראיונות התבצעו בשתי שפות: עברית ורוסית. רמת ההיענות הייתה 54% וסיבות הסירוב התפלגו כדלקמן: 6% - לא היו בבית אנשים; 8% - לא היו בבית אנשים מעל גיל 20; 7% - המרואיינים התקשו להתראיין בעברית או ברוסית; 25% - לא הסכימו להכניס מראיין הביתה.

בניית המדגם נעשתה בהתאם לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.²²

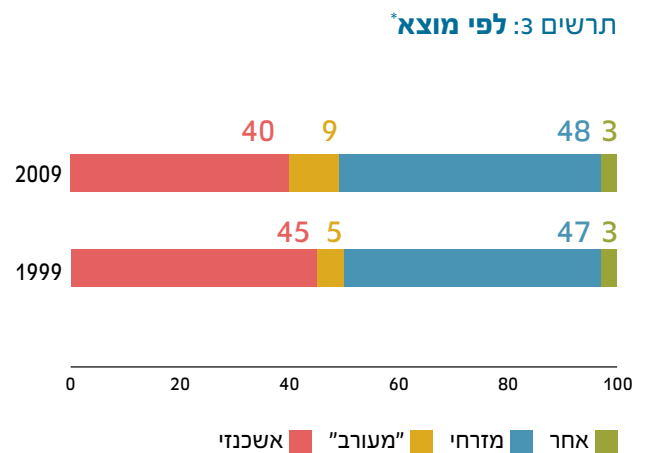
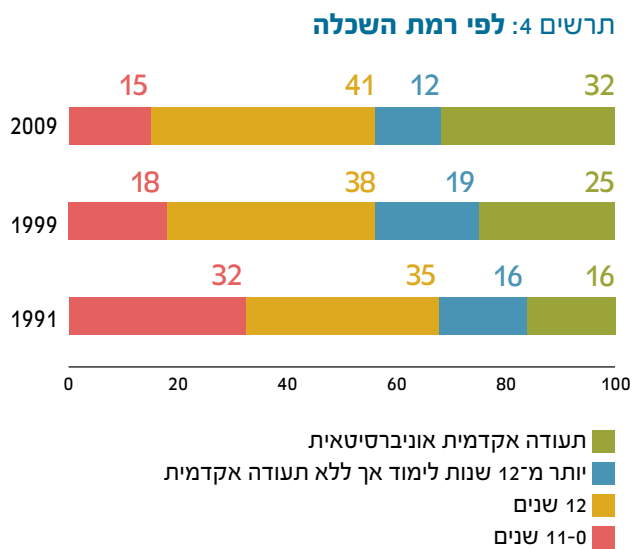
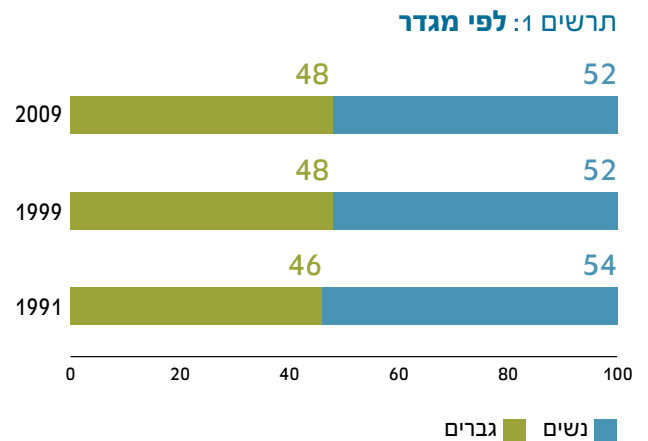
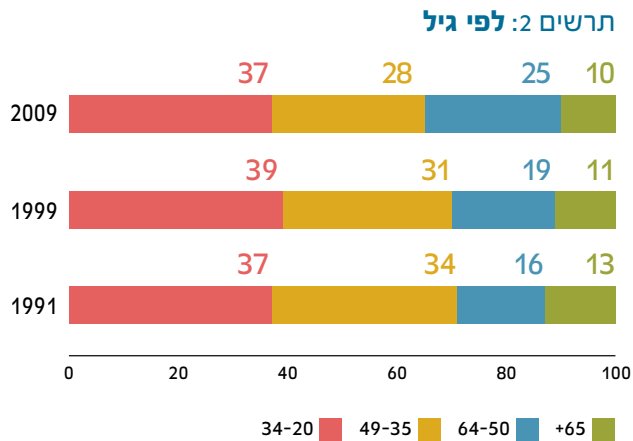
מאפייני מדגם 2009 בהשוואה למדגמי הסקרים בשנים 1991 ו-1999

בתרשימים שלהלן מתוארים מאפיינים שונים של מדגם המרואיינים בשנת 2009, וכן השוואות בין מדגם זה למדגמים של סקר אבי חי ב-1991 וב-1999. השוואות אלו נעשו כמובן רק לגבי משתנים שהופיעו גם בשנים קודמות.

21 השאלון המלא מופיע בנספח 1.

22 המדגם נבנה בהתבסס על נתוני השנתונים הסטטיסטיים לישראל 2007 ו-2008 עבור אוכלוסייה יהודית מעל גיל עשרים, והובאו בחשבון משתנים כמו פיזור אוכלוסין לפי יישובים וארץ מוצא. השלמת המרואיינים החדדים נעשתה על מנת להשוות את שיעורם באוכלוסייה לאלה שמדווחים בסקרים חברתיים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. ניקוי הקובץ הסופי בהתאם לנתוני השנתונים נעשה באופן רנדומלי והתאפשר עקב מספר גבוה מהנדרש של מרואיינים בסקר. השוואה בין המדגם לבין נתוני השנתונים הסטטיסטיים לישראל 2007-2008 עבור האוכלוסייה היהודית אפשר למצוא בנספח 2.

תרשימים 1-4: התפלגות המשיבים לסקרי גוטמן-אבי חי (באחוזים)

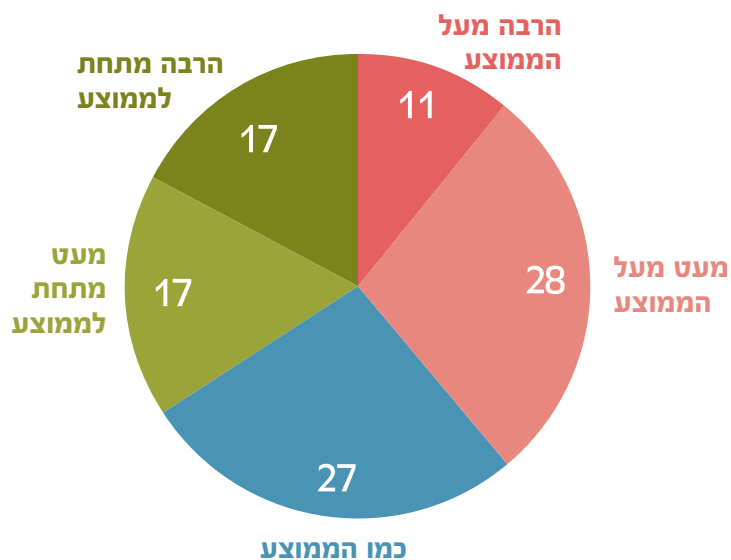

* בסקר 1991 לא נשאלה שאלה על המוצא.

- היחס בין נשים לגברים בכל הסקרים דומה.
- בסקר 2009 גיל המרואיינים גבוה במעט בהשוואה לסקרים ב-1991 וב-1999 (נמצא שיעור גבוה במעט של בני 50+).
- בסקר 2009 יש שיעור נמוך במעט של אשכנזים, בהשוואה לסקר 1999, ושיעור גבוה במעט של בעלי מוצא מעורב (גם אשכנזי וגם מזרחי).
- בסקר 2009 גבוה במידה ניכרת שיעור המרואיינים בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית, בהשוואה לסקר 1999 ובמיוחד בהשוואה לסקר 1991. בהתאם לכך בסקר 2009 נמוך שיעור המשיבים בעלי פחות מ-12 שנות לימוד, בהשוואה לסקרים ב-1999 וב-1991.

תרשים 5: ההכנסה החודשית של משפחה ממוצעת בת 4 נפשות הגיעה בחודש האחרון לכ-9,500 ש"ח נטו. האם ההכנסה שלכם היא...? * (באחוזים)

* בשנים 1991 ו-1999 השאלה בנוגע להכנסה נשאלה באופן שונה, ולכן לא ניתן להשוות את התפלגות המדגם בשנים השונות.

- 39% מהמשיבים לסקר 2009 מדווחים שהם מרוויחים מעל הממוצע.
- 34% מדווחים שהם מרוויחים מתחת לממוצע.

ניתוח הנתונים הכמותי לאורך הדוח נערך עבור כלל המדגם, וכן לפי משתני הרקע המרכזיים של הסקר: דת, מגדר ומספר שנים בארץ. הפילוחים לפי משתני הרקע יוצגו רק אם משתני הרקע נמצאו כגורמים מתערבים.

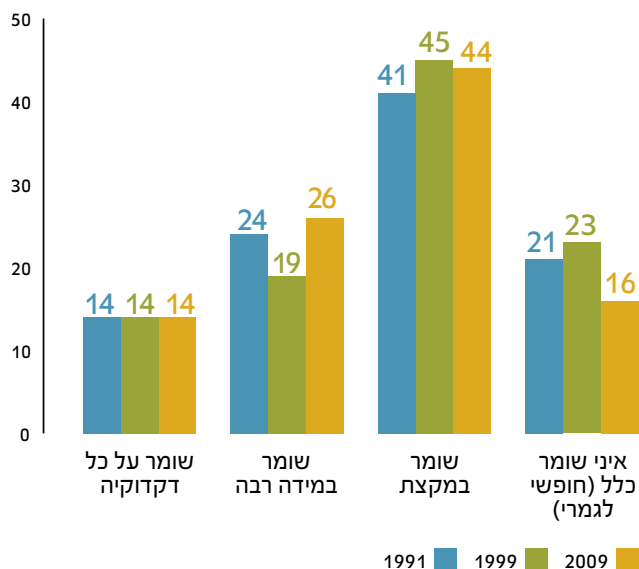
תוצאות

פרק 1: רמת דתיות ושמירה על המסורת

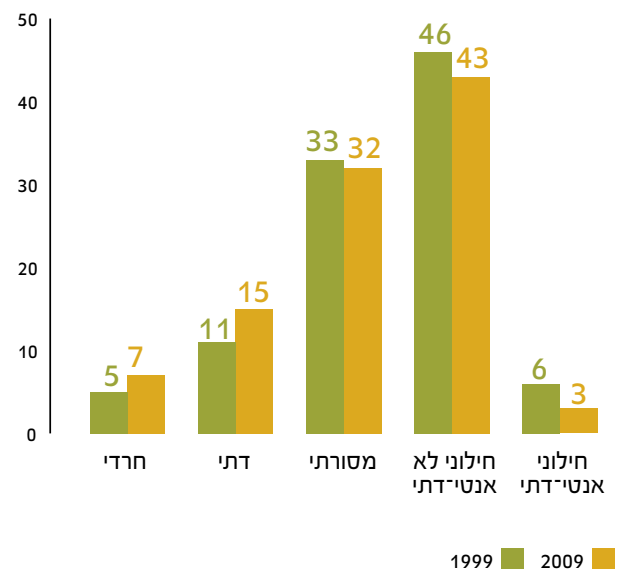
דוח זה סוקר מגמות של יציבות ושינוי בהגדרה העצמית של רמת הדתיות של יהודים החיים בישראל, בין 1991 ל-2009 (שנת עריכת הסקר האחרון). בשנים הללו חלו שינויים מסוימים בדרך שבה יהודים ישראלים מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת (תרשים 6).

תרשים 6: התפלגות ההגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת (לפי שנים; באחוזים)

באיזו מידה אתה נוהג לשמור על המסורת?

איך היית מגדיר את עצמך מבחינה דתית?*

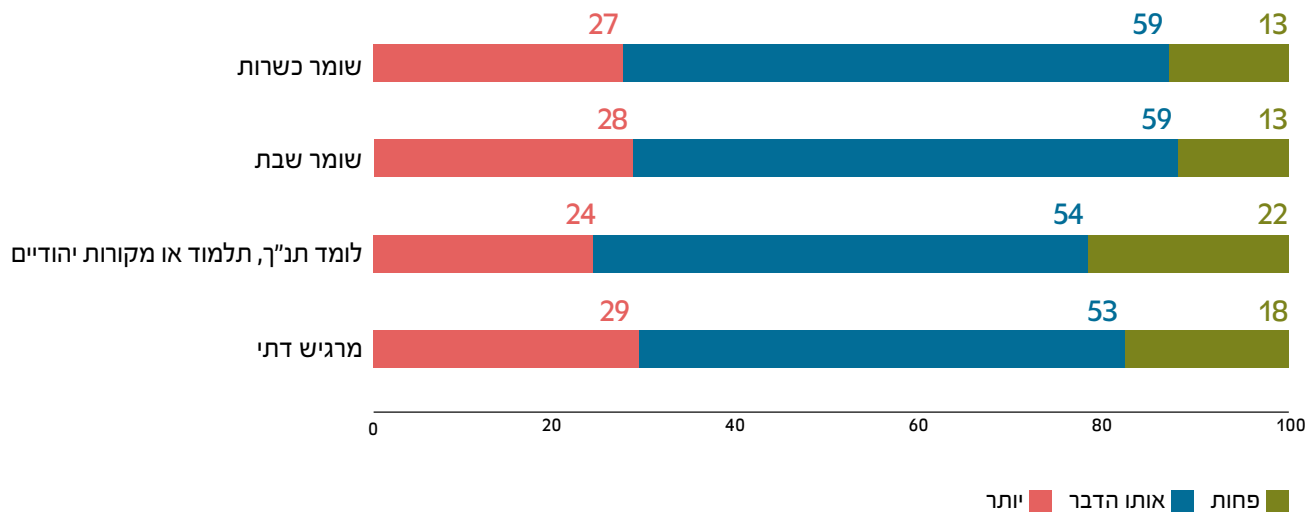

* שאלה זו לא נשאלה ב-1991.

- בהשוואה ל-1999, בשנת 2009 שיעור גבוה יותר של יהודים ישראלים מגדירים את עצמם כדתיים או כחרדים (22% לעומת 16%), ושיעור גבוה יותר מהם מעידים על עצמם כשומרים במידה רבה על המסורת (26% לעומת 19%).
- בהתאם, בהשוואה ל-1999, בשנת 2009 שיעור נמוך יותר של יהודים ישראלים מגדירים את עצמם כחילונים לא אנטי-דתיים או כחילונים אנטי-דתיים (46% לעומת 52%).
- מעניין לראות שמגמת הירידה שנצפתה משנת 1991 לשנת 1999 בשיעור היהודים הישראלים שהגדירו את עצמם כשומרים במידה רבה על המסורת (ככל הנראה בהשפעת גל העלייה הגדול מחבר המדינות) נבלמה, ומשנת 1999 ל-2009 אנו עדים לעלייה בשיעור היהודים הישראלים השומרים במידה רבה על המסורת היהודית. אפשר שהבלימה במגמת הירידה היא מחד גיסא עדות לכך שהעולים מחבר המדינות נטמעו בחברה הישראלית ואימצו מנהגים יהודיים ומסורת יהודית, ומאידך גיסא היא עדות לעלייה בחלקם הדמוגרפי של הדתיים והחרדים. סביר להניח אפוא שלולא העלייה הגדולה מחבר המדינות מאז תחילת שנות התשעים, מגמת העלייה מ-1991 ל-2009 הייתה עקבית.

בדיקה נוספת של מגמות יציבות ושינוי נערכה על הדיווח העצמי של המשיבים לסקר בנוגע לשינוי בתחושת הדתיות שלהם ובהתנהגויותיהם. הנתונים מלמדים כי למעלה ממחצית מהישראלים היהודים מדווחים על יציבות, ואילו קרוב למחצית מעידים על שינוי בתחושת הדתיות שלהם ובהתנהגויותיהם; מקרב מי שהעידו כי חל שינוי, שיעורים גבוהים יותר מדווחים על התקרבות לדת (יותר שמירת מצוות, יותר תחושה דתית ויותר לימוד) בהשוואה לאלה המדווחים על התרחקות מהדת (תרשים 7).

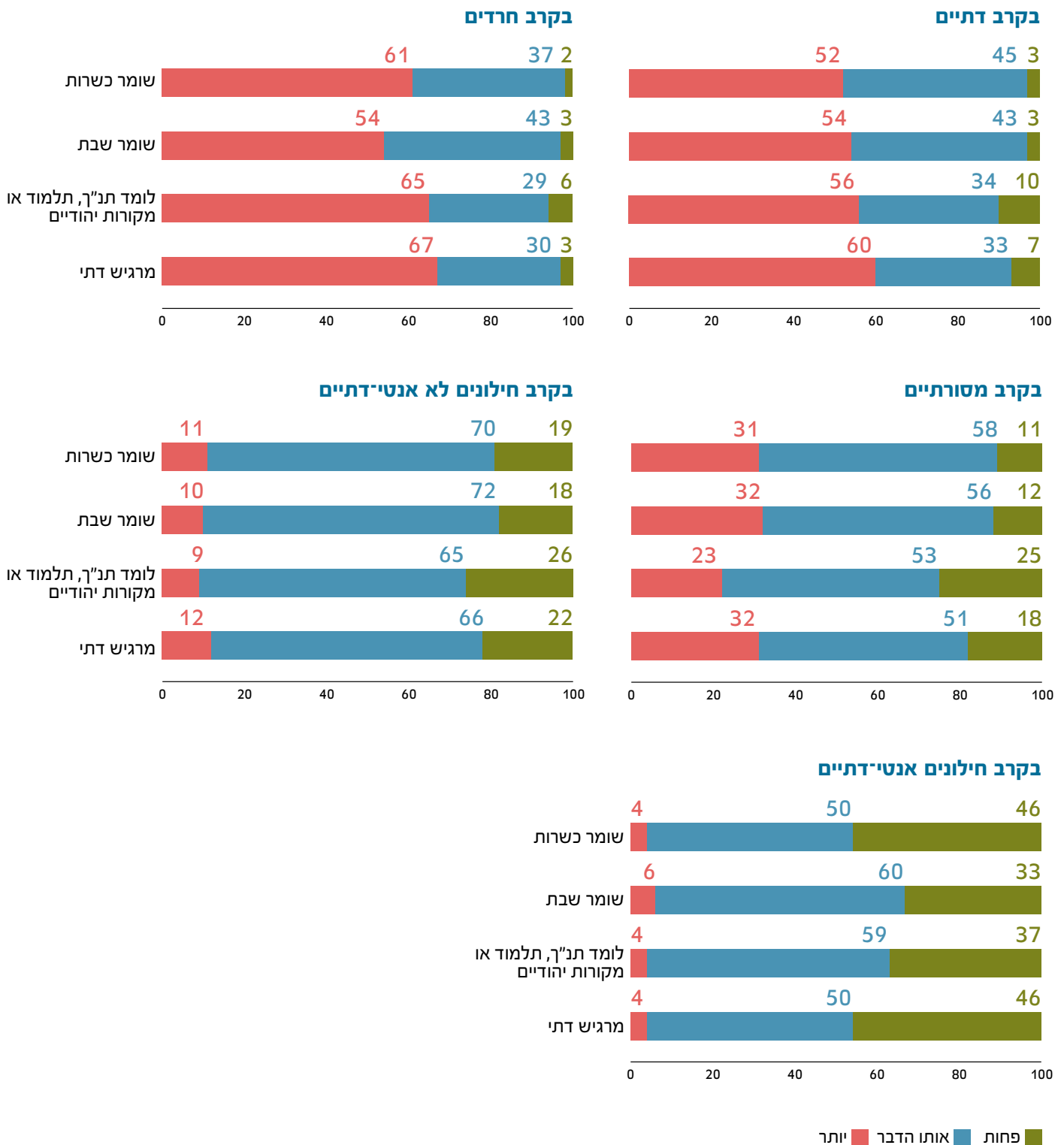
תרשים 7: כיום, בהשוואה לעבר, אתה... (באחוזים) (2009)

בחינה מדוקדקת יותר של מגמות אלה בקבוצות אוכלוסייה שונות²³ מלמדת כי בעוד שמגמת ההתקרבות לדת בולטת במידה רבה בדיווחיהם העצמיים של חרדים ודתיים, ובמידה מסוימת בדיווחיהם של מסורתיים, בדיווחים העצמיים של חילונים לא אנטי־דתיים ובעיקר של חילונים אנטי־דתיים בולטת יציבות ובמידה מסוימת אף התרחקות מהדת (ראו תרשימים 7.1-7.5 להלן). דומה שהשיעור הגבוה של החרדים והדתיים המעידים על התקרבות לדת אחראי לתמונה הכוללת של החברה היהודית הישראלית, שהוצגה בתרשים 7 לעיל, שבה גבוה שיעור המעידים על התקרבות לדת משיעור המעידים על התרחקות מהדת (אף כי החרדים והדתיים הם קבוצת מיעוט בחברה היהודית הישראלית על פי תרשים 6 לעיל). לקבוצה החילונית בחברה היהודית ישראלית, אם כן, אין כל תרומה למצב עניינים זה שבו שיעור גבוה יותר מעידים על התקרבות לדת בהשוואה לשיעור המעידים על התרחקות ממנה.

23 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחני χ^2 עבור כל המשתנים שנבדקו (שינוי בהרגשת דתיות, שמירת כשרות, שמירת שבת ולימוד תנ"ך, תלמוד ומקורות יהודיים) לפי המשתנה של ההגדרה העצמית של דתיות ($p < .001$).

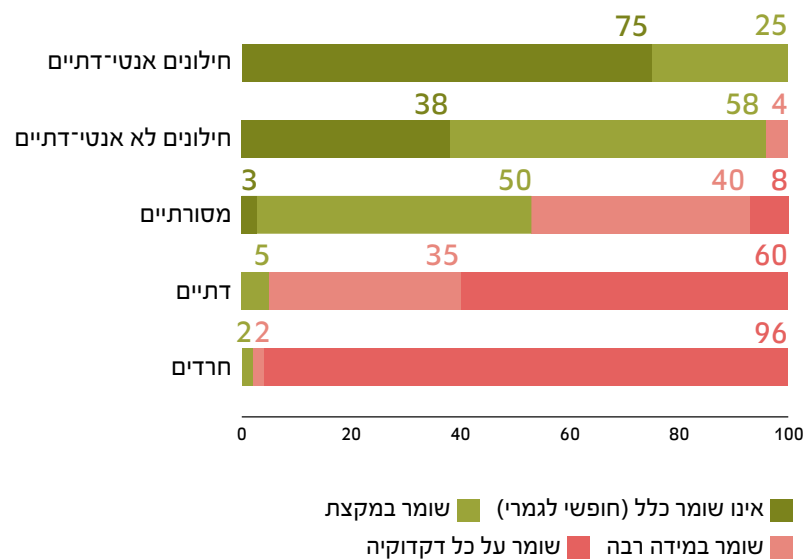
תרשימים 7.1-7.5: "כיום, בהשוואה לעבר, אתה..." (2009; באחוזים)

מעניין שכאשר נשאלו המשיבים אם ישראל הופכת לחילונית יותר או לדתית יותר, כמחציתם (47%) השיבו שישראל הופכת דווקא לחילונית יותר, כרבע (27%) סברו שלא חל כל שינוי, ועוד כרבע (26%) סברו שהיא נעשית דתית יותר.

הממצאים מלמדים על הלימה בין הגדרת רמת הדתיות לבין מידת השמירה על המסורת. אכן, דתיים וחרדים מדווחים כי הם שומרים במידה רבה על המסורת או שומרים על כל דקדוקיה, ואילו המסורתיים נחלקים בין אלה ששומרים במידה רבה על המסורת לבין אלה ששומרים רק במקצת. גם מרבית החילונים שאינם אנטי-דתיים שומרים במקצת על המסורת, ורוב החילונים האנטי-דתיים אינם שומרים כלל על המסורת (תרשים 8).

תרשים 8: מידת השמירה על המסורת בקרב קבוצות דתיות שונות (באחוזים; 2009)

בהמשך נבדקו ההגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת לפי קבוצות רקע שונות:

- עולים מחבר המדינות (משנת 1989 ואילך) בהשוואה לשאר האוכלוסייה היהודית ישראלית.
- קבוצות מוצא שונות²⁴ - מזרחים, אשכנזים, קבוצת ה"מעורבים" (שהם גם אשכנזים וגם מזרחים).
- קבוצות השכלה שונות.
- קבוצות הכנסה שונות.²⁵
- קבוצות מגדר: נשים בהשוואה לגברים.
- קבוצות גיל שונות.

24 קבוצת המוצא נקבעה על פי תשובות המשיבים לשאלה 162 בשאלון הסקר: "מה מוצאך העדתי? (1) אשכנזי; (2) מזרחי-ספרדי; (3) גם אשכנזי וגם ספרדי; (4) אחר."

25 הבדלים לפי רמת הכנסה נקבעו על פי תשובות המשיבים לשאלה 173 בשאלון הסקר: "ההכנסה החודשית של משפחה ממוצעת בת 4 נפשות הגיעה בחודש האחרון לכ-9500 ש"ח נטו. בהתחשב בנתון זה האם ההכנסה שלכם היא: (1) הרבה מעל לממוצע; (2) מעט מעל הממוצע; (3) כמו הממוצע; (4) מעט מתחת לממוצע; (5) הרבה מתחת לממוצע."

נמצאו הבדלים מובהקים בהגדרה העצמית של דתיות ובמידת השמירה על המסורת הדתית בין קבוצות האוכלוסייה השונות (למעט בין קבוצות גיל שונות) - אחדים משמעותיים יותר ואחרים פחות. להלן הממצאים הבולטים:²⁶

- **הבדלים בין העולים מחבר המדינות לבין שאר אוכלוסיית היהודים בישראל:**²⁷ שיעור גבוה במידה ניכרת של עולים מחבר המדינות מגדירים את עצמם כחילונים לא אנטי-דתיים, ומקצתם כחילונים אנטי-דתיים, בהשוואה לשאר אוכלוסיית היהודים בישראל (79% לעומת 43%). שיעור גבוה במידה ניכרת של שאר אוכלוסיית היהודים בישראל מגדירים את עצמם כמסורתיים, כדתיים או כחרדים בהשוואה לעולים מחבר המדינות (56% לעומת 22%). מגמה דומה נמצאה בפילוח לפי מידת השמירה על המסורת.
- **הבדלים לפי מוצא:** נמצא כי דפוסי ההגדרה העצמית הדתית ומידת השמירה על המסורת של "מעורבים" (שהם גם אשכנזים וגם מזרחים) דומים לאלה של האשכנזים יותר מאשר לאלה של המזרחים. מרבית האוכלוסייה האשכנזית והאוכלוסייה ה"מעורבת" הם חילונים (לא אנטי-דתיים) ומקצתם אנטי-דתיים (67% ו-62% בהתאמה); לעומת זאת מרבית האוכלוסייה המזרחית הם שומרי מסורת, דתיים או חרדים (73%).²⁸ יוצא ששיעור גבוה יותר של מזרחים הגדירו את עצמם כמסורתיים, בהשוואה ל"מעורבים" ולאשכנזים (44% בהשוואה ל-23% ו-18% בהתאמה). נוסף על כך שיעור גבוה יותר של מזרחים הגדירו את עצמם כדתיים וחרדים, בהשוואה ל"מעורבים" ולאשכנזים (29% בהשוואה ל-15% ו-17%, בהתאמה). מגמה דומה נמצאה באשר למידת השמירה על המסורת.
- **הבדלים לפי רמת הכנסה:** נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצות המשיבים לסקר לפי גובה הכנסתם, לפי הדרך שבה הם מגדירים את רמת הדתיות שלהם, ולפי מידת השמירה על המסורת.²⁹ מרבית בעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מהממוצע מגדירים את עצמם בעיקר כחילונים לא אנטי-דתיים או כחילונים אנטי-דתיים (62% לעומת 39%-48% מכל יתר קבוצות המשיבים). מנגד, מרבית בעלי ההכנסה הנמוכה מהממוצע (בהרבה או במעט) מגדירים את עצמם כמסורתיים, כדתיים או כחרדים (61% מהמשיבים בקבוצות אלה). בקרב בעלי ההכנסה הנמוכה במעט או בהרבה מהממוצע גבוה באופן יחסי שיעור החרדים (12% ו-17% בהתאמה, לעומת 3%-5% מהמשיבים בשאר הקבוצות). מגמות דומות נמצאו בעניין מידת השמירה על המסורת.
- **הבדלים לפי רמת השכלה:** נמצאו הבדלים מובהקים בין קבוצות המשיבים לסקר, בהתאם לרמת ההשכלה, בדרך שבה הם מגדירים את רמת הדתיות שלהם, ובמידה שהם שומרים על המסורת.³⁰ דפוס ההגדרה העצמית הדתית של בעלי רמת השכלה נמוכה יחסית (עד 12 שנות לימוד) דומה למדי: מרביתם (יותר מ-60%) מסורתיים, דתיים או חרדים, כ-40% מהם מגדירים את עצמם כחילונים לא אנטי-דתיים, ומקצתם (3%) רואים את עצמם כחילונים אנטי-דתיים.
- גם מרבית בעלי יותר מ-12 שנות לימוד, אך ללא תעודה אקדמית אוניברסיטאית, מגדירים את עצמם כמסורתיים, כדתיים או כחרדים (18% לעומת 5%-8% מכל יתר הקבוצות). בקבוצה זו גבוה באופן יחסי שיעור החרדים, בהשוואה ליתר הקבוצות, ככל הנראה משום שכלולים בה בני ישיבות.
- בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית שונים מכל יתר הקבוצות; מרביתם מגדירים את עצמם כחילונים לא אנטי-דתיים, ומקצתם כחילונים אנטי-דתיים (כ-60% לעומת 37%-44% מכל יתר הקבוצות).

26 לפירוט הממצאים ראו נספח 4.

27 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור הגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < .001$).

28 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור הגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < .001$).

29 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור הגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < .001$).

30 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור הגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < .001$).

- **הבדלים לפי מגדר:** נמצאו הבדלים מובהקים בדרך שבה נשים וגברים מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת.³¹ שיעור גבוה יותר של נשים מגדירות את עצמן כמסורתיות בהשוואה לגברים (34% לעומת 29%), ושיעור גבוה יותר של גברים מגדירים את עצמם כחרדים בהשוואה לנשים (10% לעומת 5%). בהתאם לכך, שיעור גבוה יותר של נשים מדווחות שהן שומרות על המסורת "במקצת" או "במידה רבה" (74% נשים לעומת 66% גברים), ושיעור גבוה יותר של גברים מדווחים שהם שומרים על כל דקדוקיה של המסורת (16% גברים לעומת 11% נשים).

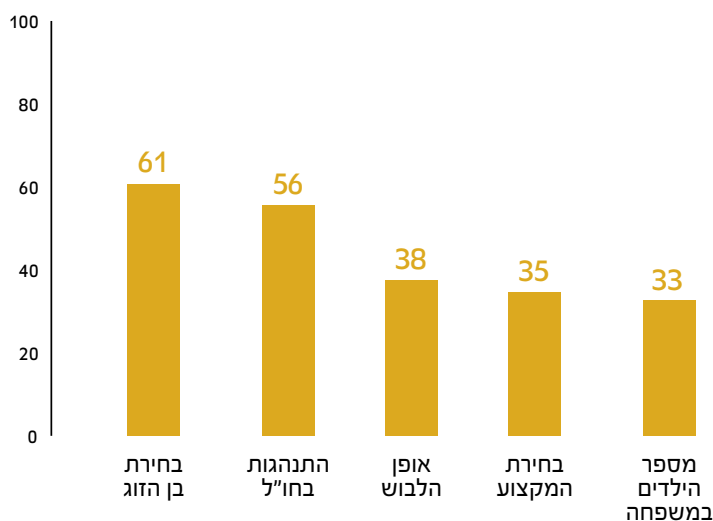
פרק 2: אורחות חיים ומנהגים

פרק זה מתייחס לאורחות החיים והמנהגים של יהודים ישראלים. השאלות הנכללות בפרק נוגעות למסורתיות ולדתיות כפי שהן באות לביטוי בעדויות המרואיינים על אודות התנהגויותיהם בפועל - בשמירה על השבת, בחג ובאורחות חיי היומיום, ובקיום טקסים דתיים. בתרשימים שלהלן מתוארת התפלגות תשובותיהם של המרואיינים לכלל שאלות הפרק.

מקומה של המסורת בחיי היומיום (תרשים 9)

- יותר מ־60% מהמרואיינים מציינים שהמסורת "חשובה מאוד" או "חשובה" לגבי בחירת בן זוגם.
- כמחצית מציינים כך לגבי מעשיהם בשבת והתנהגותם בחוץ לארץ.
- רק כשליש מציינים שהמסורת חשובה להם לגבי מספר הילדים במשפחה ובחירת המקצוע.
- חלק קטן מהמשיבים (13%) העידו שהם מתייעצים עם רב בבעיות אישיות "תמיד" או "לעתים קרובות".

תרשים 9: דיווח לגבי מקומה של המסורת בחיי היום־יום (המשיבים "חשוב" ו"חשוב מאוד"; 2009; באחוזים)

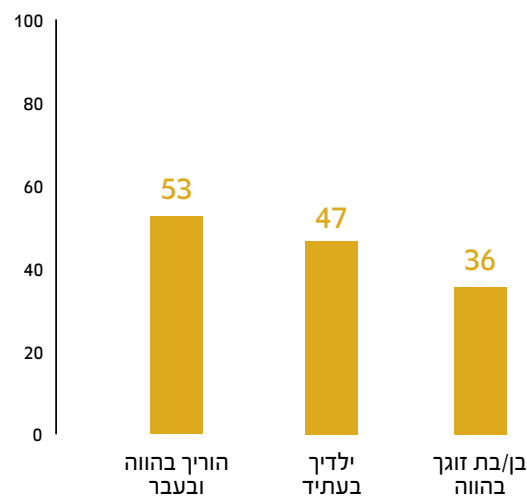

31 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור הגדרה העצמית של דתיות ($p < .001$) ועבור מידת השמירה על המסורת ($p < .01$).

הפרט וסביבתו החברתית

- קצת יותר ממחצית מהמשיבים מציינים שבבית הוריהם נהוג או היה נהוג לשמור על המסורת "על כל דקדוקיה" או "במידה רבה". קצת פחות ממחצית מעידים שהיו רוצים שילדיהם ישמרו על המסורת "במידה רבה" או "על כל דקדוקיה". וקצת יותר משליש מהמשיבים מעידים שבני זוגם שומרים על המסורת "על כל דקדוקיה" או "במידה רבה" (תרשים 10).

תרשים 10: באיזו מידה הקרובים לך שמרו, שומרים או היית רוצה שבעתיד ישמרו על המסורת? (המשיבים "מקפידים על כל דקדוקיה" ו"מקפידים במידה רבה"; 2009; באחוזים)

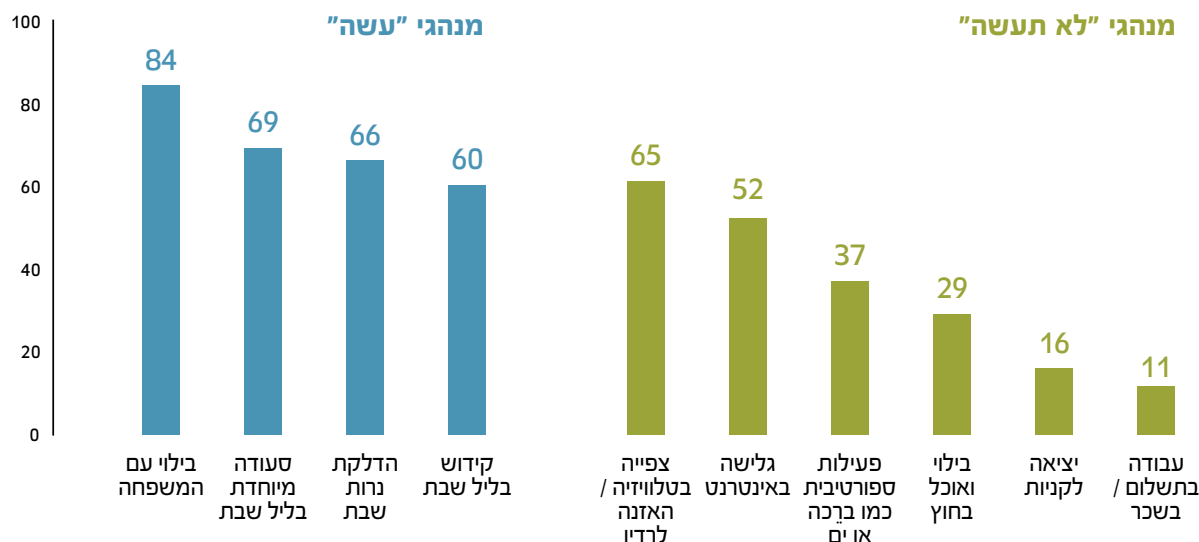
מנהגי השבת

כשליש מהמשיבים מציינים שהם שומרים שבת "על כל דקדוקיה" או "במידה רבה", ומחציתם השיבו שהמסורת "חשובה מאוד" או "חשובה" לגבי מה שהם עושים בשבת. תרשים 11 מראה את התייחסות המשיבים למנהגי "עשה" ו"לא תעשה" בשבת:

- יותר מ-80% מציינים שבשבת הם משתדלים לבלות עם המשפחה "תמיד" או "לעתים קרובות".
- יותר משני שלישים מדווחים כך בנוגע לעריכת סעודה מיוחדת בליל שבת.
- רק כעשירית מציינים שהם עובדים בתשלום בשבת "תמיד" או "לעתים קרובות".
- רק כ-15% מדווחים כך בנוגע ליציאה לקניות בשבת.

תרשים 11: מנהגי "עשה" ו"לא תעשה" בשבת (המשיבים "לעתים קרובות" עד "תמיד"; 2009; באחוזים)

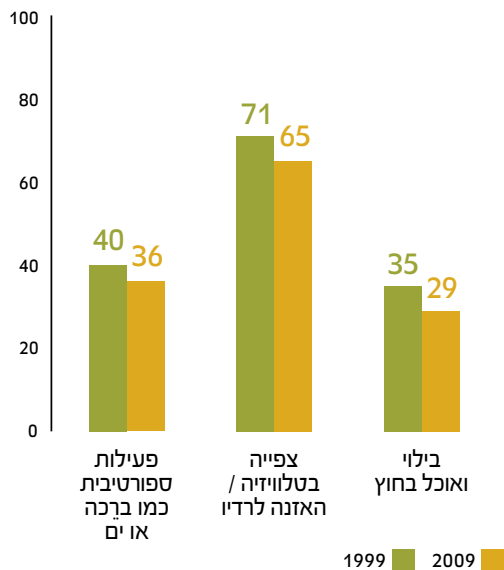
בהמשך נבדקו הבדלים לאורך השנים (1991, 1999, 2009) במנהגי השבת ונמצאו הממצאים האלה (להלן תרשימים 12 ו-13):

- נמצאו הבדלים מובהקים בין השנים 1991, 1999 ו-2009 באשר לכל מנהגי "עשה" שנבדקו.³² בשנת 1999 חלה ירידה בשיעור המדווחים על קידוש בליל שבת וארוחה בליל שבת, לעומת 1991, ואילו בשנת 2009 חלה עלייה בשיעור המדווחים על מנהגים אלו הן לעומת 1999 והן לעומת 1991. בנוגע להדלקת נרות בשבת, חלה ירידה ב-1999 לעומת 1991, ועלייה לשיעור דומה ל-1991 ב-2009. שיעור המדווחים על בילוי עם המשפחה בשבת עלה ב-1999 בהשוואה ל-1991, ונשאר ברמה דומה מאז.
- נמצאו הבדלים מובהקים בין 1999 ל-2009 במרבית ממנהגי "לא תעשה" שנבדקו.³³ חלה ירידה מובהקת בשיעור המדווחים על כך שהם עוברים על מנהגי "לא תעשה" בשבת בין 1999 ל-2009 בשלושה מתוך ארבעת המשתנים שנבדקו (להוציא קניות בשבת).

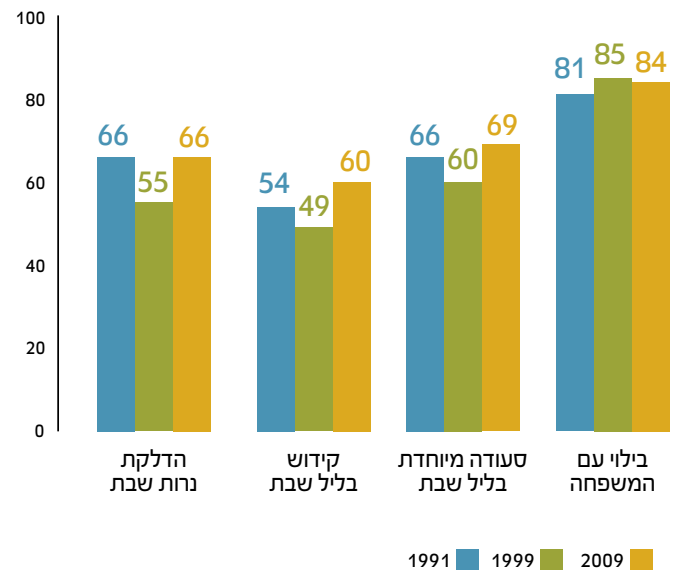
32 נבדק באמצעות ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-4 המשתנים העוסקים במנהגי "עשה" על פי שנת המדידה, ונמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהמשתנים על פי שנת המדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לארבעתם: כולם $p < .001$.

33 ב-1991 לא נשאלו שאלות על מנהגי "לא תעשה". ההבדל בין 1999 לבין 2009 נבדק באמצעות ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-4 המשתנים העוסקים במנהגי "לא תעשה" על פי שנת המדידה, ונמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהמשתנים על פי שנת המדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לשלושה מתוך המשתנים – "האם בשבת אתה יוצא לבלות ולאכול בחוץ?" "האם בשבת אתה מתרחץ בברכה, בים, או עוסק בפעילות ספורטיבית אחרת?" ו"האם בשבת אתה צופה בטלוויזיה / שומע רדיו?" (בכולם $p < .001$).

תרשים 13: מנהגי "לא תעשה" בשבת (המשיבים "לעיתים קרובות" עד "תמיד"; 1999, 2009; באחוזים)

תרשים 12: מנהגי "עשה" בשבת (המשיבים "לעיתים קרובות" עד "תמיד"; 1991, 1999, 2009; באחוזים)

מנהגי חג

בתרשימים 14 ו-15 מוצגים מנהגי חג ועמדות כלפיהם בקרב המשיבים לסקר:

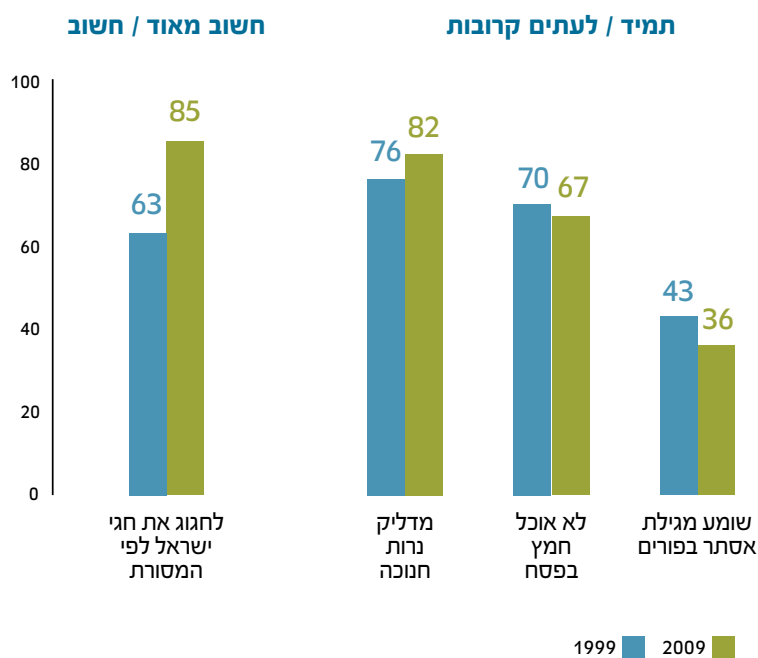
- מרבית היהודים הישראלים (85%) מעידים ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לחגוג את חגי ישראל לפי המסורת, ומרביתם (90%) סבורים ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך סדר פסח.
- שיעור גבוה מהם (82%) מעידים שהם נוהגים להדליק נרות בחנוכה "תמיד" או "לעיתים קרובות", שיעורים נמוכים יותר נוהגים לא לאכול חמץ בפסח (67%), לצום ביום כיפור (68%), לשמוע מגילת אסתר (36%) או ללמוד תיקון ליל שבועות (20%).
- רק 62% מאלה שהעידו ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך סדר פסח, העידו שהם סבורים כך מסיבה דתית. קרוב ל-40% העידו שהם סבורים כך מסיבות אחרות (חברתיות או משפחתיות ככל הנראה). בהמשך נמצאו הבדלים מובהקים, בין 1999 ל-2009, במרבית מנהגי החגים שנבדקו:³⁴
- בשנת 2009 חלה עלייה (לעומת 1999) בשיעור המדווחים על הדלקת נרות חנוכה ובשיעור המדווחים על חשיבות גבוהה לחגיגת חגי ישראל לפי המסורת.
- לעומת זאת חלה ירידה קלה בשיעור המדווחים על כך שהם אינם אוכלים חמץ בפסח, וכן ירידה בשיעור השומעים מגילת אסתר בפורים.

34 ב-1991 לא נשאלו שאלות על מנהגי חג. ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-5 המשתנים העוסקים במנהגי החגים על פי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהמשתנים על פי שנת המדידה, העלו אפקטים מובהקים באשר לארבעה מהמשתנים - "חשוב שיהיה עיקרון מנחה: לחגוג את חגי ישראל לפי המסורת הדתית" ($p < .001$), "האם אתה: שומע מגילת אסתר בפורים?" ($p < .001$), "האם אתה: מדליק נרות חנוכה?" ($p < .001$), "האם אתה: לא אוכל חמץ בפסח?" ($p < .05$).

תרשים 14: עדות המשיבים לגבי חשיבות או קיום מנהגי חגים ומנהגיהם בחגים (2009; באחוזים)

תרשים 15: עדות המשיבים לגבי חשיבות או קיום מנהגי חגים (2009, 1999; באחוזים)

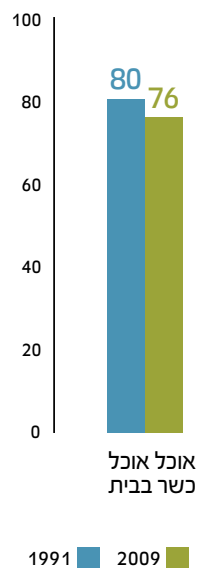
שמירה על כשרות

בתרשים 16 מוצגים נתונים על שמירה או הקפדה על כשרות. עולים ממנו הממצאים האלה:

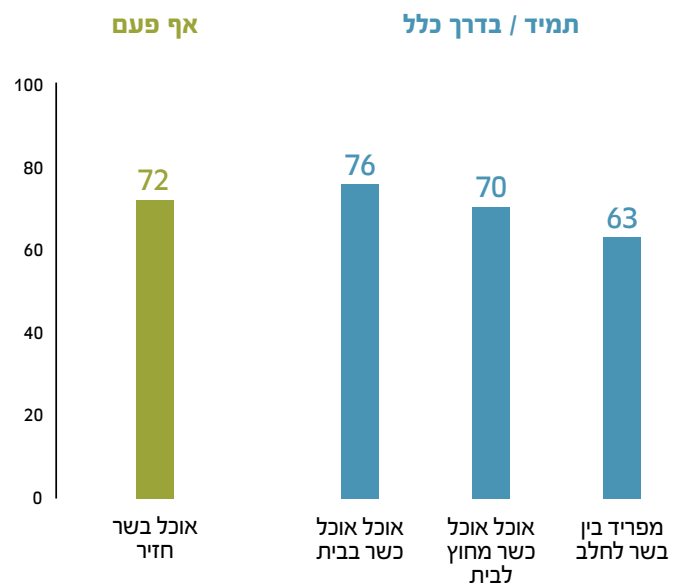
- מרבית היהודים הישראלים אוכלים כשר בבית (76%) ומחוץ לו (70%). שיעורים נמוכים יותר, אם כי עדיין מרבית היהודים הישראלים (63%), מעידים שהם מפרידים בין מאכלי בשר לחלב.
- 72% מהמשיבים מעידים שהם אף פעם לא אוכלים בשר חזיר, ועוד 13% מעידים על כך שהם אוכלים בשר חזיר לעתים רחוקות. מרבית אלה שהעידו שאף פעם אינם אוכלים בשר חזיר העידו כי הם נוהגים כך מסיבה דתית (79%).

נמצא הבדל מובהק בין השנים 1991 ל-2009 בעניין השאלה היחידה המשותפת בין השנים הנוגעת לכשרות: "האם אתה נוהג לאכול כשר בבית" (תרשים 17).³⁵ בשנת 2009 חלה ירידה (לעומת 1991) בשיעור המדווחים שבביתם נוהג לאכול כשר.

תרשים 17: שומרים על אכילת אוכל כשר
"תמיד" או "בדרך כלל" (1991, 2009; באחוזים)

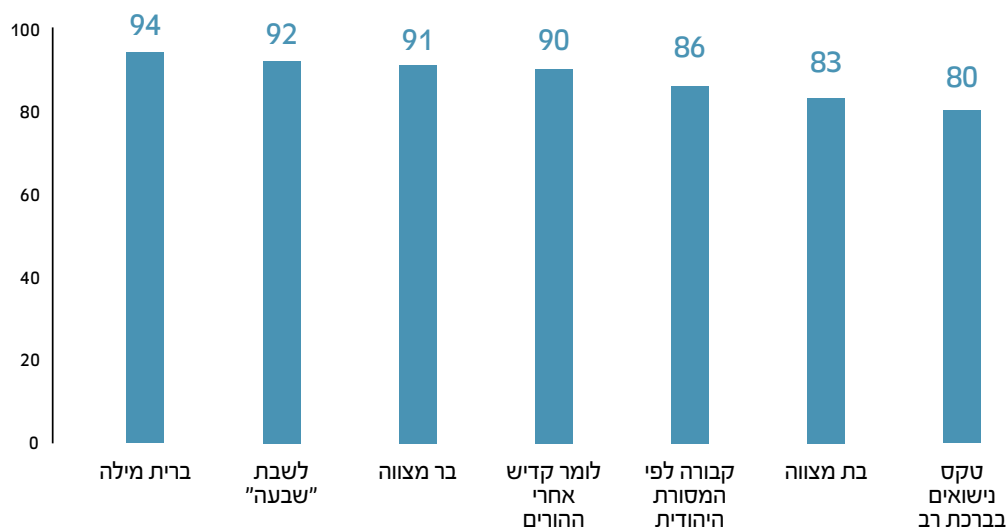
תרשים 16: באיזו מידה אתה שומר על אכילת אוכל כשר?
(2009; באחוזים)

טקסים יהודיים במעגל החיים

בתרשימים 18 ו-19 מוצגים דיווחיהם של המשיבים באשר לטקסים יהודיים במעגל החיים.

תרשים 18: המשיבים כי "חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך טקסים יהודיים (2009; באחוזים)

עולה שהרוב המכריע של היהודים הישראלים סבורים ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך את הטקסים היהודיים המרכזיים במעגל החיים - ברית מילה, שבעה, בר מצווה וקדיש אחרי ההורים. שיעורים נמוכים במעט, אם כי עדיין מרבית הישראלים, סבורים כך בעניין קבורה לפי המסורת היהודית (86%) וטקס בת המצווה (83%).

נראה שגם אם מרבית היהודים הישראלים סבורים ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך טקס נישואים בברכת רב (80%), העמדות כלפי נושא זה אינן חד-משמעיות - רק כמחצית מהיהודים הישראלים (54%) שללו את האפשרות שהם או בני משפחתם היו בוחרים להינשא בנישואים אזרחיים אם היו כאלה במדינת ישראל; וכרבע מהמראיינים העידו שהיו "בהחלט מוכנים" או "מוכנים" שילדיהם יינשאו בנישואים אזרחיים.

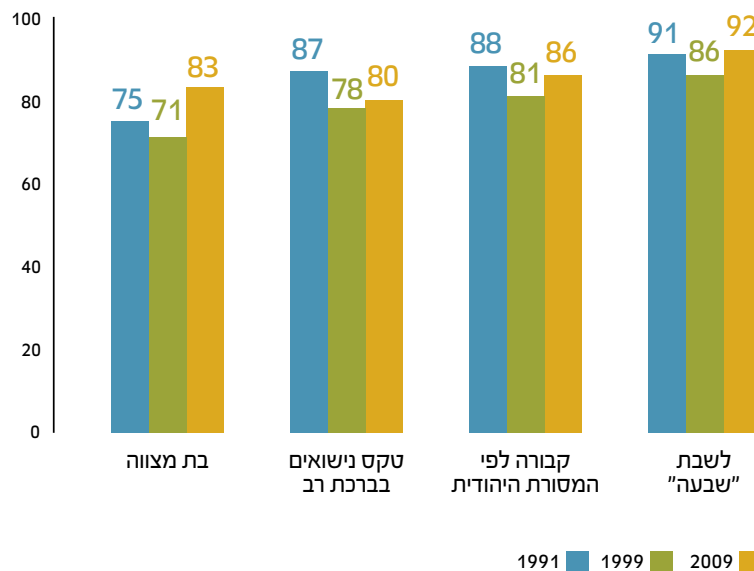
מרבית אלה שהעידו ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך ברית מילה, ומרבית אלה שהעידו כך לגבי טקס בר מצווה (79% ו-69% מהמשיבים, בהתאמה), העידו כי הם סבורים כך מסיבה דתית. לעומת זאת מחצית (49%) מאלה שהעידו ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך טקס בת מצווה סבורים כך מסיבה דתית.

נמצאו הבדלים מובהקים בין השנים 1991, 1999 ו-2009 בנוגע לכל הטקסים היהודיים שנבדקו (תרשים 19):³⁶

36 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-5 המשתנים העוסקים בטקסים יהודיים במעגל החיים על פי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהמשתנים על פי שנת המדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לחמשת המשתנים: כולם $p < .001$. (ניתוח זה נערך רק עבור 5 משתנים שנבדקו באופן זה בכל שלוש השנים: חשיבות חגיגת בת מצווה, חשיבות טקס נישואים בברכת רב, חשיבות קבורה לפי המסורת היהודית, חשיבות השבעה וחשיבות אמירת קדיש אחרי מות הורים).

- בנוגע לשיעור המדווחים על חשיבות רבה או רבה מאוד לעריכת בת מצווה וטקס נישואים בברכת רב, חלה ירידה בשנת 1999 לעומת שנת 1991, ועלייה בשנת 2009 הן לעומת 1999 והן לעומת 1991.
  - באשר ליתר הטקסים היהודיים, חלה ירידה בשיעור המדווחים על חשיבות "רבה" או "רבה מאוד", בשנת 1999 לעומת 1991, ואילו בשנת 2009 חלה חזרה למצב הדומה לשנת 1991.
- לא נמצא הבדל מובהק בין השנים 1999 ל-2009 בשאלה: "אילו היו בארץ נישואים אזרחיים, האם לדעתך אתה או בני משפחתך הייתם בוחרים להינשא בנישואים כאלה?"³⁷

תרשים 19: המשיבים ש"חשוב" עד "חשוב מאוד" לערוך טקסים יהודיים (1991, 1999, 2009)
(באחוזים; 2009)

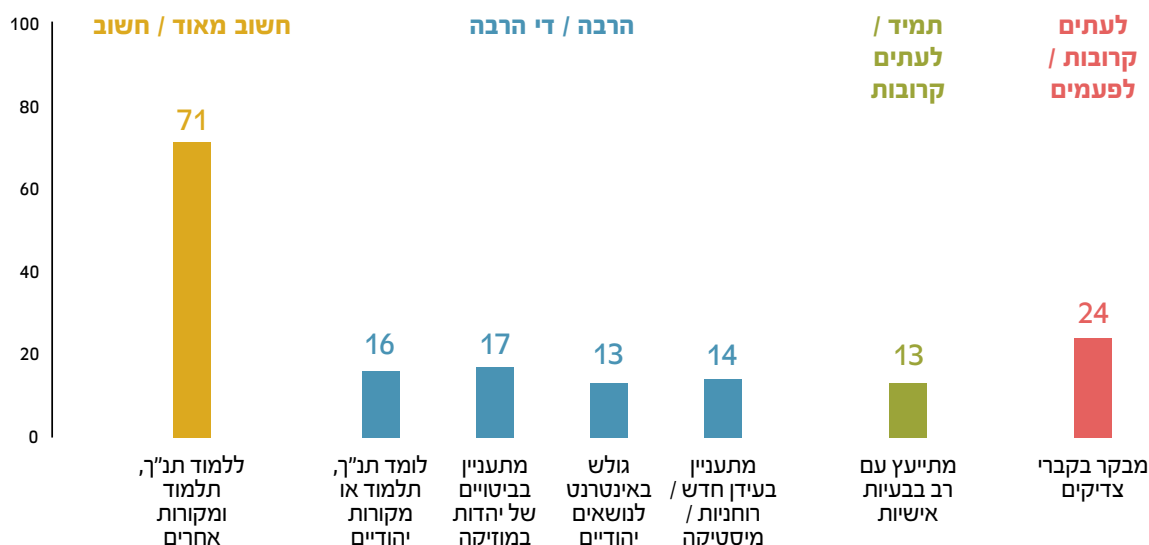

לימודי יהדות (תרשים 20)

- יותר משני שלישים מציינים ש"חשוב מאוד" או "חשוב" ללמוד תנ"ך, תלמוד ומקורות יהודיים אחרים.
- מיעוט של המשיבים מציינים שהם מתעניינים ב"מידה רבה" או "די רבה" בנושאים הקשורים ליהדות, או לומדים מקורות יהודיים - במקורות עצמם, באינטרנט או בביטויים של היהדות במוזיקה.
- שיעורים דומים מתעניינים בעידן חדש, ברוחניות או במיסטיקה.
- כעשירית מהמשיבים (13%) מתייעצים עם רב בבעיות אישיות "תמיד" או "לעתים קרובות".
- כרבע מציינים שהם מבקרים בקברי צדיקים "לעתים קרובות" או "לפעמים".

37 שאלה זו משותפת רק לשנים 1999 ו-2009 ולא ל-1991.

תרשים 20: עדות המשיבים על לימוד והעמקה ביהדות (2009; באחוזים)

אורחות חיים ומנהגים יהודיים ב-2009 - מבט על

כדי לקבל תמונה כוללת על אורחות החיים והמנהגים היהודיים המקובלים בחברה הישראלית, צמצמנו (בהליך של ניתוח גורמים) את רשימת השאלות הארוכה שהוצגה בפרק זה לקבוצות מובחנות זו מזו, שבכל אחת מהן מקובצים יחד פריטים בעלי זיקה גבוהה זה לזה.

ניתוח הגורמים שנערך לשאלות הפרק הוא ניתוח גורמים גישושי (Principal Components Factor Analysis) עם רוטציה Varimax (הממקסמת את ההבחנה בין הגורמים). הניתוח כלל גם שאלות שבעקבותיהן המשיבים העידו על התנהגותם בפועל בהתייחס לקיום מצוות ומנהגים, וגם שאלות שבהן התבקשו לחוות את דעתם על החשיבות של קיום מצוות ומנהגים שונים.³⁸ הרעיון לניתוח גורמים זה נלקח ממחקרה של פרי קדם,³⁹ שבו נערך ניתוח גורמים לבניית מקבצים של מצוות.

מתוך 56 השאלות בפרק זה, 44 שאלות העוסקות בקיום מצוות ומנהגים או בתפיסת החשיבות של קיומם נמצאו מתאימות להליך של ניתוח הגורמים. שאלות אלו הוכנסו לשלב הראשון של ניתוח הגורמים. בהמשך הליך זה הוצאו שאלות שלא התקבצו באופן מספק לאחד מהגורמים שהתקבלו בניתוח או שנמצאו קשורות ליותר מגורם אחד. בסופו של ההליך הושארו 35 שאלות שהתקבצו לשישה גורמים יציבים שלכל אחד מהם משמעות ייחודית ומובחנת,⁴⁰ ושיחד הם מסבירים 68.3% מהשונות בתשובות המרואיינים לשאלות הפרק.

הפרוצדורה הסטטיסטית של ניתוח הגורמים חילקה את המצוות והמנהגים לקטגוריות או לגורמים אשר, כפי שנראה בהמשך, נמצאו קשורים בדרך כלל להגדרה עצמית של דתיות (חרדי, דתי, מסורתי, חילוני

38 יצוין כי התנאים לניתוח הגורמים בפרק זה אינם אופטימליים בשל חוסר אחידות באופן הצגת השאלות ובסולמות התשובה בשאלון המקורי. עם זאת צוות המחקר חשב שראוי לעשות זאת כדי לקבל תמונה כוללת על קיום מצוות ומנהגים יהודיים בישראל.

39 P. Kedem, "Dimension of Jewish Religiosity," in: S. Deshen, C. Liebman, and M. Shokeid (eds.), *Israeli Judaism: The Sociology of Religion in Israel*, New Brunswick, NJ: Transaction, 1995, pp. 33-59

40 לתיאור מלא של הגורמים והפריטים המרכיבים אותם ראו נספח 3.

לא אנטי־דתי וחילוני אנטי־דתי). יהודה גודמן ושלמה פישר כותבים, בהתייחס לממצאים שהציגה קדם ב-1995, כי "הרצף מסמל בו בזמן את המשותף ואת המבחין בין קבוצות שונות. שימוש במדד של שמירת מצוות מאפשר אישוש של קטגוריות פופולאריות למיונה של האוכלוסייה (לפי הקבוצות הבאות: חילונים, מסורתיים, דתיים וחרדים)".⁴¹

להלן תיאור החלוקה לגורמים שהתקבלה בניתוח זה:

לגורם הראשון, המסביר במודל את מרבית השונות בתשובות המרואיינים (42%), התקבצו מצוות ומנהגים הנשמרים בעיקר מי שמגדירים עצמם חרדים או דתיים: ביקור בבית כנסת, קריאת מגילת אסתר, תיקון ליל שבועות, שמירת שבת ועוד. לפיכך נקרא למקבץ זה "מנהגים דתיים".

לגורם השני במודל (המסביר 10% מהשונות) התקבצו מצוות ומנהגים המקובלים על מעגלים רחבים בציבוריות הישראלית: ברית מילה, בת או בר מצווה, לשבת שבעה, עריכת סדר פסח ועוד. העובדה שאנשים המגדירים את עצמם חילונים מקיימים מצוות ומנהגים מסוג אלה הובילה חוקרים כמו שלח⁴² וליבמן ודון יחיא⁴³ להבחין בין דת אורתודוקסית לבין דת חילונית או אזרחית. אנו מתבססים על הצעתם כי מצוות ומנהגים אלה שונים באופן קונספטואלי מאלה המקיימים רק או בעיקר על ידי חרדים ודתיים, ולכן כינו מקבץ או גורם זה בשם "מצוות ומנהגים דתיים־אזרחיים".

לגורם השלישי (המסביר 6% מהשונות) התקבצו מצוות ומנהגים המקובלים, בוודאי, על אנשים המגדירים את עצמם כדתיים וחרדים, אך גם על רוב אלה המגדירים את עצמם מסורתיים, כמו: שמירה על כשרות, צום ביום כיפור, קידוש בליל שבת, הדלקת נרות שבת ועוד. לפיכך החלטנו לקרוא למקבץ זה "מנהגים מסורתיים".

לגורם הרביעי (המסביר 4% מהשונות) התקבצו מנהגים המעידים על מודעות להיבטים המעשיים־שגרתיים של הדת והמסורת, כמו: חשיבות המסורת בכל הקשור למספר הילדים במשפחה, לבחירת המקצוע, ללבוש, לבחירת בן או בת זוג ועוד. לפיכך החלטנו לקרוא למקבץ זה "מנהגי יום־יום".

לגורם החמישי (המסביר 3% מהשונות) התקבצו מנהגי "לא תעשה בשבת", כמו: קניות, עבודה, פעילות ספורטיבית או בילוי.

לגורם השישי (המסביר אף הוא 3% מהשונות) התקבצו פריטים המעידים על עניין "עכשווי" ביהדות: גלישה באינטרנט לאתרים בנושאים יהודיים, עניין בעידן חדש או במיסטיקה ורוחניות, עניין בביטויים של יהדות במזיקה ועוד.

תרשים 21 מציג את הדירוג של כל אחד מהגורמים על פי ממוצע התשובות לפריטים הכלולים בו.⁴⁴

41 'י' גודמן ופישר, "להבנתן של חילוניות ודתיות בישראל: תיזת החילון וחלופות מושגיות", בתוך: 'י' יונה ו'י' גודמן (עורכים), מערבולת הזהויות, ירושלים: מכון ון ליר בירושלים, 2004.

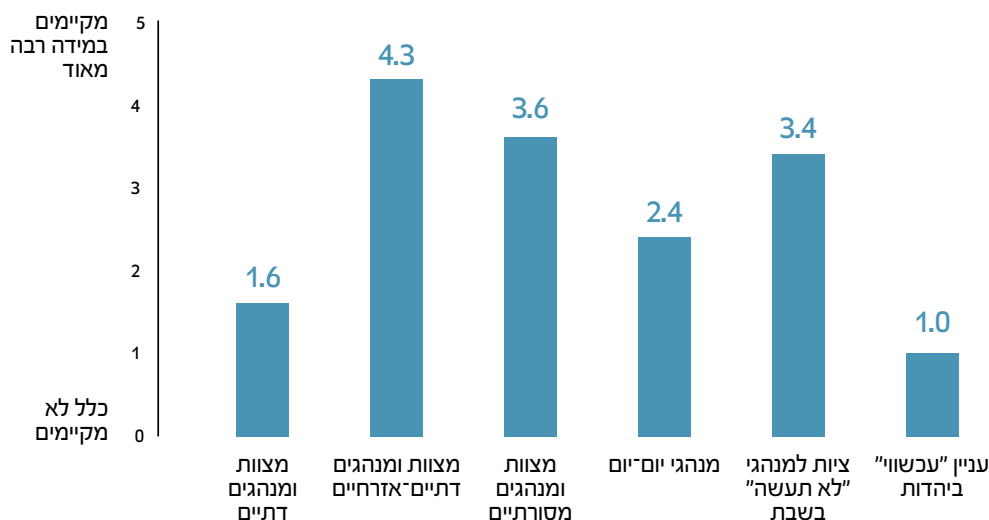
42 I. Shelah, *Indications Towards Secular Religion in Israel*, Jerusalem: The Hebrew University Press, 1975 (Hebrew)

43 C. S. Liebman and E. Don Yehiya, *Civil Religion in Israel: Traditional Judaism and Political Culture in the Jewish State*, Berkely: University of California Press, 1983

44 השאלות בשאלון המקורי נשאלו על סולמות שונים (של 4, 5 או 6 קטגוריות). על מנת לייצר ממוצעים בני השוואה, "נמתחו" כל הסולמות ל-6 קטגוריות: מ־0, המייצג היעדר כל זיקה למצוות ומנהגים, עד 5, המייצג זיקה מרבית למצוות ומנהגים.

תרשים 21: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים (בסולם של 5 דרגות)

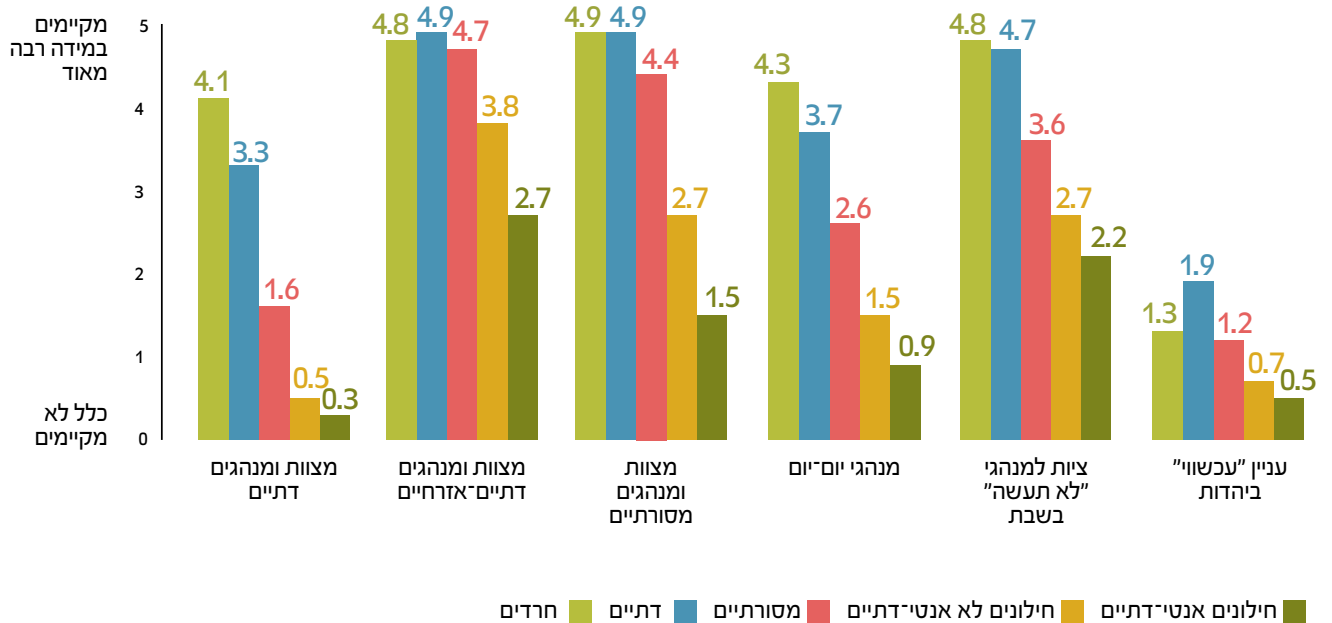
מתרשים 21 עולה המדרג הזה של קיום מנהגים יהודיים-מסורתיים:

- ציון ממוצע גבוה במיוחד (4.3) התקבל למידה שבה יהודים ישראלים מעריכים את חשיבות הקיום של טקסי מעבר כמו ברית מילה, בר או בת מצווה, אמירת קדיש וקבורה על פי המסורת היהודית וכן עריכת סדר פסח. כלומר, לגורם שהגדרנו כ"מצוות ומנהגים דתיים-אזרחיים". דומה כי ציון ממוצע גבוה זה הוא עדות לכך שמצוות ומנהגים אלה מקוימים על ידי חלקים נרחבים באוכלוסייה היהודית הישראלית.
- ציון ממוצע נמוך יותר, אך עדיין גבוה למדי (3.6), ניתן לקיום מצוות ומנהגים שהגדרנו כ"מסורתיים", כמו שמירה על כשרות - הפרדה בין מאכלים חלביים לבשריים, אי-אכילת חזיר - הקפדה על אי-אכילת חמץ בפסח, הדלקת נרות שבת ועריכת קידוש בליל שבת.
- ציון דומה (3.4) ניתן גם לציות למנהגי "לא תעשה" בשבת.
- ציון מעט נמוך מציון ביניים (2.4) ניתן לפריטים המעידים על מודעות להיבטים המעשיים-שגרתיים של הדת והמסורת בחיי היום-יום, כמו: חשיבות המסורת בבחירת בן זוג, בקביעת מספר הילדים במשפחה, במנהגי הלבוש ובבחירת מקצוע. דומה כי ציון ממוצע זה הוא עדות לכך שמנהגים אלה מקוימים בדרך כלל על ידי חלק מהאוכלוסייה - על ידי חרדים, דתיים וחלק מהמסורתיים.
- ציון ממוצע נמוך יחסית (1.6) ניתן לקיום מצוות ומנהגים שהגדרנו כ"דתיים", כמו ביקור בבית כנסת, קריאת מגילת אסתר, שמירת שבת, התייעצות עם רב וכדומה. נראה שציון ממוצע נמוך זה הוא עדות לכך שמצוות ומנהגים אלה מקוימים על ידי חלקים מצומצמים באוכלוסייה - בעיקר על ידי חרדים ודתיים.
- ציון נמוך במיוחד (1.0) ניתן לעניין "עכשווי" בביטויים יהודיים במוזיקה ובאתרי אינטרנט העוסקים בתכנים יהודיים ולעניין במיסטיקה ורוחניות.

בתרשים 22 ניתן לראות את הדירוג הממוצע של קבוצות אוכלוסייה שונות, לפי הגדרה עצמית של דתיות. ואכן, כצפוי, משיבים המגדירים את עצמם דתיים יותר מדווחים על זיקה רבה יותר למצוות ולמנהגים שנבדקו - מצוות ומנהגים שהגדרנו כ"דתיים", כ"מנהגי יום-יום", מצוות ומנהגים שהגדרנו כ"דתיים-אזרחיים"

המקובלים בציבוריות הישראלית, מנהגים שהגדרנו כ"מסורתיים" וציות למנהגי "לא תעשה" בשבת.⁴⁵ עם זאת, כפי שעלה מסקרי גוטמן הקודמים, גם יהודים ישראלים המגדירים את עצמם כחילונים שאינם אנטי-דתיים, או אפילו חילונים אנטי-דתיים, מקיימים במידה מסוימת, ולו מעטה, מצוות ומנהגים יהודיים.⁴⁶

תרשים 22: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים (לפי הגדרה עצמית של דתיות)

אורחות חיים ומנהגים יהודיים ב-2009 - בקבוצות הסקר השונות

בהמשך נבדקו הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה לפי מאפייני רקע נוספים ונמצאו בדרך כלל הבדלים עקביים בין הקבוצות בעמדות הקשורות בסוגיות אלה. להלן הממצאים הבולטים:⁴⁷

- הבדלים בין העולים מחבר המדינות לבין שאר אוכלוסיית היהודים בישראל: נמצא שלעולים מחבר המדינות זיקה נמוכה באופן משמעותי לכל המצוות והמנהגים היהודיים שנבדקו, לעומת שאר האוכלוסייה. ההבדלים בולטים במיוחד במקבץ או בגורם שהגדרנו כ"מצוות ומנהגים דתיים-אזרחיים"⁴⁸ כמו טקסי

45 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים יהודיים על פי הגדרה דתית של המשיב, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי הגדרה דתית של המשיב, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי השישה: כולם $p < .001$.

46 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים על פי מידת השמירה על מנהגים מסורתיים-דתיים, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי מידת השמירה על מנהגים מסורתיים-דתיים, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לשישה: כולם $p < .001$.

47 לפירוט הממצאים ראונספח 4.

48 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים בהשוואה

מעבר וסדר פסח (דירוג 3.5 בקרב העולים לעומת 4.4 בקרב יתר אוכלוסיית המשיבים), במצוות ומנהגים שהגדרנו כ"מסורתיים", כמו שמירת כשרות, צום יום כיפור, עריכת קידוש בליל שבת והדלקת נרות שבת (2.5 לעומת 3.8), ובמצוות ומנהגים שהגדרנו כ"דתיים" כמו הליכה לבית כנסת וקריאת מגילת אסתר (0.9 לעומת 1.6).

- **הבדלים לפי מוצא:** משיבים ממוצא מזרחי מדווחים על זיקה חזקה יותר למצוות ומנהגים יהודיים בהשוואה ליתר המשיבים, שוב - בכל התחומים שנבדקו.⁴⁹ במיוחד בולט ההבדל במצוות ומנהגים שהגדרנו כ"דתיים" (ממוצע של 2.1 בקרב משיבים מזרחים, לעומת 1.1 בקרב משיבים אשכנזים ומשיבים ממוצא מעורב), ובמצוות ומנהגים שהגדרנו כ"מנהגי יום-יום" (2.9 בקרב משיבים מזרחים, לעומת 2.0-2.1 בקרב משיבים אשכנזים ומשיבים ממוצא מעורב).
- **הבדלים לפי רמת הכנסה:** נראה שקיים קשר לינארי כמעט שלם בין רמת ההכנסה לבין מידת הזיקה למצוות ומנהגים יהודיים בכל ששת התחומים: ככל שרמת ההכנסה נמוכה יותר, כך מידת הזיקה למצוות ומנהגים גבוהה יותר ולהפך.⁵⁰

פרק 3: אמונה דתית וערכים חברתיים

פרק זה עוסק באמונות הדתיות ובערכים של היהודים בישראל. השאלות בפרק נוגעות לאמונה בכוח עליון ובדת היהודית, לערכים החברתיים ולתפיסות ביחס למעמד האישה בישראל.

אמונה דתית (תרשים 23)

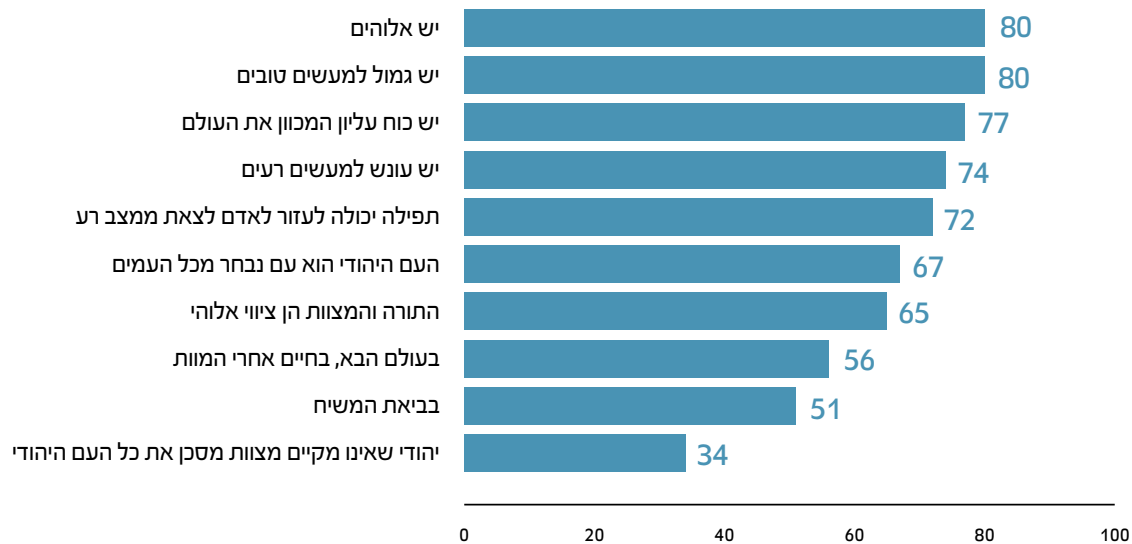
- רובם הגדול של המשיבים לסקר מאמינים באלוהים, בכך שיתוגמלו על מעשים טובים וייענשו על הרעים ובכוחה של התפילה.
- כשני שלישים מדווחים על אמונה חזקה בייחודם של העם היהודי ותורת ישראל.
- כחצי מהמשיבים מדווחים על אמונה בעולם הבא ובביאת המשיח.
- רק כשליש מדווחים על אמונה חזקה בכך שיהודי שאינו מקיים מצוות מסכן את כל העם היהודי.

בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים להשוואה בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי השישה: כולם $p < 0.001$.

49 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי מוצא, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לשישה: כולם $p < 0.001$.

50 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים על פי רמת הכנסה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי רמת הכנסה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לשישה: כולם $p < 0.001$.

תרשים 23: באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין ש... (העונים "מאמין בלב שלם" או "מאמין אך לעתים מפקפק"; 2009; באחוזים)

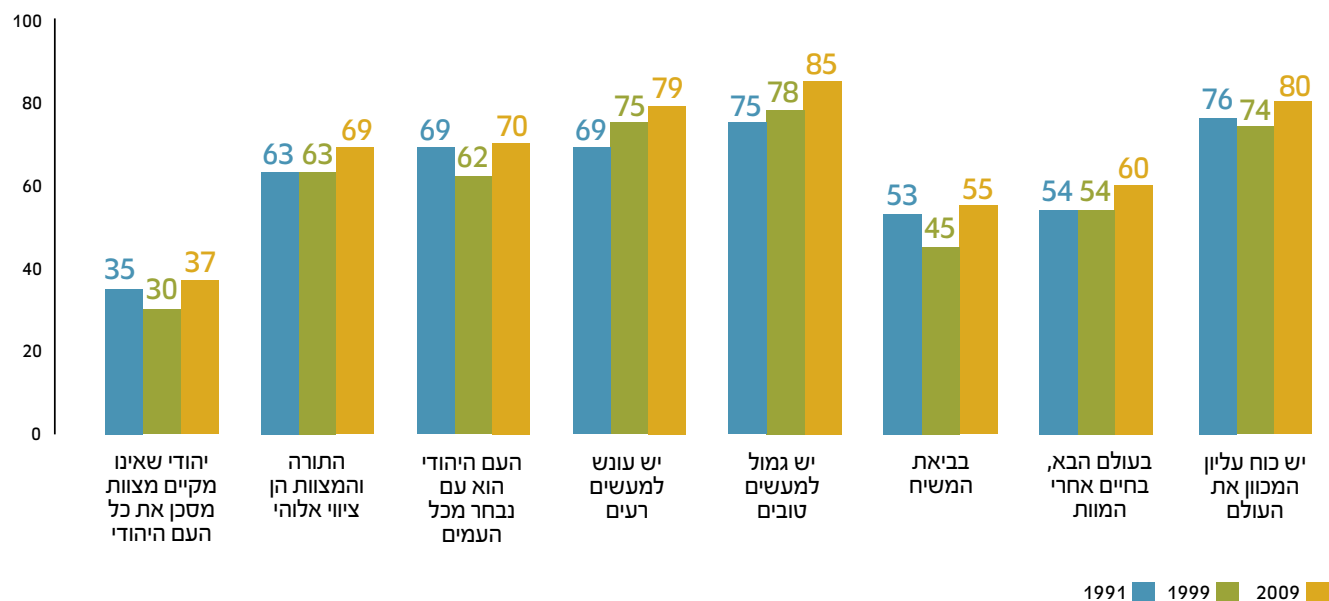

נבדקו הבדלים לאורך השנים (1991, 1999, 2009) באמונה בכוח עליון ובדת היהודית, ונמצאו שתי מגמות עיקריות (תרשים 24):⁵¹

- בשאלות על אמונה כללית - אמונה בכוח עליון שמכוון את העולם, בשכר ועונש למעשים טובים ורעים או בעולם שלאחר המוות - חלה עלייה קלה, אך מובהקת סטטיסטית, בשיעור המאמינים ב־2009 בהשוואה למדידות הקודמות ב־1999 וב־1991.
- בשאלות אמוניות יהודיות ייחודיות - כמו אמונה בביאת המשיח, בייחודיותו של העם היהודי או בכך שיהודי אשר אינו מקיים מצוות מסכן את כל העם היהודי - חלה ירידה בשיעור המאמינים בשנת 1999 לעומת 1991, וירידה זו "תוקנה" בשנת 2009 וחזרה לרמתה ב־1991.

51 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך ל־8 ההיגדים העוסקים באמונה לפי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מההיגדים על פי שנת מדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בעניין שמונת ההיגדים: כולם $p < .001$.

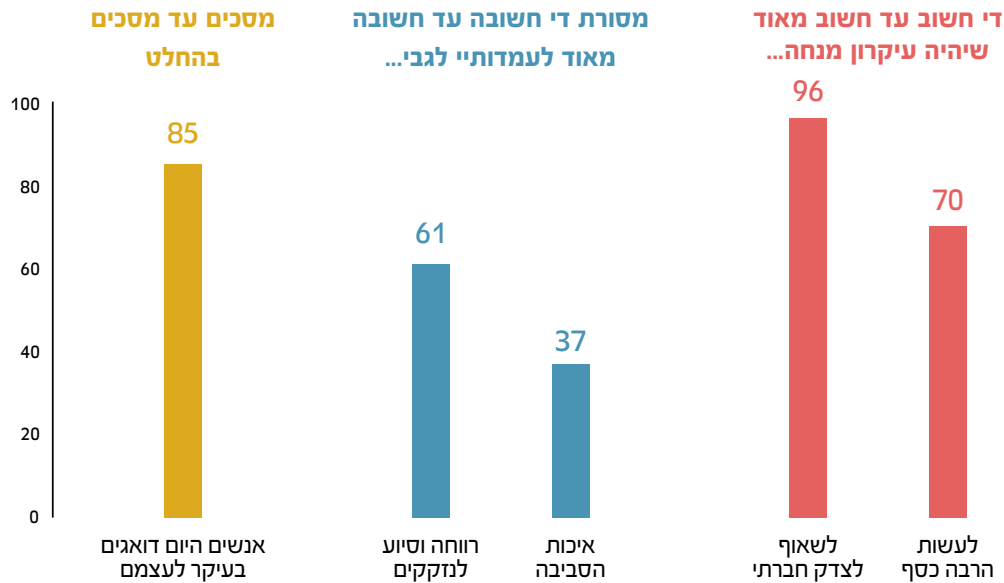
תרשים 24: באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין ש... (העונים "מאמין בלב שלם" או "מאמין אך לעתים מפקפק");
(1991, 1999, 2009; באחוזים)

ערכים חברתיים (תרשים 25)

- מרבית היהודים הישראלים (71%) מעידים שאורח החיים שלהם הוא ברוח ערכי היהדות (השיבו "בהחלט כן" או "כן"). להלן התייחסות המשיבים לשאלות שנשאלו בנושא זה:
- רובם המכריע של המשיבים מאמינים שחשוב לשאוף לצדק חברתי, אך מסכימים כי רוב האנשים דואגים בעיקר לעצמם. יותר משני שלישים סבורים ש"חשוב מאוד" או "די חשוב" לעשות הרבה כסף.
  - כשני שלישים מהמשיבים מציינים שהמסורת חשובה לגבי עמדותיהם בנוגע לרווחה ולסיוע לנזקקים, וכשליש מציינים שהמסורת חשובה לגבי עמדותיהם ביחס לאיכות הסביבה.

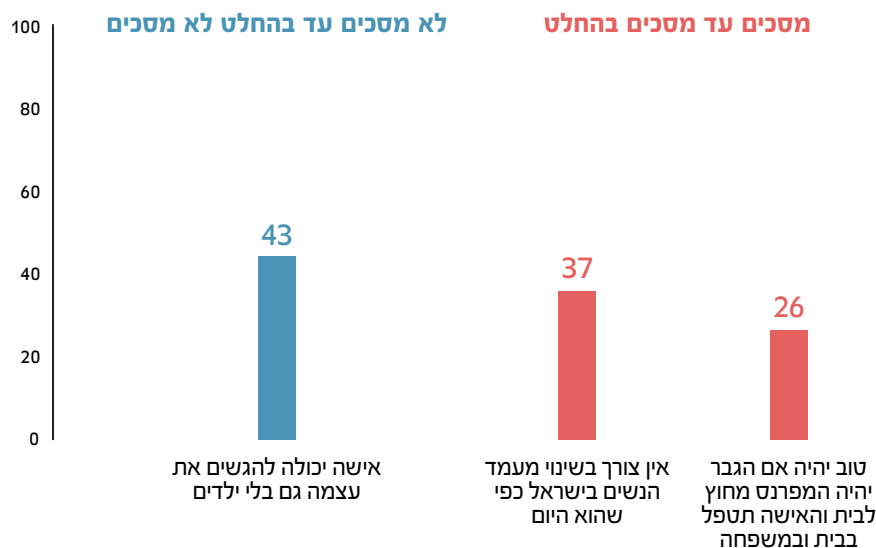
תרשים 25: התייחסות המשיבים לערכים חברתיים (באחוזים; 2009)

תפיסות בנוגע למעמד האישה

- מרבית היהודים הישראלים (63%) סבורים שיש צורך בשינוי מעמד הנשים בישראל, ורוב גדול עוד יותר (74%) מתנגדים לכך שרק הגבר יהיה המפרנס והאישה תטפל בבית ובמשפחה. יותר ממחציתם (57%) מסכימים שאישה יכולה להגשים את עצמה גם בלי ילדים.

תרשים 26: תפיסות המשיבים בנוגע למעמד האישה (באחוזים; 2009)

אמונה דתית וערכים חברתיים ב־2009 - בקבוצות רקע שונות

בדומה לפרק הקודם, נערך גם בפרק זה הליך של ניתוח גורמים שבאמצעותו צומצמה רשימת השאלות לקבוצות המובחנות זו מזו, אשר בכל אחת מהן מקובצים יחד פריטים בעלי זיקה גבוהה זה לזה.

גם כאן נערך ניתוח גורמים גישושי, Principal Components Factor Analysis, עם רוטציית Varimax (רוטציה הממקסמת את ההבחנה בין הגורמים). לניתוח הגורמים הוכנסו מרבית שאלות הפרק (18 בסך הכול). בהמשך הוצאו מההליך פריטים שלא התקבצו באופן מספק לאחד מהגורמים שהתקבלו בניתוח, או שנמצאו קשורים ליותר מגורם אחד. בסופו של הניתוח הושארו 14 פריטים שהתקבצו לשלושה גורמים.⁵² הגורם הראשון מאגד יחדיו את כל ההיגדים הנוגעים לאמונה בכוח עליון בכלל, ובהקשר לדת היהודית בפרט. גורם זה כולל 10 פריטים כמו "באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שיש כוח עליון המכוון את העולם?" או "באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שהתורה והמצוות הן ציווי אלוהי?", והוא מסביר 51% מהשונות בתשובות המרואיינים לשאלות הפרק.

בעוד שגורם זה הוא יציב ובעל משמעות ייחודית ומובחנת, שני הגורמים הנוספים שהתקבלו אינם קוהרנטיים ומובחנים מספיק מבחינה תאורטית וסטטיסטית. מסיבה זו, וכן משום שעולמות התוכן המיוצגים על ידי גורמים אלו (תפיסות חברתיות ומעמד האישה) אינם במוקד הסקר, הוחלט כי בפרק זה יוצגו הדיווחים הנוגעים לגורם הראשון בלבד. עם זאת ידווח על כמה נקודות מעניינות, הנוגעות לפריטים בודדים השייכים לעולמות התוכן האחרים.

ממוצע התשובות לפריטים המרכיבים את הגורם הראשון הוא 2 (בסולם שבו 0 מייצג היעדר אמונה ו־3 מייצג אמונה שלמה). ניתן לומר אפוא שהיהודים הישראלים מאמינים באמונה דתית אך "לעתים מפקפקים".

בהמשך נבדקו הבדלים באמונה הדתית לפי קבוצות אוכלוסייה אלה:

- קבוצות הגדרה עצמית של דתיות: חרדים, דתיים, מסורתיים, חילונים לא אנטי־דתיים וחילונים אנטי־דתיים.
- קבוצות של מידת ההקפדה על המסורת: מקפידים על כל דקדוקי המסורת, מקפידים במידה רבה, מקפידים במקצת, כלל לא מקפידים.
- עולים מחבר המדינות בהשוואה לשאר האוכלוסייה היהודית ישראלית.
- קבוצות מוצא שונות: מזרחים, אשכנזים וקבוצת ה"מעורבים" (גם אשכנזים וגם מזרחים).
- קבוצות השכלה.
- קבוצות הכנסה.
- קבוצות מגדר: נשים בהשוואה לגברים.
- קבוצות גיל.

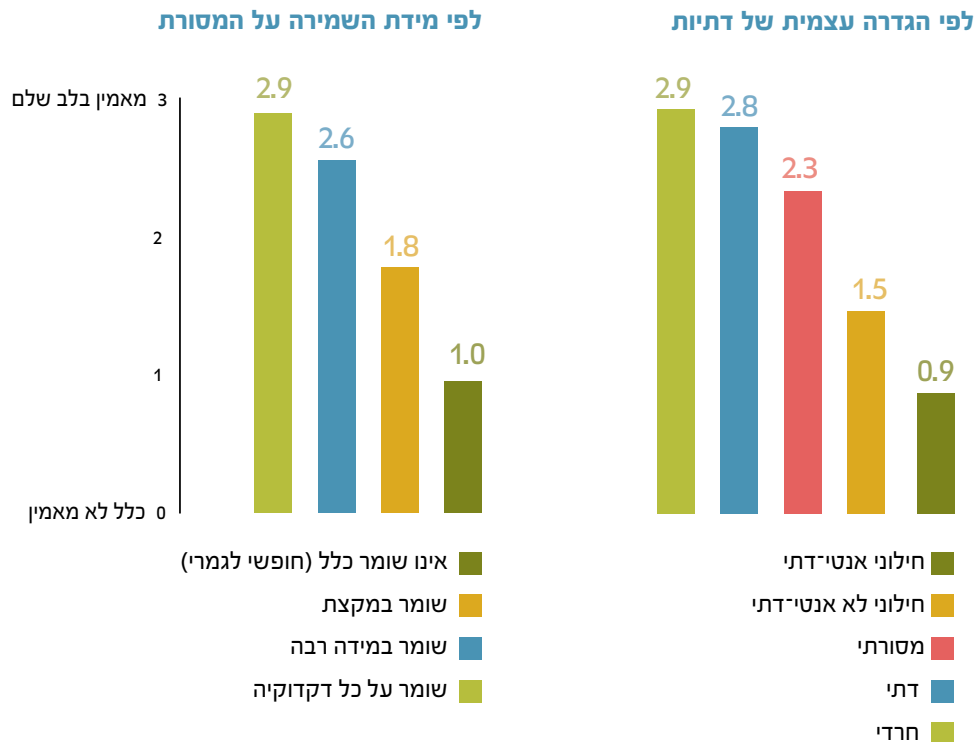
הבדלים באמונה דתית בין קבוצות רקע (לפירוט הממצאים ראו נספח 4)

- **הבדלים בין קבוצות לפי הגדרה עצמית של דתיות בנושא אמונה ושמירה על המסורת:** כצפוי, משיבים דתיים יותר (כלומר חרדים ודתיים - לעומת מסורתיים, ומסורתיים - לעומת חילונים) דיווחו על אמונה דתית גבוהה יותר, אף כי לא נמצא הבדל מובהק בין חרדים לדתיים. מגמה דומה נמצאה בפילוח האוכלוסייה לפי מידת השמירה על המסורת (תרשימים 27 ו־28).⁵³

52 לתיאור מלא של הגורמים והפריטים המרכיבים אותם ראו נספח 2.

53 ניתוחי שונות חד־משתנים (ANOVA), שנערכו לגורם המעיד על אמונה בכוח עליון ובדת היהודית על פי הגדרה עצמית של דת ועל פי מידת השמירה על המסורת (עבור כל משתנה בלתי תלוי בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$).

תרשימים 27 ו-28: ממוצע דירוג האמונה הדתית (2009)

- **הבדלים בין העולים מחבר המדינות לבין שאר אוכלוסיית היהודים בישראל:** עולים מחבר המדינות מדווחים על אמונה דתית חלשה יותר, בהשוואה לשאר האוכלוסייה (דירוג ממוצע של 1.6 לעומת 2.1).⁵⁴
- **הבדלים לפי מוצא:** נמצא שמשיבים ממוצא מזרחי דיווחו על האמונה הדתית החזקה ביותר, ומשיבים ממוצא "מערב" דיווחו על אמונה חזקה במעט ממרואיינים ממוצא אשכנזי (דירוג ממוצע של 2.4 לעומת 1.8 ו-1.6, בהתאמה).⁵⁵
- **הבדלים לפי רמת הכנסה:** ככל שרמת ההכנסה נמוכה יותר, כך האמונה הדתית חזקה יותר (דירוג ממוצע של 2.2 בקרב בעלי רמת הכנסה נמוכה בהרבה מהממוצע, לעומת ממוצע של 1.6 בקרב בעלי רמת הכנסה הרבה מעל לממוצע).⁵⁶
- **הבדלים לפי רמת השכלה:** בעלי רמת השכלה נמוכה יותר מדווחים על אמונה דתית חזקה יותר (דירוג ממוצע של 2.2 בקרב בעלי 0-11 שנות לימוד, לעומת ממוצע של 1.7 בקרב בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית).⁵⁷

54 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

55 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

56 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית על פי רמת הכנסה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

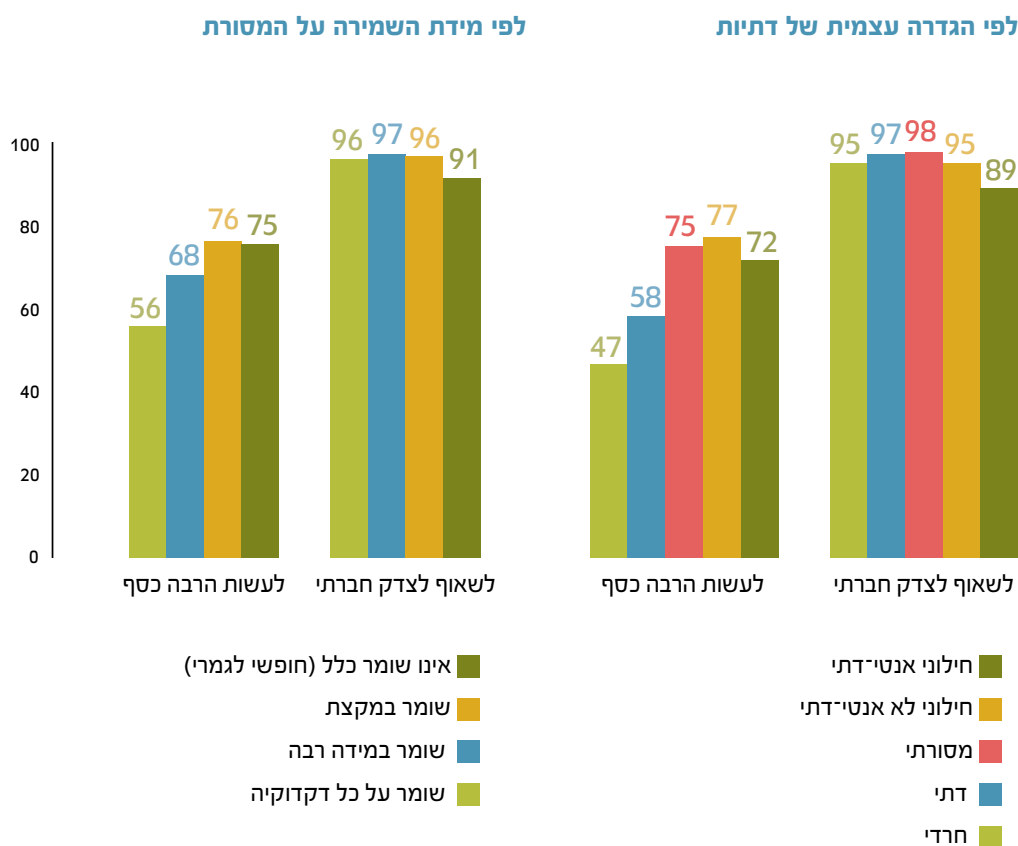
57 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית על פי רמת השכלה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

הבדלים בערכים חברתיים בקבוצות הגדרה עצמית של דתיות ושמירה על המסורת

גם אם עניין זה לא עומד במוקד הסקר, נבדקו העמדות בדבר הערכים החברתיים על פי קבוצות הסקר השונות, ונמצא ששיעורים נמוכים בהרבה של משיבים חרדים ודתיים ציינו שחשוב להם להרוויח הרבה כסף, לעומת יתר המשיבים.⁵⁸ כמו כן שיעורים גבוהים במעט של חרדים, דתיים ומסורתיים דיווחו שחשוב להם לשאוף לצדק חברתי, לעומת חילונים לא אנטי-דתיים ואנטי-דתיים⁵⁹ (אף שרוב מכריע של המשיבים בכל הקבוצות הצהירו על חשיבות הצדק החברתי). מגמות דומות נמצאו בהבדלים בין משיבים השומרים במידה רבה על המסורת לבין אלה שאינם שומרים כלל על המסורת (תרשימים 29 ו-30).

תרשימים 29 ו-30: העונים "חשוב מאוד" עד "די חשוב" בעניין החשיבות של "לעשות הרבה כסף" ו"לשאוף לצדק חברתי" (2009; באחוזים)

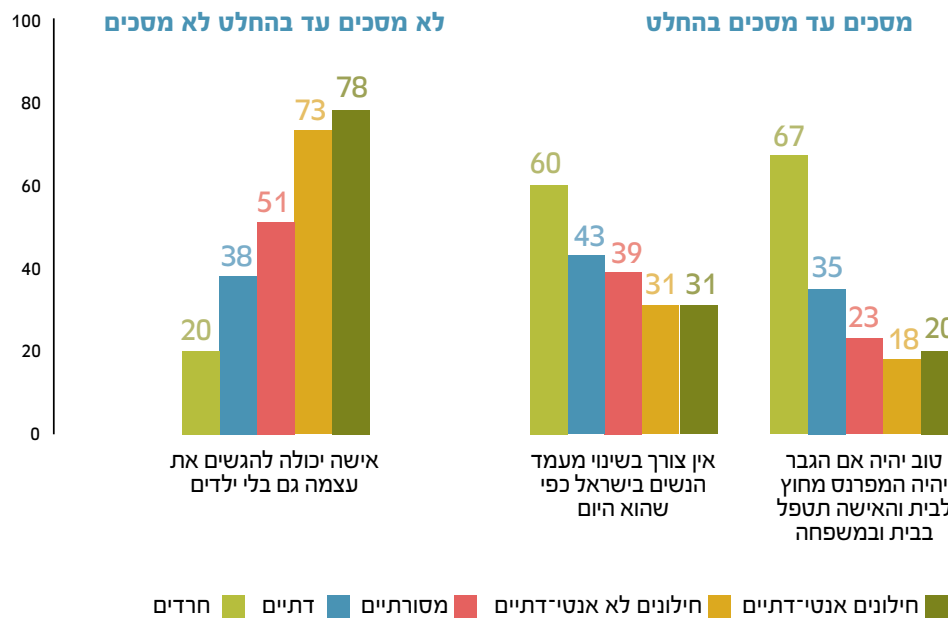

58 ניתוחי שונות חד-משתנים (ANOVA), שנערכו לשאלה על פי הגדרה דתית ומידת השמירה על המסורת (עבור כל אחד מהמשתנים הבלתי תלויים בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$).

59 ניתוחי שונות חד-משתנים (ANOVA), שנערכו לשאלה על פי הגדרה דתית ומידת השמירה על המסורת (עבור כל אחד מהמשתנים הבלתי תלויים בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$).

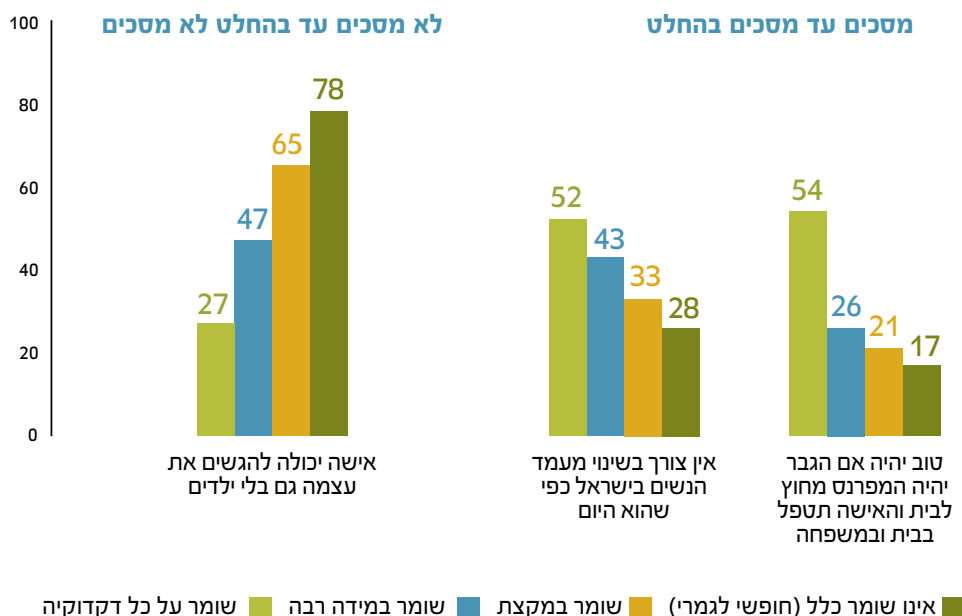
בבדיקת תשובות המרואיינים לגבי תפיסותיהם על אודות נשים בחברה הישראלית, לפי הגדרה עצמית של דתיות, נמצא שמשיבים דתיים יותר הביעו עמדות שמרניות יותר בנוגע למעמד האישה, בהשוואה למשיבים דתיים פחות.⁶⁰ מגמות דומות נמצאו בין משיבים השומרים במידה רבה על המסורת לבין אלה שאינם שומרים כלל על המסורת (ראו תרשימים 31 ו-32).

תרשים 31: עמדות לגבי מעמד האישה (לפי הגדרה דתית; 2009; באחוזים)

60 ניתוחי שונות רב-משתנים (MANOVA), שנערכו ל-3 השאלות הנוגעות לתפיסות על נשים בחברה הישראלית על פי הגדרה דתית של המשיב ועל פי מידת השמירה על המסורת היהודית (עבור כל אחד מהמשתנים בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי הגדרה דתית של המשיב, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי ארבעתם: כולם $p < .001$.

תרשים 32: עמדות לגבי מעמד האישה (לפי מידת השמירה על המסורת; 2009; באחוזים)

פרק 4: דת ומסורת במרחב הציבורי והקשר לדמוקרטיה בישראל

בפרק זה מוצגות תפיסות ועמדות על דת, מדינה, חברה ופוליטיקה; על עניין או סקרנות בנושאי דת ומדינה; על עמדות עקרוניות בנוגע ליחס בין דת למדינה; על עמדות בנוגע למקומה של הדת במרחב הציבורי; ועל הקשר שבין דת לבין עמדות פוליטיות ויחסים חברתיים (דתיים-חילונים).

עמדות בנוגע לביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי במדינת ישראל

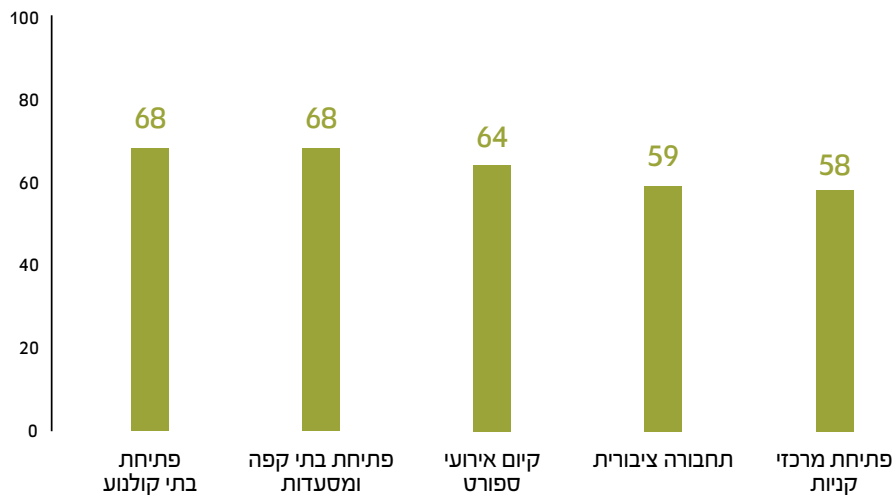
מרבית היהודים הישראלים (61%) סבורים שמדינת ישראל צריכה לפעול לכך שהחיים הציבוריים יתנהלו בה על פי המסורת, ומרביתם (71%) "בעד" או "בהחלט בעד" תוספת של לימודי יהדות בבתי הספר של חינוך הממלכתי הכללי. כמחצית מהיהודים הישראלים סבורים שמדינת ישראל, מבחינת החיים הציבוריים המתנהלים בה, צריכה להיות כפי שהיא היום; 24% סבורים שהיא צריכה להיות יותר דתית מכפי שהיא היום; ו-28% סבורים שהיא צריכה להיות פחות דתית.

מרבית היהודים הישראלים "מתעניינים" או "מתעניינים מאוד" במקומה של הדת במדינת ישראל (65% מהמשיבים) ובמשמעות של "מדינה יהודית" (70% מהמשיבים).

בהמשך נבדק יחסם של יהודים ישראלים לשמירת השבת ולמנהגי הכשרות במרחב הציבורי, וכן להנהגת נישואים אזרחיים במדינת ישראל.

- מרבית היהודים הישראלים תומכים בקיום פעילויות חול בשבת במרחב הציבורי: כשני שלישים מהמשיבים מצדדים בפתיחת בתי קולנוע, בתי קפה ומסעדות, ובקיום אירועי ספורט, ויותר ממחצית מצדדים בפעילות תחבורה ציבורית בשבת ובפתיחת מרכזי קניות בשבת (תרשים 33).
- רובם המוחלט (87%) של המשיבים סבורים שהאוכל המוגש במוסדות ציבוריים צריך להיות כשר. ואולם פחות ממחציתם (45%) סבורים שהרבנות צריכה לסרב לתת תעודת כשרות למוסדות ששומרים כשרות אך אינם שומרים על מצוות או מנהגים אחרים.
- כמחצית מהמשיבים סבורים שיש להנהיג בארץ נישואים אזרחיים שלא דרך הרבנות (51% השיבו "בהחלט כן" או "כן" או "אולי כן"), וחמישית מהמשיבים (19%) השיבו שהיחס של בתי הדין הרבניים בסוגיות נישואים וגירושים הוא ענייני וניטרלי - 43% השיבו שהיחס של בתי הדין הרבניים הוא לטובת הגברים, לעומת 8% שהשיבו שהוא לטובת הנשים (כל השאר השיבו שלפעמים כך ולפעמים אחרת).

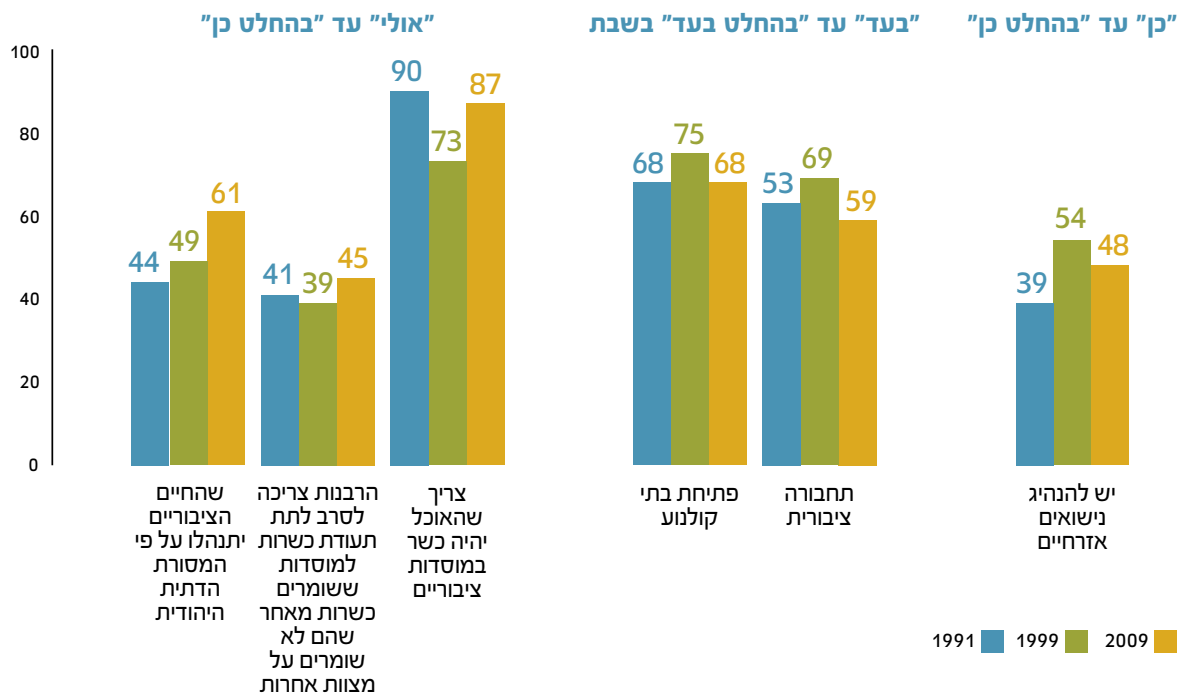
תרשים 33: האם אתה בעד קיום הדברים הבאים בשבת? (העונים "בעד" עד "בהחלט בעד"; 2009; באחוזים)

עמדות בנוגע לביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי במדינת ישראל - לפי שנים

נבדקו מגמות במרוצת השנים (1991, 1999, 2009) בנוגע לביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל. בנוגע לעמדות שנבדקו בשלושת מועדי הסקר, נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית לגבי כל העמדות.⁶¹ למעט בשאלה הכללית "באיזו מידה אתה תומך בכך שהחיים הציבוריים בארץ יתנהלו על פי המסורת הדתית היהודית?", שבה נצפתה עלייה הדרגתית משמעותית מ־1991 ל־2009 (44% תומכים ב־1991, ו־61% תומכים ב־2009), בכל יתר השאלות מסתמנת מגמה עקבית עם יתר ממצאי הדוח - ירידה מ־1991 ל־1999, ועלייה מ־1999 ל־2009 בעמדות המסורתיות-הדתיות (תרשים 34).

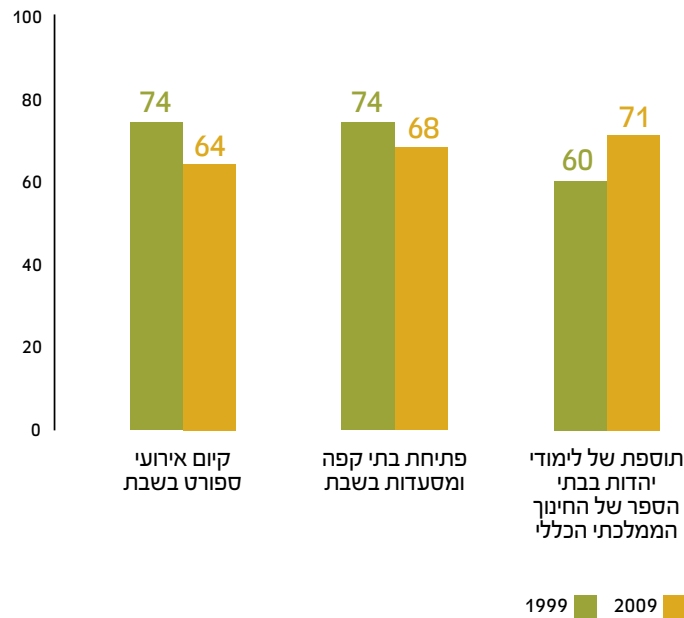
תרשים 34: מידת ההסכמה עם עמדות בנוגע לביטוי של מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל (1991, 1999, 2009; באחוזים)

61 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך ל־6 ההיגדים העוסקים בעמדות בנוגע לביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל אשר נבדקו בשלושת מועדי הסקר לפי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מההיגדים על פי שנת מדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי ששת ההיגדים: כולם $p < .001$.

בנוגע לשאלות שנבדקו בשנים 1999 ו-2009 בלבד (ולא ב-1991) נמצאה שוב מגמה של עלייה מ-1999 ל-2009 בעמדות המסורתיות הדתיות⁶² באשר לביטויים של הדת והמסורת היהודית במרחב הציבורי בישראל (תרשים 35).

תרשים 35: האם אתה בעד... (העונים "בהחלט בעד" או "בעד"; 1999, 2009; באחוזים)

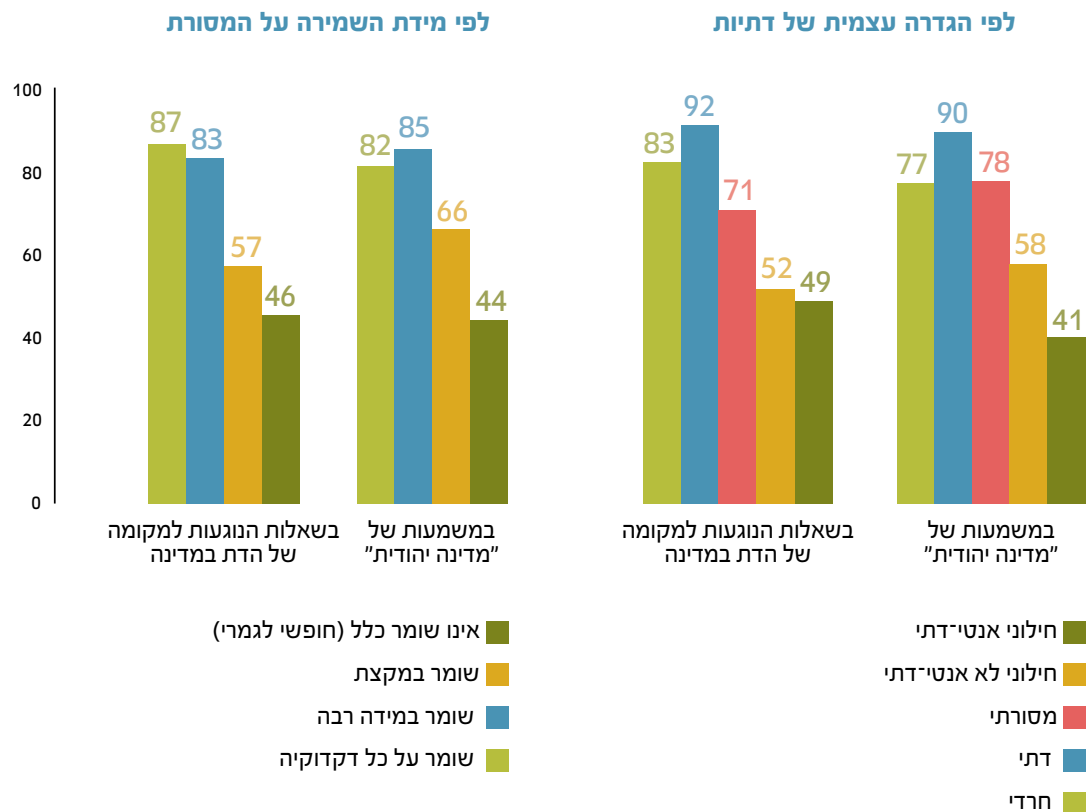
62 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך ל־3 ההיגדים העוסקים בעמדות בנוגע לביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל אשר נבדקו ב-1999 ו-2009 לפי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מההיגדים על פי שנת מדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שלושת ההיגדים: כולם $p < .001$.

עמדות בנוגע למסורת ודת במרחב הציבורי במדינת ישראל - בקבוצות אוכלוסייה שונות

נמצא כי בדרך כלל, ככל שהמשיבים לסקר מעידים על עצמם שהם דתיים ושומרים במידה רבה על המסורת היהודית, כך הם גם מביעים עניין רב יותר במקומה של היהדות במדינת ישראל ובמשמעותה של "מדינה יהודית".⁶³ עם זאת חרדים מביעים עניין נמוך יותר בשאלות אלה בהשוואה לדתיים (תרשימים 36 ו-37).

נבדקו גם הבדלים בהסכמה עם ביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל, בקבוצות אוכלוסייה שונות. לשם כך חושב ממוצע של כל שאלות תת-הפרק שסולמות תשובותיהן מאפשרות להכניסן לחישוב הממוצע (10 מתוך 12 השאלות שהוצגו למעלה).⁶⁴ כתוצאה מכך נוצר מדד המבטא את תפיסות המשיבים כלפי ביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל, שטווחו הוא 0-5. הממוצע של מדד זה הוא 2.5.

תרשימים 36 ו-37: עניין במקומה של היהדות במדינת ישראל (המשיבים "מתעניין" עד "מתעניין מאוד"; 2009; באחוזים)

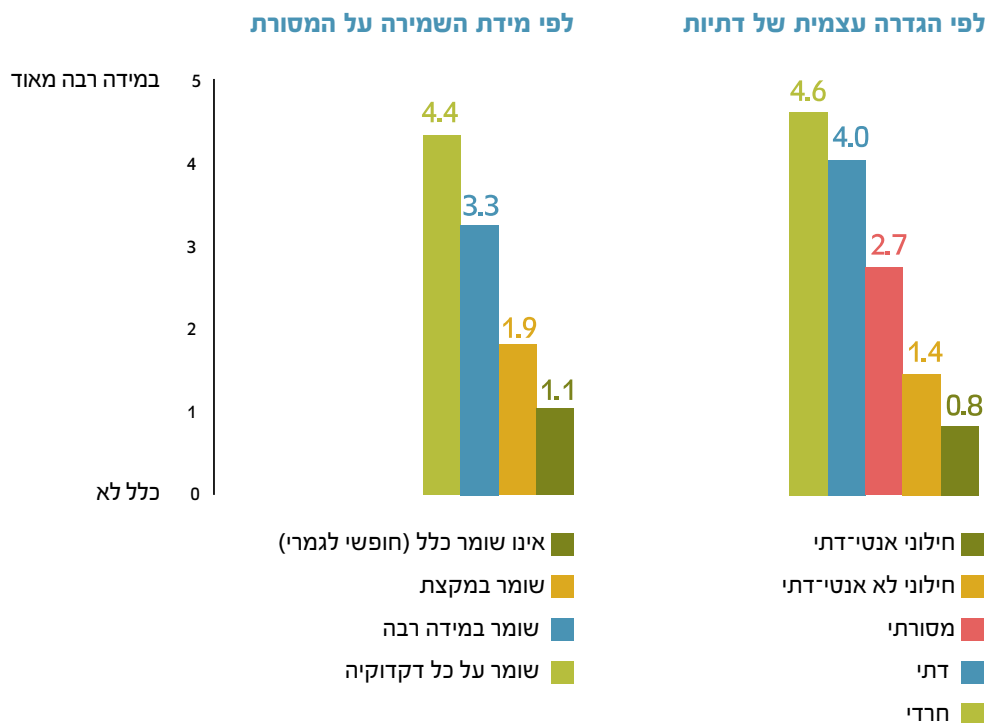

63 ניתוחי שונות רב-משתנים (MANOVA), שנערכו ל-2 השאלות על פי הגדרה דתית ועל פי השמירה על המסורת היהודית (עבור כל אחד ממשתני הרקע בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהמשתנים על פי הגדרה דתית ועל פי המסורת (עבור כל אחד ממשתני הרקע בנפרד), העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שלושתם: כולם $p < .001$.

64 לצורך זה נבדק אם אכן כל השאלות שבנידון מייצגות עולם תוכן אחד, באמצעות חישוב מקדם המהימנות אלפא של קרונברך, ומדד זה נמצא גבוה ביותר: $\alpha = .92$. כמו כן, סולמות התשובות של כל השאלות נמתחו לסולם של 0 עד 5 (0 מייצג היעדר הסכמה מוחלטת לעיצוב החיים הציבוריים בישראל על פי המסורת, ו-5 מייצג הסכמה מרבית לכך).

כצפוי, נמצא קשר לינארי בין מידת הדתיות ומידת המסורתיות לבין מידת התמיכה בעיצוב החיים הציבוריים על פי המסורת: משיבים מסורתיים יותר ודתיים יותר מביעים הסכמה רבה יותר לכך (תרשים 38).⁶⁵

תרשים 38: ממוצע מידה ההסכמה עם ביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי (לפי הגדרה עצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת של המשיבים; 2009)

לבסוף נבדקו הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה לפי מאפייני רקע נוספים, ונמצאו בדרך כלל הבדלים בין הקבוצות. להלן הממצאים הבולטים:⁶⁶

- **הבדלים בין העולים מחבר המדינות לבין שאר אוכלוסיית היהודים בישראל:** נמצא שעולים מחבר המדינות מסכימים פחות משאר האוכלוסייה לביטוי של המסורת והדת במרחב הציבורי בישראל (דירוג ממוצע 1.6 לעומת 2.5).⁶⁷

- **הבדלים לפי מוצא:** משיבים מזרחים מסכימים במידה הרבה ביותר עם ביטוי מסורת במרחב הציבורי (דירוג ממוצע 3.0), לעומת יתר המשיבים (מערבים - 2.1, אשכנזים - 1.9).⁶⁸

⁶⁵ ניתוחי שונות חד-משתניים (ANOVA), שנערכו למדד המבטא את תפיסות המשיבים כלפי ביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי בישראל על פי הגדרה דתית ועל פי השמירה על המסורת היהודית (עבור כל אחד ממשתני הרקע בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$).

⁶⁶ לפירוט הממצאים ראונספח 4.

⁶⁷ ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לבין שאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

⁶⁸ ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

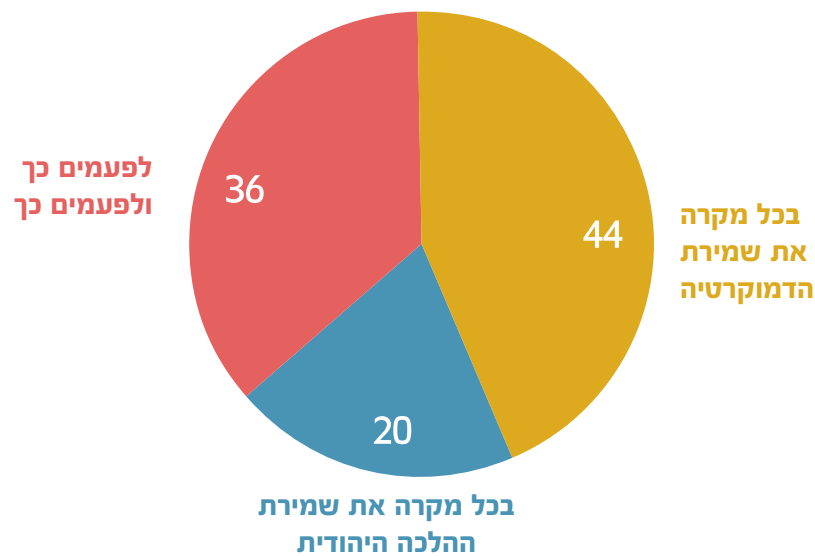

- **הבדלים לפי רמת הכנסה:** נראה שככל שישראלי מרוויח יותר כך הוא תומך פחות בביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי (מדירוג ממוצע של 1.6 בקרב משתכרים הרבה מעל לממוצע עד ל-2.2 בקרב המשתכרים הרבה מתחת לממוצע).⁶⁹
- **הבדלים לפי רמת השכלה:** משיבים בעלי השכלה אקדמית אוניברסיטאית תומכים פחות בביטויים של דת ומסורת במרחב הציבורי, לעומת שאר האוכלוסייה (דירוג ממוצע של 1.7 בקרב בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית, בהשוואה ל-2.0-2.2 בקרב כל היתר).⁷⁰

עמדות בעניין דמוקרטיה והקשר למסורת ולדת

נבדקו עמדותיהם של יהודים ישראלים בנוגע לזיקה שבין ההלכה היהודית לבין עקרונות הדמוקרטיה, ונמצא כי מרבית המשיבים (73%) סבורים שישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית. שיעור דומה דיווחו על כך שהם מתעניינים או מתעניינים מאוד בנושא זה. אולם פחות ממחצית מהמשיבים (44%) השיבו שבמקרה של סתירה בין ההלכה היהודית לבין העקרונות הדמוקרטיים, יש להעדיף תמיד את הדמוקרטיה על פני עקרונות ההלכה (20% סבורים שיש להעדיף בכל מקרה את ההלכה, ו-36% סבורים שלפעמים כך ולפעמים אחרת) (תרשים 39).

תרשים 39: במקרה של סתירה בין ההלכה היהודית לבין עקרונות דמוקרטיים, מה יש להעדיף? (2009; באחוזים)

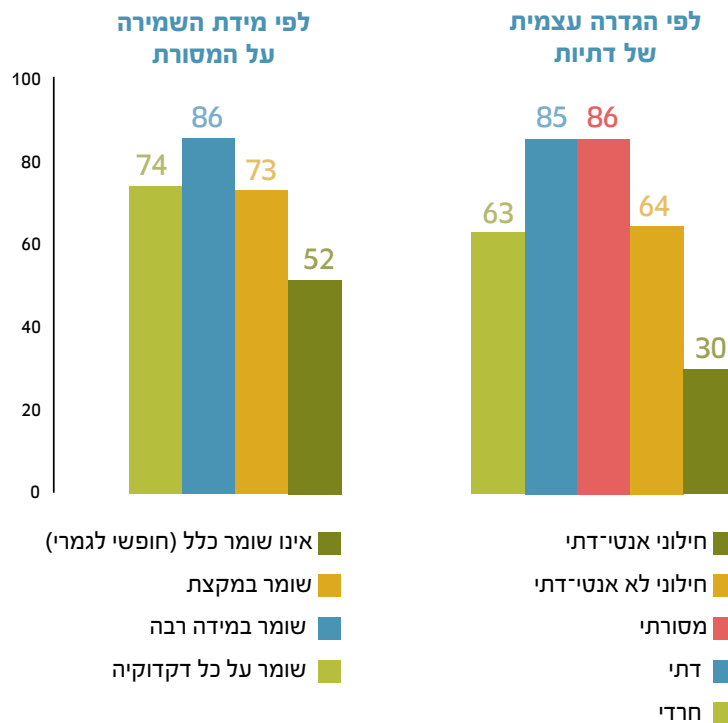
69 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה על פי רמת הכנסה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

70 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה על פי רמת השכלה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

עמדות בעניין דמוקרטיה והקשר למסורת ודת - בקבוצות אוכלוסייה שונות

בנוגע לשאלה אם ישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית, כמפורט להלן בתרשימים 40 ו-41, מרבית המשיבים הדתיים והמסורתיים, השומרים במידה רבה על המסורת היהודית, משיבים בחיוב. פחות משיבים חילונים לא אנטי-דתיים וחרדים (המקפידים על כל דקדוקי המסורת) סבורים כך; ורק שליש מהמשיבים האנטי-דתיים השיבו בחיוב לשאלה זו.⁷¹

תרשימים 40 ו-41: האם ישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית (המשיבים "בהחלט" עד "בהחלט כן"; 2009; באחוזים)

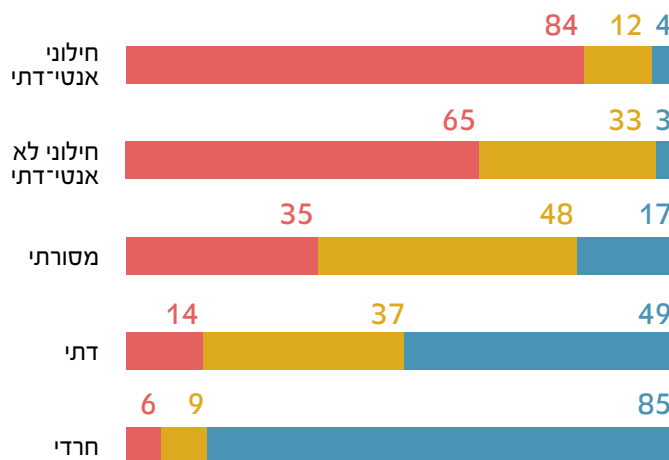
יותר משיבים דתיים, ומשיבים ששומרים במידה רבה יותר על המסורת היהודית, טוענים שיש להעדיף תמיד את ההלכה על הדמוקרטיה כאשר יש סתירה בין השניים, לעומת משיבים פחות דתיים ששומרים במידה מועטה יותר על המסורת (ראו להלן תרשימים 42 ו-43).⁷²

71 ניתוחי שונות חד-משתנים (ANOVA), שנערכו להיגד זה לפי הגדרה דתית ומידת השמירה על המסורת היהודית (עבור כל אחד ממשתני הרקע בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית (שניהם $p < .001$).

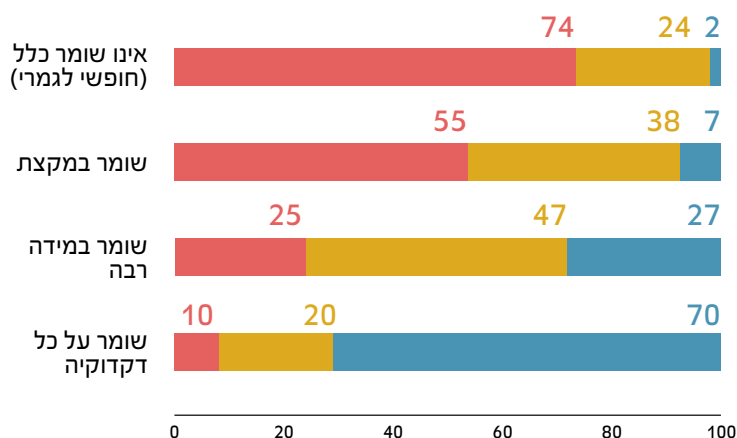
72 ניתוחי שונות חד-משתנים (ANOVA), שנערכו להיגד זה לפי הגדרה דתית ומידת השמירה על המסורת היהודית, נמצאו מובהקים סטטיסטית (שניהם $p < .001$).

תרשימים 42 ו-43: מה יש להעדיף במקרה של סתירה בין ההלכה היהודית לבין עקרונות דמוקרטיים (2009; באחוזים)

לפי הגדרה עצמית של דתיות

לפי מידת השמירה על המסורת הדתית

■ בכל מקרה יש להעדיף את שמירת ההלכה היהודית
■ לפעמים כך ולפעמים כך
■ בכל מקרה יש להעדיף את השמירה על הדמוקרטיה

עמדות בנוגע ליחסי דתיים-חילונים

יותר ממחצית מהמשיבים (55%) סבורים שהיחסים בין דתיים ללא דתיים בארץ "לא כל כך טובים" או "לא טובים כלל", ולמרביתם (59%) יש מעט, אם בכלל, חברים קרובים השונים מהם מבחינת השמירה על המצוות (יותר דתיים או פחות דתיים ממך). עם זאת הרוב (75%) מסכימים "במידה מסוימת" עד "רבה" שילדיהם ילמדו בבית ספר שבו לומדים יחדיו ילדים חילונים ודתיים.

בבדיקת הסוגיה השנייה במחלוקת של גיוס בני ישיבות לצה"ל, נמצאה הסכמה גורפת למדי של כ-85% מהמשיבים לסקר, ה"מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" שיש לגייס את בני הישיבות לצה"ל.

עמדות לגבי יחסי דתיים-חילונים - לפי שנים

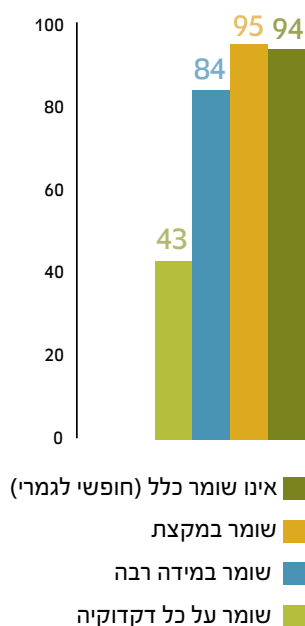
בנושא זה ניתן היה לערוך בחינת מגמות לאורך השנים רק בנוגע לשאלה הכללית של היחסים בין דתיים לחילונים. בבדיקה זו עלה כי ב-1999, בהשוואה ל-1991, חלה ירידה בשיעור המשיבים הסבורים כי היחסים בין דתיים ללא דתיים הם "די טובים" או "טובים מאוד", ובשנת 2009 נצפתה עלייה משמעותית בשיעור הסבורים כי היחסים בין דתיים ללא דתיים הם "די טובים" או "טובים מאוד" (29% ב-1991, 17% ב-1999, 43% ב-2009).⁷³

עמדות לגבי יחסי דתיים-חילונים - בקבוצות אוכלוסייה שונות

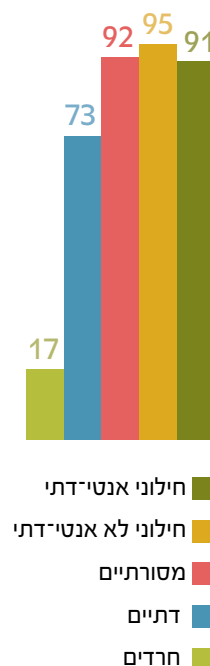
נבדקו הבדלים בתשובות לשאלה אם יש לגייס בני ישיבות לצה"ל, לפי הגדרה עצמית ומידת השמירה על המסורת היהודית, וכצפוי נמצא שמשיבים חרדים מביעים את ההסכמה הנמוכה ביותר לכך; משיבים דתיים רבים יותר (משמעותית) מביעים הסכמה גבוהה עם הנושא; ועוד יותר מהם, משיבים מסורתיים וחילונים מביעים הסכמה עם גיוס בני ישיבות.⁷⁴ מגמה דומה ניתן למצוא בפילוח לפי מידת השמירה על המסורת (תרשימים 44 ו-45).⁷⁵

תרשימים 44 ו-45: תשובות המרואיינים על השאלה אם יש לגייס בני ישיבות לצה"ל (לפי הגדרה עצמית של דתיות ולפי מידת השמירה על המסורת; המשיבים "מסכים" עד "מסכים בהחלט"; 2009; באחוזים)

לפי מידת השמירה על המסורת

לפי הגדרה עצמית של דתיות

73 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה לפי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

74 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה לפי הגדרה דתית, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

75 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה לפי מידת השמירה על המסורת, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

פרק 5: זהות יהודית וישראלית

פרק זה עוסק בשאלות הנוגעות לזהות יהודית וישראלית, תמיכה בחוק השבות, עמדות בנוגע ל"מיהו יהודי" ולגיטימיות של זרמים שונים ביהדות, וכן במודעות לגורל יהודי משותף ולקשר בין ישראל לתפוצות.

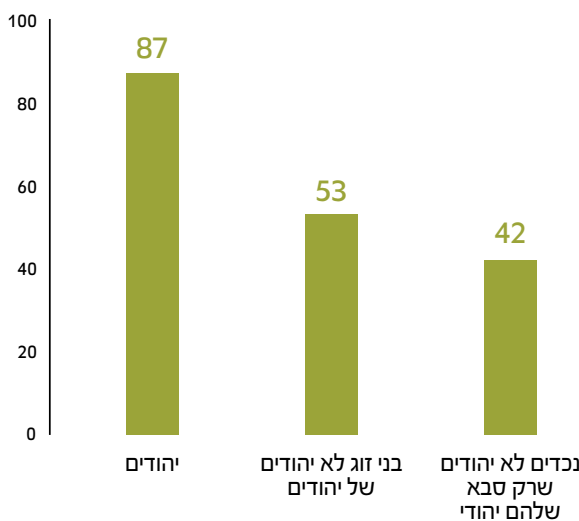
תפיסות לגבי חוק השבות ומיהו יהודי

יהודים ישראלים רבים מתעניינים בשאלה מיהו יהודי (62% מהמשיבים "מתעניינים" עד "מתעניינים מאוד"). משיבים דתיים הביעו את מידת העניין הגבוהה ביותר בשאלה זו, ולאחריהם משיבים חרדים ומשיבים מסורתיים (86%, 79% ו-72%, בהתאמה). משיבים חילונים לא אנטי־דתיים ואנטי־דתיים הביעו מידת סקרנות נמוכה יותר באופן משמעותי (47% ו-20%, בהתאמה).⁷⁶

תמיכתם של יהודים ישראלים בחוק השבות, במתכונתו הנוכחית, איננה אחידה: אמנם מרביתם (87%) "תומכים" עד "בהחלט תומכים" באפשרות העלייה לישראל ובקבלה מידית של אזרחות ישראלית ליהודים, אולם רק כמחציתם (53%) תומכים באפשרות זו לגבי בני זוג לא יהודים של יהודים, ועוד פחות מכך (43%) לגבי נכדים לא יהודים שרק סבא שלהם יהודי (תרשים 46).

יצוין כי תמיכתם של יהודים ישראלים באפשרות העלייה לישראל ובקבלה מידית של אזרחות ישראלית ליהודים היא גורפת, ללא הבדל בין קבוצות אוכלוסייה שונות.

תרשים 46: ה"תומכים" עד "בהחלט תומכים" בעלייה לישראל ובקבלת אזרחות ישראלית באופן מיידי של... (2009; באחוזים)

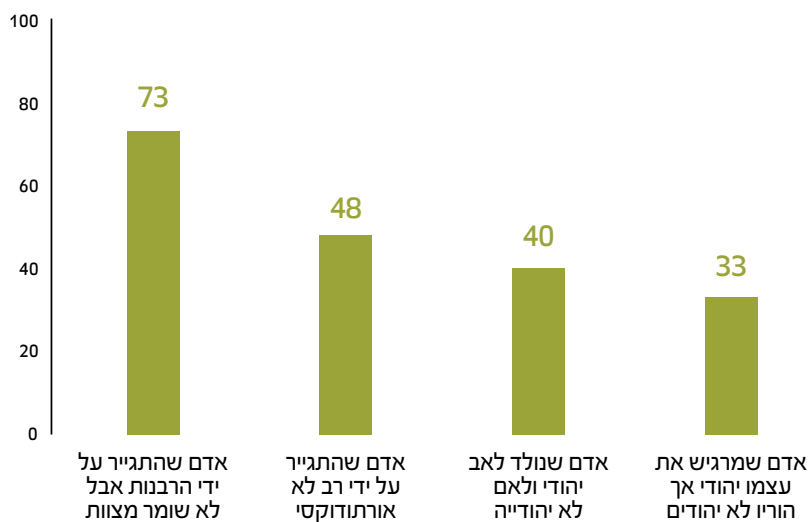

76 ניתוח שונות חד־משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה לפי הגדרה דתית, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

נמצאה הסכמה רחבה עם האפשרות שיהודי יכול להיות יהודי טוב גם אם אינו שומר על המסורת הדתית (92% מהמשיבים). שיעורים נמוכים מכך, אם כי עדיין מרבית היהודים הישראלים (61%), "מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" שלקונסרבטיבים ולרפורמים צריך להיות בישראל מעמד שווה לזה של האורתודוקסים. יש לציין שמרבית היהודים הישראלים (69%) לא נכחו אף פעם בתפילה או בטקס דתי בבית כנסת רפורמי או קונסרבטיבי.

אפשר לומר אפוא שמרבית היהודים הישראלים (73%) מקבלים את העמדה הרשמית במדינת ישראל, התומכת בגיור אורתודוקסי כדרך להכרה ביהדותו של אדם (גם אם אינו שומר על המצוות), ושיעורים נמוכים יותר (48% מהמשיבים) מסכימים עם גיור לא אורתודוקסי. מרבית היהודים הישראלים אינם מכירים ביהדותו של אדם המרגיש את עצמו יהודי אך הוריו אינם יהודים (תרשים 47).

תרשים 47: האם אדם נחשב יהודי בעיניך כאשר הוא... (המשיבים בחיוב; 2009; באחוזים)

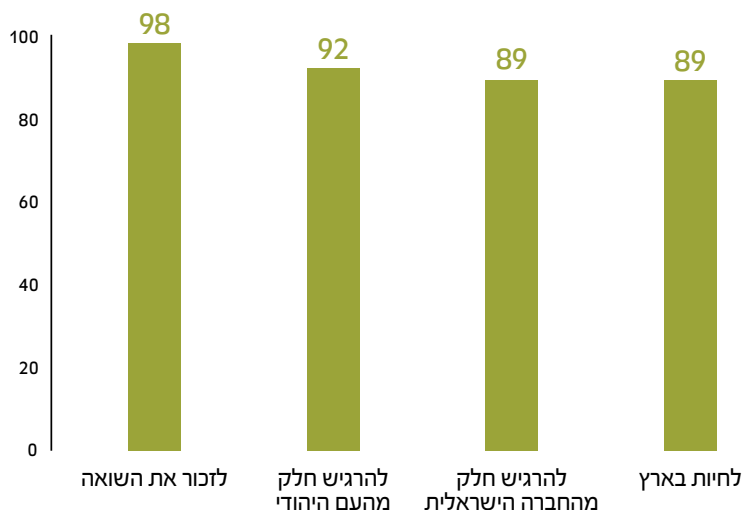

תחושת שייכות וזהות אישית - ישראלית ויהודית

נתוני הסקר מצביעים על תחושת שייכות וזיקה גבוהה של מרבית היהודים הישראלים למדינת ישראל וליהדות: לרובם הגדול חשוב להיות בארץ ולהרגיש חלק מהעם היהודי ומהחברה הישראלית. כמעט כולם סבורים ש"די חשוב" עד "חשוב מאוד" לזכור את השואה (תרשים 48).

מרבית המשיבים (88%) היו רוצים להיות בארץ בטווח הרחוק (השיבו "כן" אך לא משוכנע" או "משוכנע שכן"), ושיעורים דומים (84%) רואים את עצמם כציונים (השיבו "כן" או "בהחלט כן").

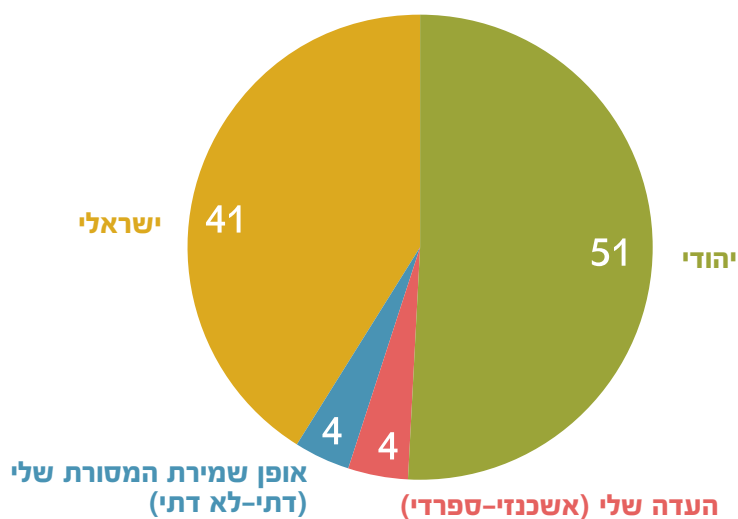
תרשים 48: האם חשוב שיהיה עיקרון מנחה... (העונים "די חשוב" עד "חשוב מאוד"; 2009; באחוזים)

שיעורים נמוכים יותר, אם כי עדיין גבוהים, היו רוצים להיוולד יהודים וישראלים לו הייתה ניתנת להם הבחירה (79% היו "די רוצים" או "רוצים מאוד" להיוולד יהודים, ו-71% היו רוצים להיוולד ישראלים).

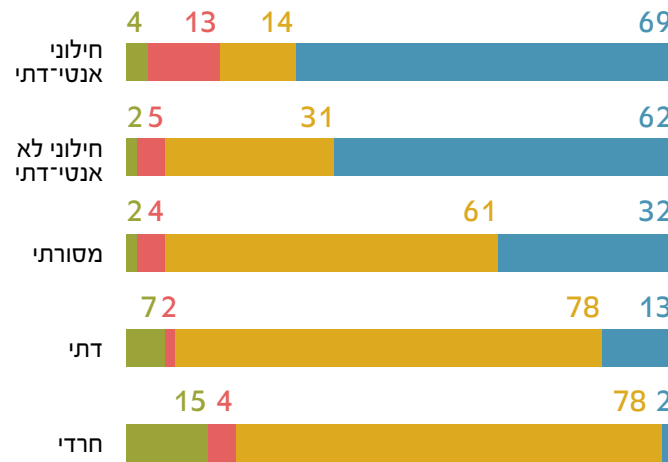
כמחצית מהיהודים הישראלים מגדירים את עצמם בראש ובראשונה כיהודים, וכ-40% מגדירים את עצמם בראש ובראשונה ישראלים. פחות מעשירית מהמשיבים מגדירים את עצמם בראש ובראשונה לפי העדה שלהם, או לפי מידת דתיותם (תרשים 49).

תרשים 49: איזה מן המונחים הבאים מגדיר בצורה הטובה ביותר את זהותך? (2009; באחוזים)

כצפוי, חילונים לא אנטי-דתיים וחילונים אנטי-דתיים מגדירים את עצמם בעיקר כישראלים; ואילו מסורתיים, דתיים וחרדים מגדירים את עצמם בעיקר כיהודים. אולם כשליש מהחילונים שאינם אנטי-דתיים מגדירים את עצמם כיהודים, ושליש מהמסורתיים מגדירים את עצמם כישראלים.

תרשים 50: איזה מן המונחים הבאים מגדיר בצורה הטובה ביותר את זהותך? (לפי הגדרת דתיות; באחוזים)

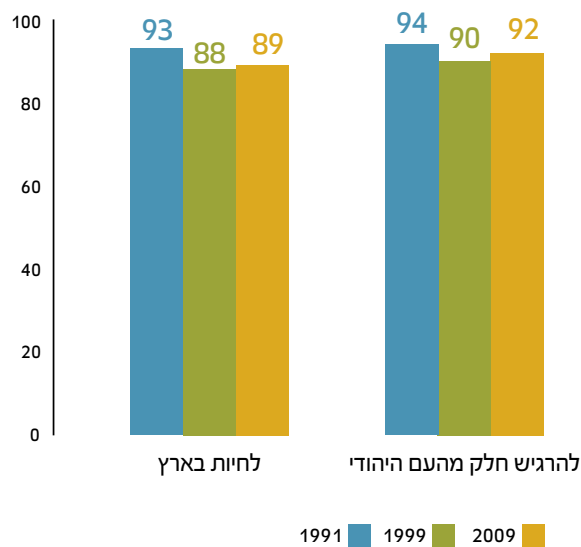

ישראלי יهودי העדה שלי (אשכנזי-ספרדי) אופן שמירת המסורת שלי (דתי-לא דתי)

תחושת שייכות וזהות אישית ישראלית ויהודית - בשנים 1991, 1999, 2009

נבדקו הבדלים לאורך השנים (1991, 1999, 2009) בתחושת השייכות וזהות האישית הישראלית והיהודית, כפי שהדברים באו לידי ביטוי בשאלות שנשאלו במדידה של 2009 ובמדידות הקודמות.⁷⁷

תרשים 51: האם חשוב שיהיה עיקרון מנחה... (העונים "די חשוב" עד "חשוב מאוד"; 1991, 1999, 2009; באחוזים)

⁷⁷ נערכה בדיקת מגמות שינוי בין השנים 1991, 1999 ו-2009 עבור השאלות: (1) חשוב שיהיה עיקרון מנחה לחיות בארץ, ו-(2) חשוב שיהיה עיקרון מנחה להרגיש חלק מהעם היהודי. נערכה בדיקת מגמות שינוי בין השנים 1999 ו-2009 עבור השאלות: (1) הייתי רוצה להיוולד יהודי אילו הייתי נולד מחדש, ו-(2) הייתי רוצה להיוולד ישראלי אילו הייתי נולד מחדש.

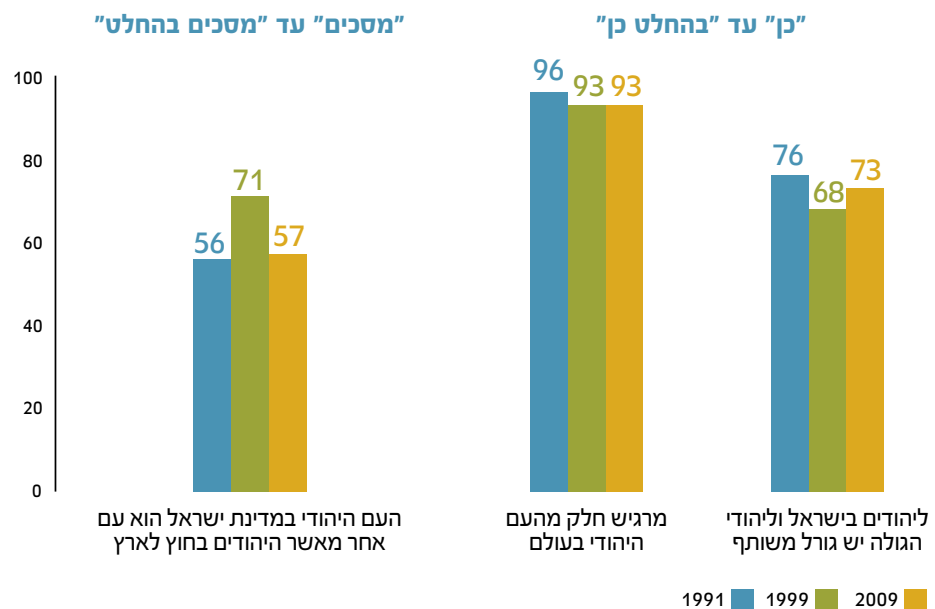
לא נמצא שינוי מ־1999 ל־2009 ברצון המשיבים להיוולד יהודים או ישראלים אילו הייתה להם האפשרות להיוולד מחדש.⁷⁸ כמו כן לא נמצא שינוי מ־1999 ל־2009 בתפיסת החשיבות של החיים בארץ.

ירידה קלה, אך מובהקת סטטיסטית, נמצאה בין 1991 ל־1999 בתפיסת החשיבות של החיים בארץ וההרגשה כחלק מהעם היהודי. נמצאה עלייה קלה מ־1999 ל־2009 ביחס להרגשה כחלק מהעם היהודי.⁷⁹

קשר בין ישראל לתפוצות

הרוב המכריע של המשיבים מרגישים את עצמם כחלק מהעם היהודי בעולם (93% השיבו "כן" או "בהחלט כן"). מרביתם (81%) גם "מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" שללא הדת היהודית העם היהודי כבר לא היה קיים. שיעור נמוך יותר, אם כי עדיין מרבית המשיבים, סבורים שליהודים בישראל וליהודי הגולה גורל משותף (73% השיבו "כן" או "בהחלט כן"). עם זאת יותר ממחצית מהמשיבים "מסכימים" עד "מסכימים בהחלט" שהעם היהודי במדינת ישראל הוא עם אחר מהיהודים בחוץ לארץ.

תרשים 52: מידת ההסכמה עם עמדות בנוגע לקשר שבין ישראל לתפוצות (1991, 1999, 2009; באחוזים)

קשר בין ישראל לתפוצות - בשנים 1991, 1999, 2009

נבדקו הבדלים לאורך השנים (1991, 1999, 2009) בעמדות כלפי הקשר שבין ישראל לתפוצות, ונמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית לגבי כל העמדות,⁸⁰ הדומים למגמות שדווחו ביתר התחומים שנבדקו בדוח זה. מ־1991 ל־1999 ישנה נסיגה בתחושת הסולידריות עם הקולקטיב היהודי ברחבי העולם, ואילו מ־1999

78 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך לשתי שאלות אלה לפי שנת המדידה, נמצא לא מובהק סטטיסטית.

79 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך לשתי שאלות אלה לפי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מההיגדים על פי שנת מדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שני ההיגדים: כולם $p < .001$.

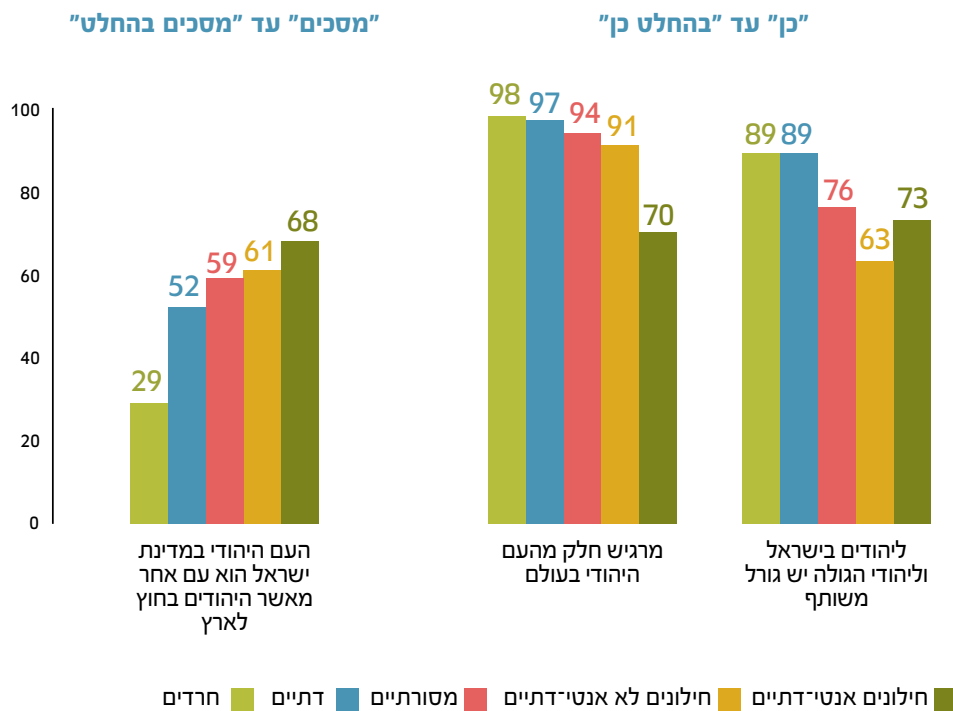
80 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך ל־3 ההיגדים העוסקים בעמדות המשיבים לגבי קשר בין ישראל לתפוצות לפי שנת המדידה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מההיגדים על פי שנת מדידה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שלושת ההיגדים: כולם $p < .001$.

ל-2009 נצפית מגמה של עלייה בתחושת הסולידריות. מגמה זו משמעותית במיוחד באשר לאמירה שהעם היהודי במדינת ישראל הוא עם אחר מהיהודים בחוץ לארץ, אך גם באשר לאמירה שליהודים בישראל וליהודי הגולה יש גורל משותף (תרשים 52 לעיל).

קשר בין ישראל לתפוצות - לפי הגדרה עצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת

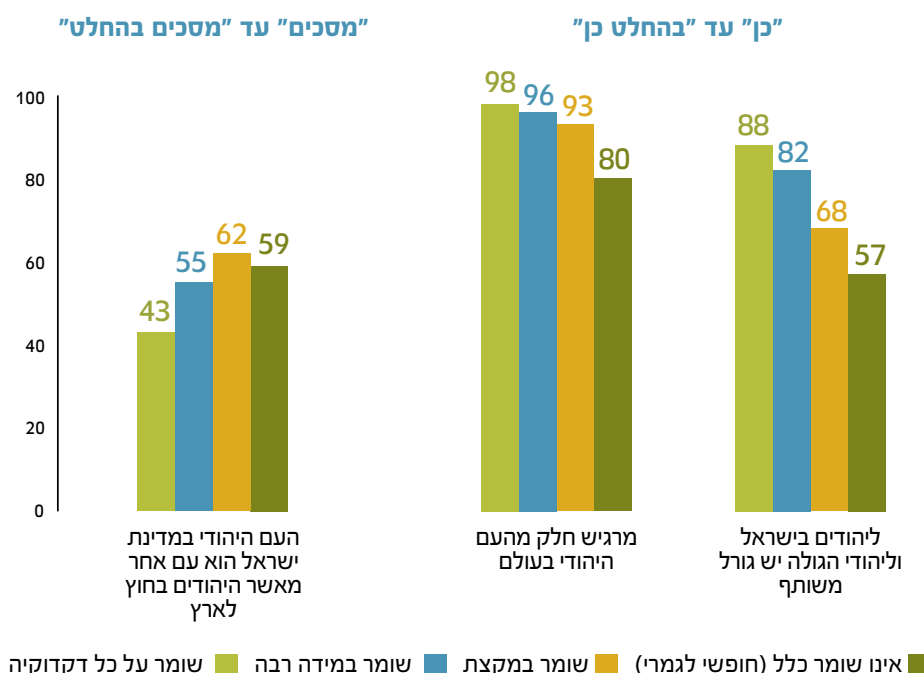
משיבים דתיים יותר מדווחים על תחושה חזקה יותר של קשר בין העם היהודי בישראל לעם היהודי בגולה. מגמה דומה נמצאה לגבי פילוח הקבוצות לפי מידת השמירה על המסורת (תרשימים 53 ו-54).⁸¹

תרשים 53: הסכמה עם עמדות בנוגע לקשר שבין ישראל לתפוצות; לפי הגדרה דתית (2009; באחוזים)

81 ניתוחי שונות רב-משתנים (MANOVA), שנערכו ל-3 ההיגדים העוסקים בעמדות המשיבים לגבי קשר בין ישראל לתפוצות לפי הגדרה דתית ולפי מידת השמירה על המסורת (כל אחד מהמשתנים הבלתי תלויים בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מההיגדים על פי הגדרה דתית, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שלושת ההיגדים: כולם $p < .001$.

תרשים 54: הסכמה עם עמדות בנוגע לקשר שבין ישראל לתפוצות (לפי מידת השמירה על המסורת; 2009; באחוזים)

זהות יהודית וישראלית ב־2009 - מבט על

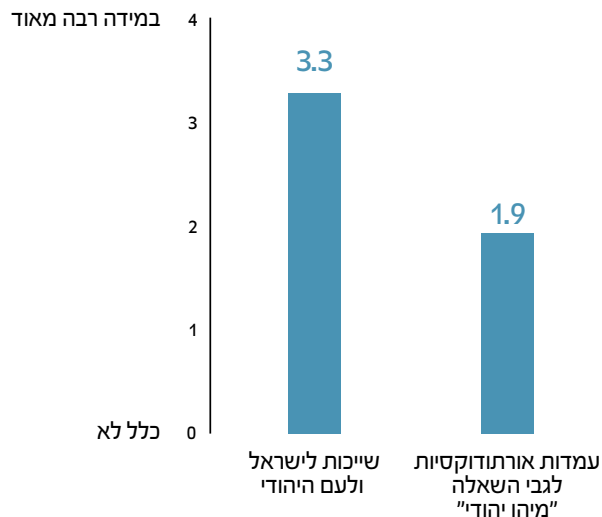
בדומה לפרקים הקודמים נערך גם בפרק זה הליך של ניתוח גורמים, שבאמצעותו צומצמה רשימת השאלות לקבוצות מובחנות זו מזו, שבכל אחת מהן מקובצים יחד פריטים בעלי זיקה גבוהה זה לזה.

ניתוח הגורמים שנערך הוא ניתוח גורמים גישושי (Principal Components Factor Analysis) עם רוטציית Varimax (רוטציה הממקסמת את ההבחנה בין הגורמים). לניתוח הגורמים הוכנסו כל שאלות הפרק (25 בסך הכול), להוציא 8 שאלות שסולם התשובות שלהן אינו בסדר עולה או יורד, וכך כלל ניתוח הגורמים בשלב הראשון 17 פריטים. בהמשך הוצאו מההליך פריטים שלא התקבצו באופן מספק לאחד מהגורמים שהתקבלו בניתוח, או שנמצאו קשורים ליותר מגורם אחד. בסופו של ההליך הושארו 11 פריטים, שהתקבצו לשני גורמים יציבים שלכל אחד מהם משמעות ייחודית ומובחנת,⁸² והמסבירים יחדיו 51.3% מהשונות בתשובות המרואיינים לשאלות הפרק. להלן תיאור החלוקה לגורמים שהתקבלה בניתוח זה.⁸³

82 לתיאור מלא של הגורמים והפריטים ראו נספח 3.

83 ראו בהמשך ניתוח הקשרים בין כל אחד מהגורמים שהתקבלו לבין הגדרת הדתיות של המשיבים לסקר ומידת שמירתם על המסורת היהודית.

תרשים 55: ממוצע דירוג מידת ההסכמה עם הגורמים המבטאים תפיסות לגבי זהות יהודית ישראלית (בסולם של 4 דרגות; 2009)*

* השאלות בשאלון המקורי השתמשו בסולמות שונים. על מנת לייצר ממוצעים בני השוואה "נמתחו" כל הסולמות לחמש קטגוריות, מ"0 = היעדר תמיכה בעמדות המיוצגות, עד 4 = תמיכה מרבית.

גורם 1: שייכות לישראל ולעם היהודי - לגורם זה התקבצו פריטים כמו: "האם אתה רואה את עצמך כציוני?" או "חשוב שיהיה עיקרון מנחה: להרגיש חלק מהעם היהודי".

גורם 2: עמדות אורתודוקסיות לגבי השאלה "מיהו יהודי" - לגורם זה התקבצו פריטים כמו: "האם תומך: לאפשר לבן זוג לא יהודי של יהודי לעלות לישראל ולקבל מיד אזרחות ישראלית?" או "לקונסרבטיבים ולפרומים ביהדות צריך להיות בישראל מעמד שווה לזה של האורתודוקסים".

ניתוח הנתונים מלמד על תחושת שייכות גבוהה של המשיבים למדינת ישראל, לציונות וליהדות - ממוצע של 3.3 (בסולם של 0-4), ועל עמדה אמביוולנטית כלפי עמדות אורתודוקסיות בשאלה מיהו יהודי - ממוצע של 1.9. ההשתייכות של המשתתפים למתייחסים לקשר לישראל ולזיקה ליהדות לאותו גורם (גורם 2) בתהליך הניתוח מעידה על המתאם הגבוה ביניהם בכלל האוכלוסייה.

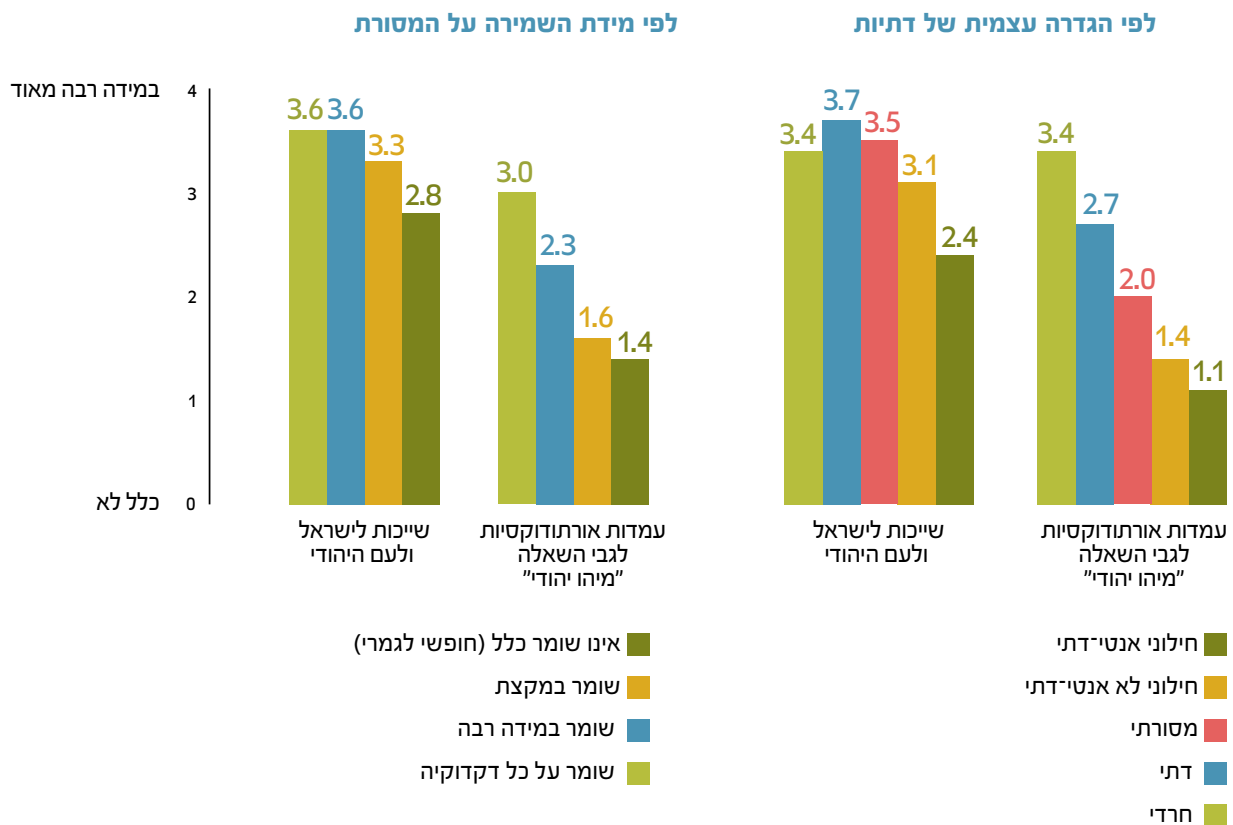
זהות יהודית וישראלית ב־2009 - לפי הגדרה עצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת

מהנתונים עולה שישנו קשר כמעט לינארי בין תחושת השייכות לישראל, לציונות ולעם היהודי לבין הגדרה עצמית של דתיות ושמירה על המסורת. דתיים מביעים שייכות גבוהה יותר בהשוואה לחילונים לא אנטי־דתיים ולחילונים אנטי־דתיים - למעט חרדים, המדרגים את רמת השייכות שלהם נמוך יותר מדתיים.⁸⁴

84 ניתוחי שונות רב־משתנים (MANOVA), שנערכו לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית על פי הגדרה דתית של המשיב ועל פי מידת השמירה על המסורת (עבור כל אחד מהמשתנים הבלתי תלויים בנפרד), נמצאו מובהקים סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי הגדרה דתית של המשיב, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בכל המקרים: כולם $p < .001$.

קשר לינארי ברור יותר, ופערים משמעותיים בין חילונים לבין דתיים וחרדים, נמצאו בעמדות אורתודוקסיות לגבי השאלה "מיהו יהודי" - היעדר הסכמה עם מתן מידי של אזרחות ישראלית לבן זוג לא יהודי של יהודי או לנכד לא יהודי שרק סבא אחד שלו יהודי, או הסכמה עם כך שלקונסרבטיבים ולרפורמים ביהדות צריך להיות בישראל מעמד שווה לזה של האורתודוקסים. כצפוי, התמיכה בעמדות אורתודוקסיות היא חזקה יותר ככל שרמת הדתיות ושמירת המסורת גבוהות יותר (תרשימים 56 ו-57).

תרשימים 56 ו-57: ממוצע דירוג מידת ההסכמה עם הגורמים המבטאים תפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית (2009)

בהמשך נבדקו הבדלים בין קבוצות אוכלוסייה לפי מאפייני רקע נוספים, ונמצאו בדרך כלל הבדלים בין הקבוצות בעמדות בסוגיות אלה. להלן הממצאים הבולטים:⁸⁵

- הן תחושת השייכות לישראל ולעם היהודי והן התמיכה בעמדות אורתודוקסיות כלפי השאלה "מיהו יהודי" נמוכות יותר בקרב עולים מחבר המדינות, בהשוואה לשאר האוכלוסייה היהודית ישראלית⁸⁶ (בשייכות לישראל ולעם היהודי: ממוצע של 3.0 אצל העולים לעומת 3.4 אצל האחרים; בעמדות אורתודוקסיות לגבי השאלה "מיהו יהודי": ממוצע של 1.2 אצל העולים לעומת 2.0 אצל האחרים).

⁸⁵ לפירוט הממצאים ראו נספח 4.

⁸⁶ ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שניהם: כולם $p < .001$.

- תחושת השייכות לישראל ולעם היהודי בקרב המזרחיים היא חזקה יותר בהשוואה לאשכנזים ולאלה ממוצא מעורב, וכך גם מידת התמיכה שלהם בעמדות אורתודוקסיות כלפי השאלה "מיהו יהודי"⁸⁷ (בשייכות לישראל ולעם היהודי: ממוצע של 3.5 אצל המזרחים לעומת 3.2 אצל האחרים; בעמדות אורתודוקסיות לגבי השאלה "מיהו יהודי": ממוצע של 2.3 אצל המזרחיים לעומת 1.6-1.7 אצל האחרים).
- התמיכה בעמדות אורתודוקסיות בשאלה "מיהו יהודי" נמוכה יותר בקרב בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית, בהשוואה ליתר האוכלוסייה (1.7 אצל האקדמאים לעומת 2.0-2.2 אצל השאר).⁸⁸

87 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות בנוגע לזהות יהודית וישראלית על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי מוצא, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לשניהם: כולם $p < .001$.

88 ניתוח שונות רב־משתני (MANOVA), שנערך לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית על פי רמת השכלה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד־משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי רמת ההשכלה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית בנוגע לשני הגורמים: שניהם $p < .001$.

נספחים

נספח 1: שאלון הסקר

התנהגות דתית יהודית בישראל 2008

מדבקה: מס' סידורי: 0001

כתובת: _____

עיר: _____

למראיין

עליך לראיין אדם בן 20 ומעלה במשפחה ובכתובת שעל המדבקה, אם לא פותחים לך את הדלת בדירה עליך לבחור בדירה אחרת באותה הקומה. אם אין דירה אחרת באותה קומה עליך לבחור דירה בקומה הקרובה ביותר. אם אין בית כזה עליך לראיין בבית הסמוך באותו הצד של הרחוב / השכונה.

שלום, שמי _____ אנו עורכים סקר בנושאי יהדות. הסקר יארך כשעה.

האם אפשר לראיין בן משפחה.

במשפחה שבה אתה מראיין רשום את האנשים הנמצאים בשעת הראיון, כשהמבוגר ביותר יירשם ראשון והצעיר ביותר יירשם אחרון.

1. גיל	0	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1.	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
2.	2	1	2	1	2	1	2	1	2	1
3.	2	1	3	2	3	1	2	2	3	3
4.	2	1	2	2	1	3	4	3	1	4
5.	1	4	5	4	2	2	3	5	1	1
6.	5	3	6	2	1	4	5	1	4	6

2. כתובת המראיין: _____

3. שם המראיין: _____

4. טלפון: _____ שם המראיין: _____

5. מהו לדעתך מצבה של ישראל באופן כללי, טוב או לא טוב?

1. טוב מאוד 2. טוב 3. לא טוב ולא רע 4. לא טוב 5. כלל לא טוב

6. האם אתה מתעניין בשאלות הנוגעות למקומה של הדת במדינת ישראל?

1. מתעניין מאוד 2. מתעניין 3. לא כל כך מתעניין 4. כלל לא מתעניין

7. מדינת ישראל מוגדרת כמדינה יהודית. אנשים שונים מייחסים משמעות שונה למונח "מדינה יהודית".

מהו לדעתך המאפיין החשוב והמהותי ביותר של מדינה יהודית? _____

8. באיזו מידה אתה מתעניין במשמעות של "מדינה יהודית"?

1. מתעניין מאוד 2. מתעניין 3. לא כל כך מתעניין 4. כלל לא מתעניין

9. באיזו מידה אתה מתעניין בנושא של מיהו יהודי?

1. מתעניין מאוד 2. מתעניין 3. לא כל כך מתעניין 4. כלל לא מתעניין

10. האם אדם שנולד לאב יהודי ולאם לא יהודיה נחשב יהודי בעיניך?

1. כן 2. לא

ומה לגבי...?	יהודי	לא יהודי
11. אדם שהתגייר על ידי הרבנות אבל לא שומר מצוות	1	2
12. אדם שמרגיש את עצמו יהודי אך הוריו לא יהודים	1	2
13. אדם שהתגייר על ידי רב לא אורתודוקסי	1	2

14. האם לדעתך על מדינת ישראל לדאוג לכך שהחיים הציבוריים במדינה יתנהלו על פי המסורת הדתית

היהודית?

1. המדינה צריכה בהחלט לדאוג לכך

2. אולי צריכה לדאוג לכך

3. אולי לא צריכה לדאוג לכך

4. המדינה בהחלט לא צריכה לדאוג לכך

15. האם לדעתך מדינת ישראל מבחינת החיים הציבוריים המתנהלים בה צריכה להיות:

1. יותר דתית מכפי שהיא 2. כמו שהיא 3. פחות דתית מכפי שהיא

16. האם לדעתך ישראל הופכת לחילונית יותר או דתית יותר?

1. הרבה יותר חילונית 2. קצת יותר חילונית 3. אין שינוי 4. קצת יותר דתית 5. הרבה יותר דתית

17. האם לדעתך ישראל יכולה להיות גם מדינה יהודית השומרת על ההלכה הדתית וגם מדינה דמוקרטית?

1. בהחלט כן 2. כן 3. לא 4. בהחלט לא

18. באיזו מידה אתה מתעניין בנושא זה?

1. מתעניין מאוד 2. מתעניין 3. לא כל כך מתעניין 4. כלל לא מתעניין

19. במקרה של סתירה בין ההלכה היהודית לבין עקרונות דמוקרטיים, האם יש להעדיף את השמירה על

עקרונות הדמוקרטיה או שיש להעדיף את השמירה על ההלכה היהודית?

1. יש להעדיף בכל מקרה את שמירת הדמוקרטיה

2. לפעמים כך ולפעמים כך

3. יש להעדיף בכל מקרה את שמירת ההלכה היהודית

האם אתה בעד או נגד כל אחד מהדברים הבאים	בהחלט בעד	בעד	מתנגד	מתנגד בתוקף
20. פתיחת בתי קולנוע בשבת	1	2	3	4
21. תחבורה ציבורית בשבת	1	2	3	4
22. פתיחת מרכזי קניות בשבת	1	2	3	4
23. פתיחת בתי קפה ומסעדות בשבת	1	2	3	4
24. קיום אירועי ספורט בשבת	1	2	3	4

25. האם אתה חושב שבמוסדות ציבוריים צריך או לא צריך שהאוכל יהיה כשר?

1. בהחלט צריך שהאוכל יהיה כשר

2. אולי צריך

3. אולי לא צריך

4. בהחלט לא צריך שבמוסדות ציבוריים האוכל יהיה כשר

26. כידוע קורה שהרבנות מסרבת לתת תעודת כשרות למוסדות ששומרים כשרות, משום שהם אינם שומרים על מצוות אחרות או מנהגים דתיים אחרים. האם אתה חושב שכך צריך או לא צריך להיות?

1. בהחלט כך צריך להיות

2. אולי כך צריך להיות

3. אולי כך לא צריך להיות

4. בהחלט לא צריך להיות כך

27. האם אתה חושב שיש להנהיג נישואים אזרחיים בארץ (שלא דרך הרבנות)?

1. בהחלט כן 2. כן 3. אולי כן 4. אולי לא 5. לא 6. בהחלט לא

28. אילו היו בארץ נישואים אזרחיים, האם לדעתך אתה ו/או בני משפחתך הייתם בוחרים להינשא בנישואים כאלה?

1. בהחלט כן 2. כן, אבל גם בנישואים דתיים 3. אולי כן 4. אולי לא 5. לא 6. בהחלט לא

29. האם לדעתך היחס של בתי הדין הרבניים בסוגיות נישואים וגירושים הוא ענייני וניטרלי או שהוא לטובת צד אחד?

1. ענייני וניטרלי 2. לטובת גברים 3. לטובת נשים 4. לפעמים כך ולפעמים כך

עד כמה אתה מסכים או לא מסכים עם כל אחת מהדעות הבאות	מסכים בהחלט	מסכים	לא מסכים	בהחלט לא מסכים
30. אדם יכול להיות יהודי טוב גם אם הוא לא שומר על המסורת הדתית	1	2	3	4
31. ללא הדת היהודית העם היהודי כבר לא היה קיים	1	2	3	4
32. אנשים היום דואגים בעיקר לעצמם	1	2	3	4
33. יש לגייס בני ישיבות לצה"ל	1	2	3	4
34. לקונטרבטיבים ולרפורמים ביהדות צריך להיות בישראל מעמד שווה לזה של האורתודוקסים	1	2	3	4
35. העם היהודי במדינת ישראל הוא עם אחר מאשר היהודים בחוץ לארץ	1	2	3	4

באיזו מידה אתה מסכים או לא מסכים עם הדעות הבאות	מסכים בהחלט	מסכים	לא מסכים	בהחלט לא מסכים
36. טוב יהיה אם הגבר יהיה המפרנס מחוץ לבית והאישה תטפל בבית ובמשפחה	1	2	3	4
37. אישה יכולה להגשים את עצמה גם בלי ילדים	1	2	3	4
38. אין צורך בשינוי מעמד הנשים בישראל כפי שהוא כיום	1	2	3	4

האם אתה תומך או מתנגד במצב המאפשר	בהחלט תומך	תומך	מתנגד	מתנגד בהחלט
39. ליהודי לעלות לישראל ולקבל מיד אזרחות ישראלית	1	2	3	4
40. לבן זוג לא יהודי של יהודי לעלות לישראל ולקבל מיד אזרחות ישראלית	1	2	3	4
41. לנכד לא יהודי שרק סבא אחד שלו היה יהודי לעלות לישראל ולקבל מיד אזרחות ישראלית	1	2	3	4

42. באיזו מידה המסורת היהודית חשובה בהתנהגות היומיומית שלך?

1. חשובה מאוד 2. חשובה 3. לא חשובה 4. כלל לא חשובה

האם היית אומר שהמסורת היהודית חשובה לגבי...?	חשובה מאוד	די חשובה	לא חשובה	כלל לא חשובה
43. האופן בו אני מתלבש	1	2	3	4
44. ההתנהגות שלי בחוץ לארץ	1	2	3	4
45. עמדותי הפוליטיות	1	2	3	4
46. מספר הילדים במשפחה	1	2	3	4
47. מה שאני עושה בשבת	1	2	3	4
48. עמדותי לגבי איכות הסביבה	1	2	3	4
49. עמדותי לגבי רווחה וסיוע לנזקקים	1	2	3	4
50. בחירת בן הזוג שלי	1	2	3	4
51. בחירת המקצוע שלי	1	2	3	4

עד כמה חשוב לך שכל אחד מהדברים הבאים יהיה עיקרון מנחה (מדריך) בחייך?	חשוב מאוד	די חשוב	לא כל כך חשוב	כלל לא חשוב
52. להקים משפחה	1	2	3	4
53. לחיות בארץ	1	2	3	4
54. לעשות הרבה כסף	1	2	3	4
55. לשאוף לצדק חברתי	1	2	3	4
56. להרגיש חלק מהעם היהודי	1	2	3	4
57. להרגיש חלק מהחברה הישראלית	1	2	3	4
58. לזכור את השואה	1	2	3	4
59. לחגוג את חגי ישראל לפי המסורת הדתית	1	2	3	4
60. ללמוד תנ"ך, תלמוד ומקורות יהודיים אחרים	1	2	3	4

61. האם אתה בעד או נגד תוספת של לימודי יהדות בבתי הספר של החינוך הממלכתי הכללי?
1. בהחלט בעד
  2. בעד
  3. נגד
  4. בהחלט נגד
62. באיזו מידה היית מסכים שילדיך ילמדו בבית ספר יסודי שיש בו ילדים ממשפחות דתיות וילדים ממשפחות חילוניות?
1. מסכים במידה רבה
  2. מסכים במידה מסוימת
  3. מסכים במידה מועטה
  4. בכלל לא מסכים
63. האם אתה חושב שהיחסים בין דתיים ולא דתיים הם טובים?
1. טובים מאד
  2. די טובים
  3. לא כל כך טובים
  4. לא טובים כלל
64. האם בין החברים הקרובים ביותר שלך ישנם אנשים השונים ממך מבחינת השמירה על המצוות (יותר דתיים או פחות דתיים ממך)?
1. בכלל לא
  2. חלק קטן
  3. כמחציתם
  4. רובם
  5. כולם
65. האם היית מוכן שבנך/בתך יינשאו ללא יהודי/ה?
1. בהחלט מוכן
  2. מוכן
  3. מתנגד
  4. מתנגד בהחלט
  5. אין ילדים, לא רלוונטי
66. האם אתה רוצה לחיות בארץ בטווח הרחוק?
1. משוכנע שרוצה
  2. רוצה אך לא משוכנע
  3. יש לי ספקות
  4. משוכנע שאיני רוצה
67. האם אתה מרגיש שאתה חלק מהעם היהודי בעולם?
1. כן בהחלט
  2. כן
  3. לא
  4. בהחלט לא
68. האם לדעתך יש ליהודים בישראל וליהודי הגולה גורל משותף?
1. כן בהחלט
  2. כן
  3. לא
  4. בהחלט לא
69. איזה מין המונחים הבאים מגדיר בצורה הטובה ביותר את זהותך?
1. ישראלי
  2. יהודי
  3. העדה שלי (אשכנזי, ספרדי)
  4. אופן שמירת המסורת שלי (דתי, לא דתי)
70. והשני? _____
71. והשלישי? _____
72. והרביעי? _____
73. איך היית מגדיר את עצמך מבחינה דתית?
1. חרדי
  2. דתי
  3. מסורתי
  4. לא דתי אך לא אנטי־דתי (חילוני)
  5. אנטי־דתי
74. לו הייתה לך אפשרות להיוולד מחדש, האם היית רוצה להיוולד יהודי?
1. כן, הייתי רוצה מאוד להיוולד יהודי
  2. הייתי די רוצה
  3. אין זה משנה לי
  4. לא הייתי רוצה כל כך
  5. בטוח שלא הייתי רוצה להיוולד יהודי
75. לו היית לך אפשרות להיוולד מחדש, האם היית רוצה להיוולד ישראלי?
1. כן, הייתי רוצה מאוד להיוולד ישראלי
  2. הייתי די רוצה
  3. אין זה משנה לי

4. לא הייתי רוצה כל כך
5. בטוח שלא הייתי רוצה להיוולד ישראלי
76. האם אתה רואה את עצמך כציוני?
1. כן בהחלט 2. כן 3. לא 4. בהחלט לא
77. האם היית אומר שאורח החיים שלך הוא ברוח הערכים של היהדות?
1. כן בהחלט 2. כן 3. לא 4. בהחלט לא
78. באיזו מידה אתה נוהג לשמור על המסורת הדתית?
1. אני שומר על המסורת על כל דקדוקיה
2. אני שומר במידה רבה על המסורת
3. אני שומר במקצת על המסורת
4. אינני שומר כלל (חופשי לגמרי)
79. האם בבית הוריך נוהגים (נהגו) לשמור על המסורת הדתית?
1. בהחלט שומרים (שמרו) על המסורת על כל דקדוקיה
2. שומרים (שמרו) במידה רבה על המסורת
3. שומרים (שמרו) במקצת על המסורת
4. לא שומרים (לא שמרו) כלל (חופשיים לגמרי)
80. האם בן/בת זוגך נוהג/ת לשמור על המסורת הדתית?
1. בהחלט שומר/ת על המסורת על כל דקדוקיה
2. שומר/ת במידה רבה על המסורת
3. שומר/ת במקצת על המסורת
4. לא שומר/ת (לא שמר/ה) כלל (חופשי/ה לגמרי)
5. אין בן/בת זוג
81. האם כיום אתה מרגיש עצמך יותר דתי או פחות דתי בהשוואה למה שהיית בעבר?
1. הרבה יותר דתי 2. יותר דתי 3. אין הבדל 4. פחות דתי 5. הרבה פחות דתי
82. עד כמה היית רוצה שילדיך ישמרו על המסורת הדתית?
1. הייתי רוצה שילדיי ישמרו על המסורת על כל דקדוקיה
2. הייתי רוצה שילדיי ישמרו במידה רבה על המסורת
3. הייתי רוצה שילדיי ישמרו במקצת על המסורת
4. הייתי רוצה שילדיי לא ישמרו כלל
83. האם אתה צם ביום כיפור?
1. תמיד באופן מלא
2. תמיד רק חלק מהיום
3. לעתים קרובות באופן מלא

4. מדי פעם

5. לעתים רחוקות

6. אף פעם לא

84. כמה אתה נוהג לבקר בבית הכנסת?

1. מספר פעמים ביום

2. פעם אחד בכל יום

3. כמעט כל שבת וחג, אבל לא בימי חול

4. רק בימים נוראים (ראש השנה ויום כיפור)

5. רק באירועים מיוחדים - בר מצווה, שבת חתן וכדומה

6. אף פעם לא הייתי

האם אתה ... ?	תמיד	לעתים קרובות	מדי פעם	לעתים רחוקות	אף פעם
85. שומע מגילת אסתר בפורים	1	2	3	4	5
86. לא אוכל חמץ בפסח	1	2	3	4	5
87. לומד בליל שבועות (תיקון ליל שבועות)	1	2	3	4	5
88. מדליק נרות חנוכה	1	2	3	4	5

עד כמה חשוב לך שאתה ובני משפחתך תערכו...?	חשוב מאוד	חשוב	לא כל כך חשוב	כלל לא חשוב
89. סדר פסח	1	2	3	4
90. בר מצווה	1	2	3	4
91. בת מצווה	1	2	3	4
92. ברית מילה	1	2	3	4

(למי שענה "חשוב מאוד" ו"חשוב")

האם היית אומר שהסיבה העיקרית שאתה משתתף ב... היא סיבה דתית או סיבה חברתית / משפחתית?	סיבה דתית	סיבה חברתית / משפחתית
93. סדר פסח	1	2
94. בר מצווה	1	2
95. בת מצווה	1	2
96. ברית מילה	1	2

עד כמה חשוב לך שאתה ובני משפחתך תעשו כל אחד מהדברים הבאים	חשוב מאוד	חשוב	לא כל כך חשוב	כלל לא חשוב
97. לערוך טקס נישואים בברכת רב	1	2	3	4
98. קבורה לפי המסורת היהודית	1	2	3	4
99. לשבת שבעה	1	2	3	4
100. לומר קדיש אחרי הורים	1	2	3	4

101. האם את/ה שומר שבת?

1. אני שומר/ת שבת על כל דקדוקיה

2. אני שומר/ת במידה רבה

3. אני שומר/ת במקצת

4. אינני שומר/ת כלל

עד כמה בשבת בביתך עושים...?	תמיד	לעיתים קרובות	מדי פעם	לעיתים רחוקות	אף פעם
102. הדלקת נרות שבת	1	2	3	4	5
103. קידוש בליל שבת	1	2	3	4	5
104. סעודה מיוחדת בליל שבת	1	2	3	4	5

האם בשבת אתה...?	תמיד	לעיתים קרובות	מדי פעם	לעיתים רחוקות	אף פעם
105. משתדל לבלות הרבה עם המשפחה	1	2	3	4	5
106. יוצא לקניות	1	2	3	4	5
107. עובד בתשלום / משכורת	1	2	3	4	5
108. יוצא לבלות ולאכול בחוץ	1	2	3	4	5
109. מתרחץ בברכה, בים, או עוסק בפעילות ספורטיבית אחרת	1	2	3	4	5
110. צופה בטלוויזיה / שומע רדיו	1	2	3	4	5
111. גולש באינטרנט	1	2	3	4	5

112. האם אתה נוהג לאכול אוכל כשר בבית?

1. תמיד 2. בדרך כלל 3. מדי פעם 4. לעיתים רחוקות 5. אף פעם

113. האם אתה נוהג לאכול אוכל כשר מחוץ לבית?

1. תמיד 2. בדרך כלל 3. מדי פעם 4. לעיתים רחוקות 5. אף פעם

114. האם אתה מפריד בין אכילת מאכלים בשריים וחלביים?

1. תמיד 2. בדרך כלל 3. מדי פעם 4. לעיתים רחוקות 5. אף פעם

115. האם אתה אוכל בשר חזיר?

1. לעיתים קרובות 2. מדי פעם 3. לעיתים רחוקות 4. אף פעם

(למי שענה "אף פעם")

116. האם היית אומר שהסיבה העיקרית שאתה לא אוכל חזיר היא סיבה דתית או סיבה אחרת?

1. סיבה דתית 2. סיבה אחרת

117. האם אתה מקפיד היום לשמור על דיני הכשרות יותר מאשר בעבר, פחות, או באותה מידה כמו בעבר?

1. הרבה יותר 2. יותר 3. אותו הדבר 4. פחות 5. הרבה פחות

ומה לגבי	הרבה יותר	יותר	אותו הדבר	פחות	הרבה פחות
118. לשמור שבת	1	2	3	4	5
119. ללמוד תנ"ך, תלמוד או מקורות יהודיים	1	2	3	4	5

120. האם אתה נוהג לבקר בקברי צדיקים?

1. לעתים קרובות 2. לפעמים 3. לעתים רחוקות 4. אף פעם
5. איני יכול בגלל איסור דתי (כוהן וכדומה)

121. האם אתם מתייעצים עם רב בבעיות אישיות?

1. תמיד 2. לעתים קרובות 3. מדי פעם 4. לעתים רחוקות 5. אף פעם לא

122. האם נוכחת או לא נוכחת בתפילה או טקס דתי בבית כנסת רפורמי או קונסרבטיבי?

1. באופן קבוע 2. לעתים קרובות 3. נוכחתי לעתים רחוקות 4. כלל לא

באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין בכל אחד מהמשפטים הבאים	מאמין בלב שלם	מאמין אך לפעמים מפקפק	מפקפק לרוב, אך לפעמים מאמין	לא מאמין כלל
123. יש גמול למעשים טובים	1	2	3	4
124. יש עונש למעשים רעים	1	2	3	4
125. יש אלוהים	1	2	3	4
126. בביאת המשיח	1	2	3	4
127. בעולם הבא ובחיים אחרים	1	2	3	4
128. התורה והמצוות הן ציווי אלוהי	1	2	3	4
129. יהודי שאינו מקיים מצוות מסכן את כל העם היהודי	1	2	3	4
130. תפילה יכולה לעזור לאדם לצאת ממצב רע	1	2	3	4
131. יש כוח עליון המכוון את העולם	1	2	3	4
132. העם היהודי הוא עם נבחר מכל העמים	1	2	3	4

133. האם בזמן האחרון אתה לומד תנ"ך תלמוד או מקורות יהודיים ואם כן כמה?

1. הרבה 2. די הרבה 3. מעט 4. בכלל לא

134. כמה שעות בשבוע? _____

135.1. באיזו מסגרת? _____

135.2. באיזו מסגרת? _____

האם אתה...	הרבה	די הרבה	מעט	בכלל לא
136. מתעניין בביטויים של יהדות במוזיקה	1	2	3	4
137. גולש באינטרנט לנושאים יהודיים	1	2	3	4
138. מתעניין בעידן חדש / רוחניות / מיסטיקה	1	2	3	4

139. אם כן (מי שענה תשובות 1 או 2) :

באיזה?

140. האם לדעתך מותר לחייל לסרב למלא פקודה לפנות מתיישבים?

1. אסור בהחלט לסרב 2. חושב שאסור לסרב 3. חושב שמותר לסרב 4. מותר בהחלט לסרב
(למי שענה 3 או 4)

141. האם היית אומר שהסיבה העיקרית שאתה חושב כך היא סיבה דתית או סיבה אחרת?

1. סיבה דתית 2. סיבה אחרת

142. האם לדעתך מותר לחייל לסרב למלא פקודה לשרת בשטחים?

1. אסור בהחלט לסרב 2. חושב שאסור לסרב 3. חושב שמותר לסרב 4. מותר בהחלט לסרב
143. באיזו מידה אתה תומך ברעיון להחזיר שטחים עבור שלום?

1. במידה רבה 2. במידה מסוימת 3. במידה מועטה 4. בכלל לא

144. האם היית אומר שהסיבה העיקרית שאתה חושב כך היא סיבה דתית או סיבה אחרת?

1. סיבה דתית 2. סיבה אחרת

145. האם בקיץ 2005 תמכת או התנגדת לתכנית ההינתקות?

1. תמכתי מאוד 2. תמכתי 3. לא תמכתי ולא התנגדתי 4. התנגדתי 5. מאוד התנגדתי

146. מה עמדתך לגבי פינוי יישובים בשטחים במסגרת הסדר קבע?

1. אין לפנות בשום תנאי

2. מוכן לפנות יישובים מסוימים בתנאים המתאימים

3. מוכן לפנות את כל היישובים כולל גושי ההתיישבות הגדולים בתנאים המתאימים

147. האם היית אומר שהסיבה העיקרית שאתה חושב כך לגבי היישובים היא סיבה דתית או סיבה אחרת?

1. סיבה דתית 2. סיבה אחרת

148. במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים באיזו מידה תסכים שישראל תעביר לפלסטינים את השכונות

הערביות בירושלים?

1. מסכים בהחלט 2. די מסכים 3. לא כל כך מסכים 4. בהחלט לא מסכים

149. האם היית אומר שהסיבה העיקרית שאתה חושב כך לגבי ויתור על השטחים היא סיבה דתית או סיבה

אחרת?

1. סיבה דתית 2. סיבה אחרת

150. מין המרואיין [לסמן]

1. גבר 2. אישה

151. מהו גילך? _____

152. היכן נולדת? _____

(למי שנולד בחוץ לארץ)

153. באיזו שנה עלית ארצה? _____
- (מי שעלה מברית המועצות לשעבר [חבר המדינות] החל בשנת 1989)
154. לציין: 1. עולה מברית המועצות לשעבר
- (155-156 רק לעולים מברית המועצות לשעבר)
155. האם את/ה: _____
1. יהודי/ה משני הצדדים 2. יהודי/ה מצד האימא 3. יהודי/ה מצד האבא
4. אחר (אוקראיני/ת רוסי/ה...) _____
156. האם בת/בן זוגתך הוא/היא: _____
1. יהודי/ה משני הצדדים 2. יהודי/ה מצד האימא 3. יהודי/ה מצד האבא
4. אחר (אוקראיני/ת רוסי/ה...) _____
5. אין בן זוג
157. איך היית מגדיר את עצמך מבחינה דתית?
1. חרדי 2. חרדי לאומי 3. דתי לאומי 4. קונסרבטיבי 5. רפורמי
6. אחר, איזה? _____ 7. לא שייך לזרם כלשהו
158. היכן נולד אביך? _____
159. היכן נולדה אמך? _____
160. מהי שפת האם שלך? _____
161. באיזה שפה מדברים בדרך כלל בבית? _____
162. מה מוצאך העדתי? _____
1. אשכנזי 2. מזרחי־ספרדי 3. גם אשכנזי וגם ספרדי 4. אחר, איזה? _____
163. מה הייתה האווירה בבית שבו גדלת?
1. אשכנזית 2. מזרחית־ספרדית 3. גם אשכנזית וגם ספרדית 4. לא זה ולא זה
164. איך היית מגדיר את האווירה בבית שלך היום?
1. אשכנזית 2. מזרחית 3. גם אשכנזי וגם מזרחית 4. לא זה ולא זה
165. כמה שנים למדת, כולל בית ספר עממי? _____
166. האם יש לך תואר אקדמי?
1. כן 2. לא
167. האם היית בתנועת נוער?
1. כן 2. לא
- 168.1. אם כן, איזו? _____
- 168.2. אם כן, איזו? _____
169. לכמה שנים? _____

170. האם למדת במסגרת חינוכית דתית כלשהי?

1. כן 2. לא

171. אם כן, איזו? _____

172. לכמה שנים? _____

173. ההכנסה החודשית של משפחה ממוצעת בת 4 נפשות הגיעה בחודש האחרון לכ־9500 ש"ח נטו. בהתחשב בנתון זה האם ההכנסה שלכם היא:

1. הרבה מעל לממוצע 2. מעט מעל הממוצע 3. כמו הממוצע

4. מעט מתחת לממוצע 5. הרבה מתחת לממוצע

174. האם יש לך רכב (האם יש רכב שאת/ה נוהג/ת להשתמש בו)?

1. כן 2. לא

175. כמה אחים או אחיות יש לך? _____

176. כמה ילדים יש לך? _____

177. מה מצבך המשפחתי?

1. רווק 2. נשוי 3. אלמן 4. גרוש

(למי שנשוי או היה נשוי)

178. באיזו מסגרת התחתנת? _____

(למי שלא נשוי)

179. האם היום אתה חי עם בן/בת זוג?

1. כן 2. לא

(למי שענה "כן")

180. האם יש לכם ילדים ביחד?

1. כן 2. לא

181. האם אתה מגדל או גידלת ילד חד־הורי?

1. כן 2. לא

182. הרבה מדברים על שמאל וימין בפוליטיקה. היכן היית מדרג את עצמך על פני רצף שמאל-ימין כאשר 1 הוא הקצה הימני ו־7 הוא הקצה השמאלי?

ימין 1 2 3 4 5 6 7 שמאל

183. האם את/ה מכיר/ה אדם קרוב שהתגייר או עובר תהליך גיור דרך הרבנות בישראל?

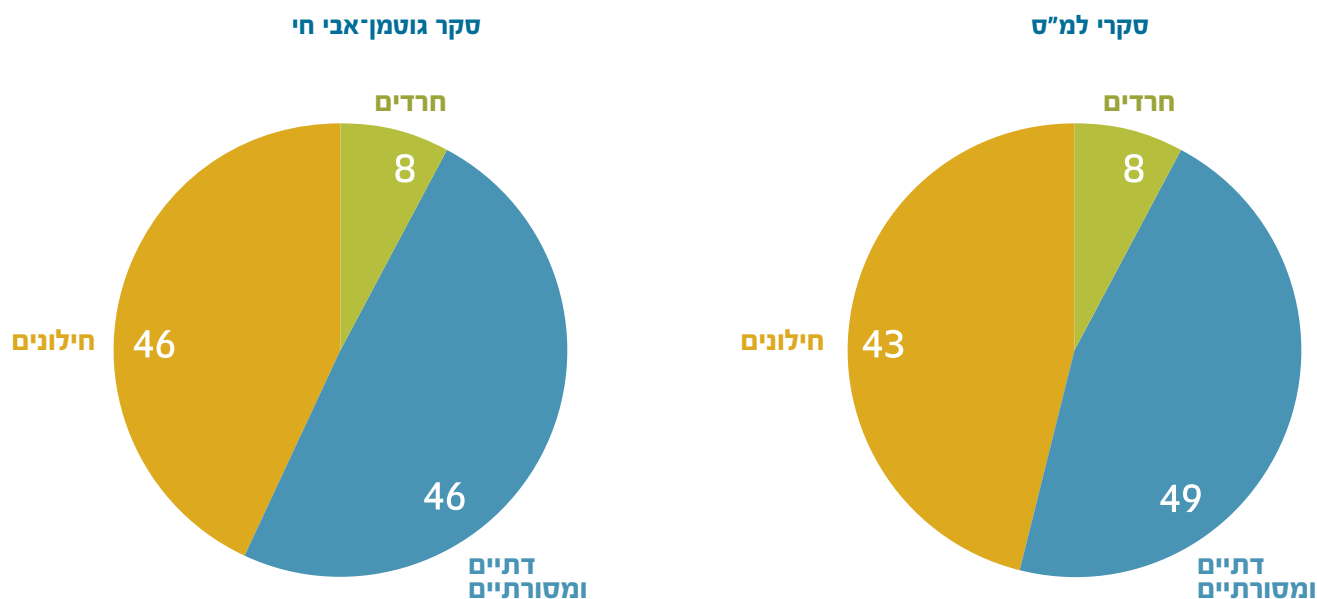
1. כן 2. לא

תודה רבה!

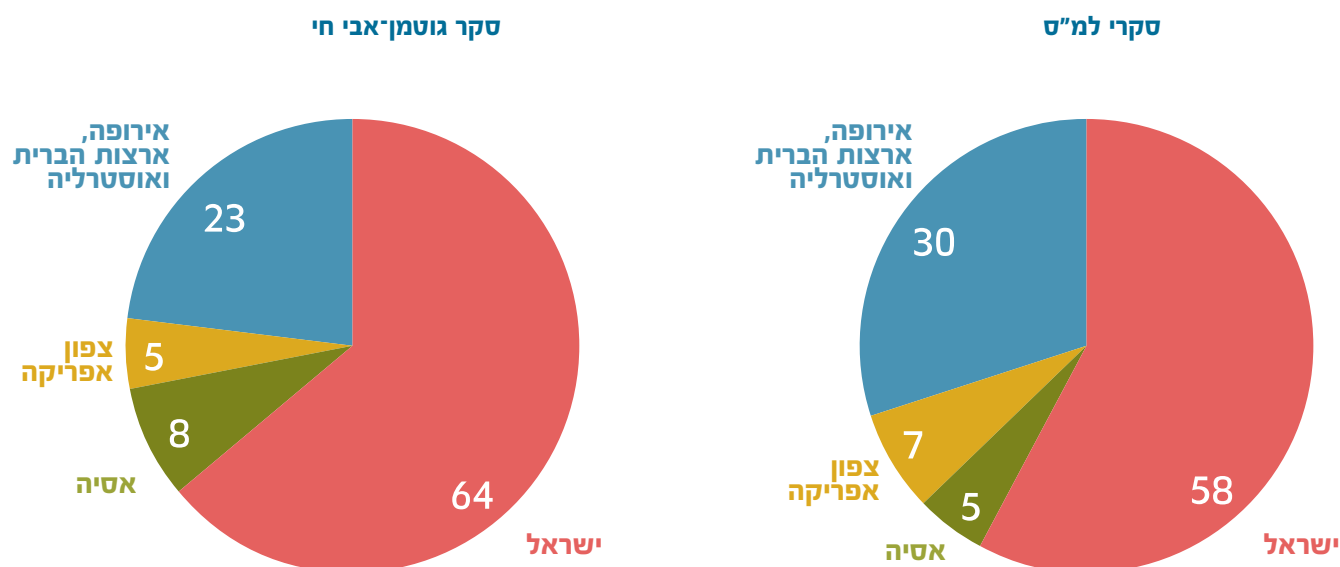
נספח 2: השוואת מדגם 2009 עם סקרי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

תרשימים 58-61 עורכים השוואה בין המדגם של סקר גוטמן-אבי חי לבין מדגמי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה 2007-2009.

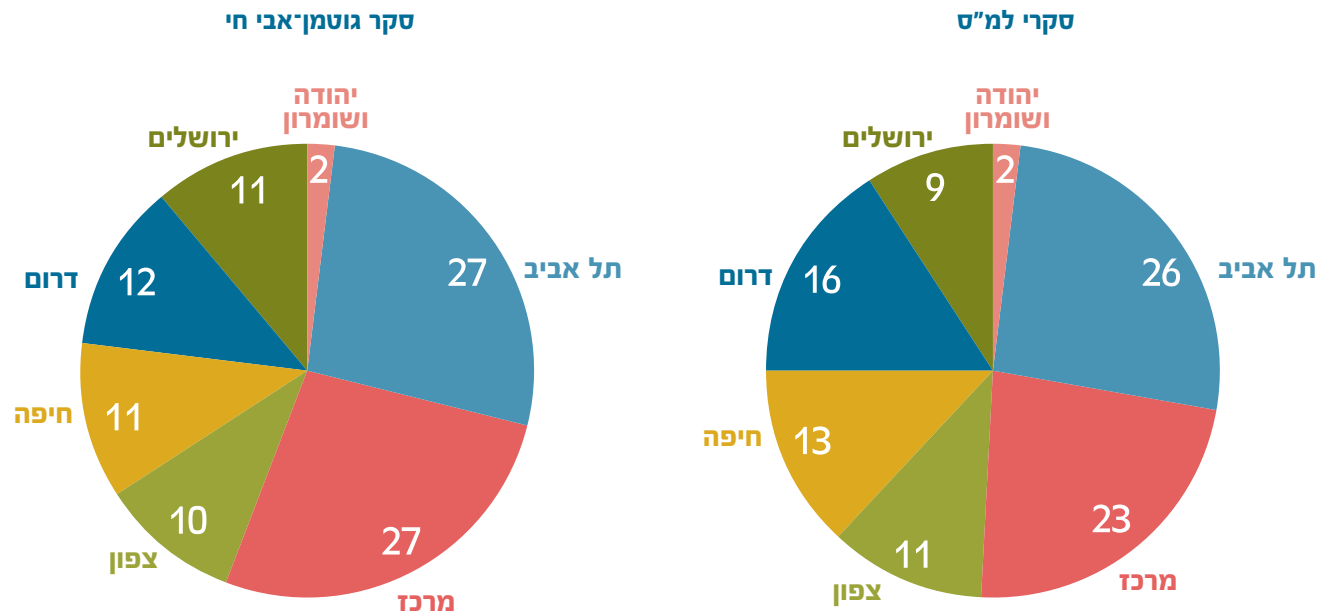
תרשים 58: הגדרה עצמית של דתיות - השוואה בין סקרי למ"ס 2007-2009 לבין סקר גוטמן-אבי חי 2009 (באחוזים)

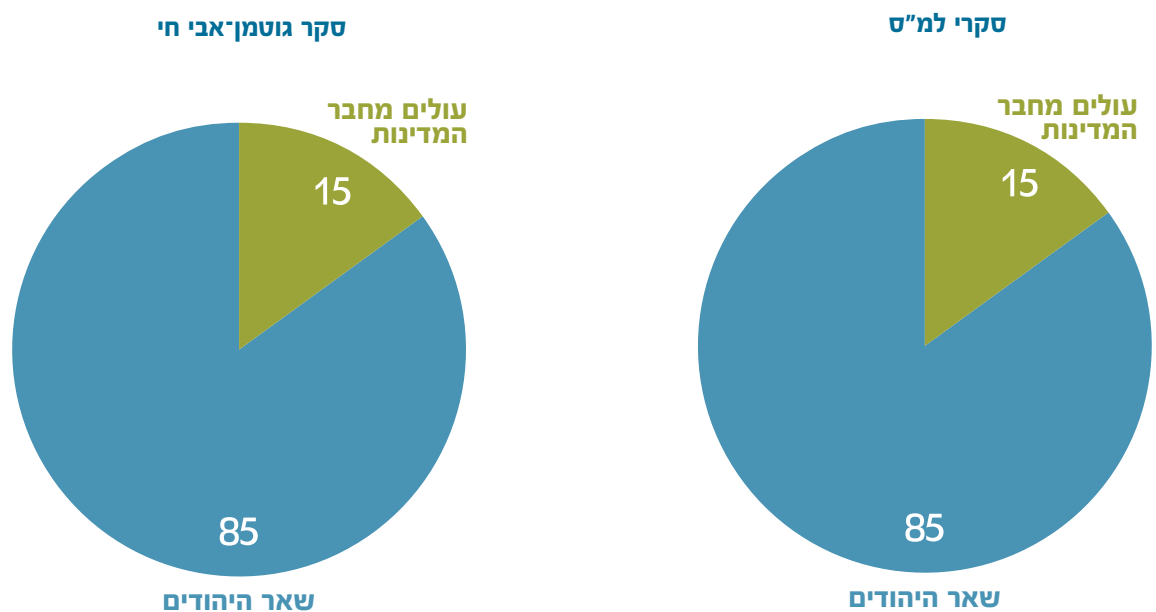
תרשים 59: מוצא - השוואה בין סקרי למ"ס 2007-2009 לבין סקר גוטמן-אבי חי 2009 (באחוזים)

תרשים 60: אזור מגורים - השוואה בין סקרי למ"ס 2007-2009 לבין סקר גוטמן-אבי חי 2009 (באחוזים)

תרשים 61: עולים מחבר המדינות בהשוואה לשאר אוכלוסיית היהודים בישראל - השוואה בין סקרי למ"ס 2007-2009 לבין סקר גוטמן-אבי חי 2009 (באחוזים)

נספח 3: הליך הפקת גורמים בפרקים השונים

הליך הפקת גורמים בפרק 2: אורחות חיים ומנהגים יהודיים

בלוח 1 מוצגת חלוקת 35 ההיגדים לשישה גורמים והטעינות שלהם על הגורמים השונים שהתקבלו בהליך הסטטיסטי של ניתוח הגורמים.

לוח 1: טעינות בעקבות ניתוח גורמים של היגדים המייצגים אורחות חיים ומנהגים יהודיים

גורמים והיגדים	גורם 1	גורם 2	גורם 3	גורם 4	גורם 5	גורם 6
1. מצוות ומנהגים דתיים						
האם אתה: לומד בליל שבועות (תיקון ליל שבועות)?	.802	.107	.135	.195	.136	.071
כמה אתה נוהג לבקר בבית הכנסת?	.737	.215	.277	.244	.181	.061
האם בזמן האחרון אתה לומד תנ"ך, תלמוד או מקורות יהודיים, ואם כן – כמה?	.732	.075	.081	.242	.135	.232
האם אתה/ה שומר שבת?	.705	.167	.318	.309	.312	.062
האם אתה שומע מגילת אסתר בפורים?	.703	.200	.286	.255	.210	.150
האם אתם מתייעצים עם רב בבעיות אישיות?	.683	.132	.183	.283	.035	.153
האם אתה נוהג לבקר בקברי צדיקים?	.638	.164	.267	.214	.035	.134
2. מצוות ומנהגים דתיים-אזרחיים						
עד כמה חשוב שאתה ומשפחתך תערכו בר מצווה?	.125	.849	.248	.125	.094	.044
עד כמה חשוב שאתה ומשפחתך תערכו ברית מילה?	.075	.788	.236	.135	.075	.013
עד כמה חשוב שאתה ומשפחתך תערכו סדר פסח?	.167	.734	.246	.119	.117	.101
עד כמה חשוב שאתה ומשפחתך תערכו בת מצווה?	.021	.728	.080	.019	.037	.109
עד כמה חשוב שאתה / משפחתך תשב שבעה?	.171	.715	.353	.174	.043	-.015
עד כמה חשוב שאתה / משפחתך תאמרו קדיש אחרי ההורים?	.176	.707	.382	.170	-.009	-.002
עד כמה חשוב שאתה / משפחתך תערכו קבורה לפי המסורת היהודית?	.180	.645	.451	.213	.035	-.032
חשוב שיהיה עיקרון מנחה: לחגוג את חגי ישראל לפי המסורת הדתית?	.252	.520	.376	.255	.135	.059
3. מצוות ומנהגים מסורתיים						
האם אתה נוהג לאכול אוכל כשר בבית?	.159	.361	.768	.183	.133	.056
האם אתה נוהג לאכול אוכל כשר מחוץ לבית?	.181	.286	.735	.192	.160	.019

גורמים והיגדים	גורם 1	גורם 2	גורם 3	גורם 4	גורם 5	גורם 6
האם אתה מפריד בין אכילת מאכלים בשריים וחלביים?	.346	.233	.661	.266	.193	.049
האם אתה אוכל בשר חזיר?	.048	.203	.657	.159	.106	.093
האם אתה צם ביום כיפור?	.278	.384	.622	.143	.070	.015
האם אתה לא אוכל חמץ בפסח?	.159	.268	.603	.049	.082	.047
עד כמה עושים בביתך בשבת: קידוש בליל שבת	.402	.308	.597	.158	.109	.077
עד כמה עושים בביתך בשבת: הדלקת נרות שבת	.352	.315	.584	.142	.148	.090
4. מנהגי יום־יום						
המסורת חשובה לגבי בחירת המקצוע שלי	.297	.122	.157	.780	.007	.094
המסורת חשובה לגבי מספר הילדים במשפחה	.337	.133	.127	.723	.080	.045
המסורת חשובה לגבי בחירת בן/ בת הזוג שלי	.265	.246	.212	.694	.089	.092
המסורת חשובה לגבי האופן שבו אני מתלבש	.433	.184	.254	.658	.159	.061
המסורת חשובה לגבי ההתנהגות שלי בחוץ לארץ	.255	.236	.273	.655	.109	.156
5. מנהגי "לא תעשה" בשבת						
האם בשבת אתה יוצא לקניות?	.212	.052	.120	.046	.830	.031
האם בשבת אתה עובד בתשלום / משכורת?	-.018	.133	.088	-.026	.772	-.018
האם בשבת אתה יוצא לבלות ולאכול בחוץ?	.406	.054	.299	.250	.672	.009
האם בשבת אתה מתרחץ בבריכה, בים, עוסק בפעילות ספורטיבית אחרת?	.427	.063	.215	.270	.628	-.001
6. עניין "עכשווי" ביהדות						
האם אתה מתעניין בעידן חדש / רוחניות / מיסטיקה?	-.029	.036	.088	.023	-.099	.808
האם אתה גולש באינטרנט לנושאים יהודיים?	.278	.058	.051	.105	.077	.767
האם אתה מתעניין בביטויים של יהדות במוזיקה?	.352	.086	.049	.175	.063	.723
% שונות מוסכרת						
מהימנות (אלפא קרונברך)						
	0.92	0.92	0.91	0.89	0.83	0.73

הליך הפקת גורמים בפרק 3: אמונה דתית וערכים

בלוח 2 מוצגת חלוקת 14 ההיגדים לשלושה גורמים והטענות שלהם על הגורמים השונים שהתקבלו בהליך הסטטיסטי של ניתוח הגורמים.

לוח 2: טעינויות בעקבות ניתוח גורמים של היגדים המייצגים אמונות וערכים

גורמים והיגדים	גורם 1	גורם 2	גורם 3
1. אמונה דתית			
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שיש גמול למעשים טובים?	.827	.029	.011
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שיש אלוהים?	.821	.154	.063
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שיש כוח עליון המכוון את העולם?	.815	.166	.025
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שתפילה יכולה לעזור לאדם לצאת ממצב רע?	.796	.234	.011
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שיש עונש למעשים רעים?	.794	.030	.087
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שהתורה והמצוות הן ציווי אלוהי?	.784	.344	.142
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין בעולם הבא ובחיים אחרים?	.744	.322	.126
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שהעם היהודי הוא עם נבחר מכל העמים?	.732	.334	.135
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין בביאת המשיח?	.722	.429	.211
באיזו מידה אתה מאמין או לא מאמין שיהודי שאינו מקיים מצוות מסכן את כל העם היהודי?	.557	.391	.314
2. ערכים חברתיים			
המסורת חשובה לגבי עמדותיי בנושאי איכות הסביבה	.176	.871	.094
המסורת חשובה לגבי עמדותיי בנושאי רווחה וסיוע לנזקקים	.259	.846	.067
3. מעמד האישה בישראל			
באיזו מידה את/ה מסכים: "אין צורך בשינוי מעמד הנשים בישראל כפי שהוא היום"	.033	.004	.825
באיזו מידה את/ה מסכים: "טוב יהיה אם הגבר יהיה המפרנס מחוץ לבית והאישה תטפל בבית ובמשפחה"	.118	.157	.751
% שונות מוסברת	51%	61%	69%
מהימנות (אלפא קרונברך)	0.94	0.82	0.47

הליך הפקת גורמים בפרק 5: זהות יהודית וישראלית

לוח 3 מציג את חלוקת 11 ההיגדים לשני גורמים והטענות שלהם על גורמים אלו שהתקבלו בהליך הסטטיסטי של ניתוח הגורמים.

לוח 3: טעינויות בעקבות ניתוח גורמים של היגדים המייצגים תפיסות בנוגע לזהות יהודית וישראלית

גורמים והיגדים	גורם 1	גורם 2
1. שייכות לישראל ולעם היהודי		
חשוב שיהיה עיקרון מנחה: לחיות בארץ	.732	.182
חשוב שיהיה עיקרון מנחה: להרגיש חלק מהעם היהודי	.715	.236
לו הייתה לך אפשרות להיוולד מחדש, האם היית רוצה להיוולד ישראלי?	.700	.169
חשוב שיהיה עיקרון מנחה: להרגיש חלק מהחברה הישראלית	.685	-.228
האם אתה רואה את עצמך כציוני?	.638	.002
לו הייתה לך אפשרות להיוולד מחדש, האם היית רוצה להיוולד יהודי?	.635	.369
האם אתה רוצה לחיות בארץ בטווח הרחוק?	.505	.096
חשוב שיהיה עיקרון מנחה: לזכור את השואה	.505	-.048
2. עמדות אורתודוקסיות לגבי השאלה "מיהו יהודי"		
האם תומך: "יש לאפשר לבן זוג לא יהודי של יהודי לעלות לישראל ולקבל מיד אזרחות ישראלית"	.064	.847
האם תומך: "יש לאפשר לנכד לא יהודי שרק סבא אחד שלו היה יהודי לעלות לישראל ולקבל מיד אזרחות ישראלית"	.033	.847
האם תומך: לקונסרבטיבים ולרפורמים צריך להיות בישראל מעמד שווה לזה של האורתודוקסים	.121	.738
% שונות מוסברת	33%	18%
מהימנות (אלפא קרונברך)	0.80	0.77

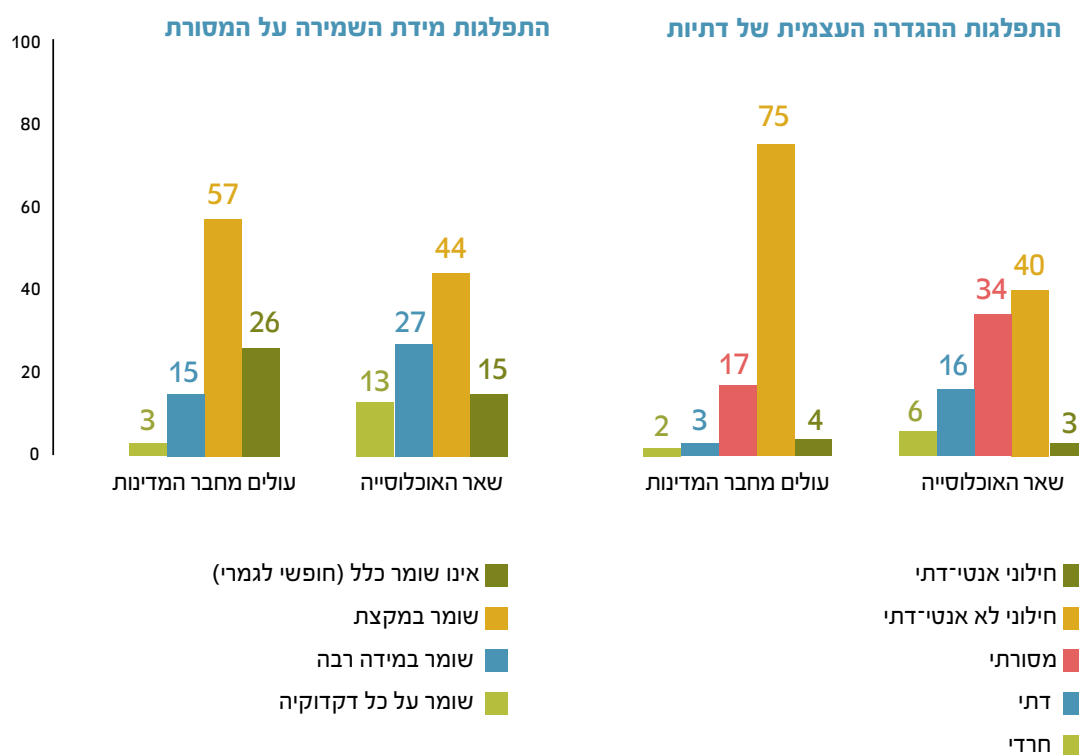

נספח 4: השוואת עמדות בין קבוצות רקע בפרקים השונים

הבדלים בין קבוצות רקע בפרק 1 - רמת דתיות ושמירה על המסורת ב־2009

נמצאו הבדלים משמעותיים בין העולים מחבר המדינות לבין שאר אוכלוסיית היהודים בישראל, בדרך שבה הם מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת (תרשימים 62 ו־63).⁸⁹

תרשימים 62 ו־63: עולים מחבר המדינות בהשוואה לשאר האוכלוסייה (באחוזים)

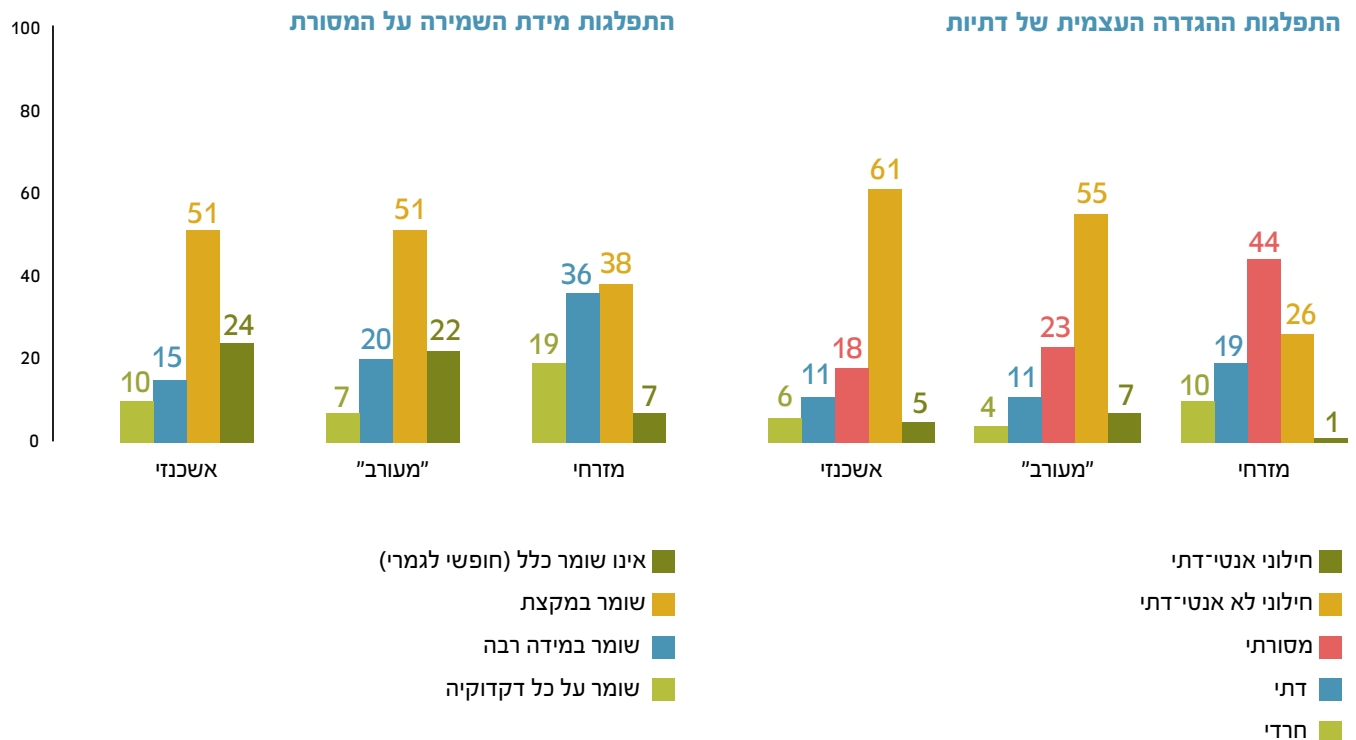

שיעור גבוה מאוד של עולים מחבר המדינות מגדירים את עצמם בעיקר כחילונים לא אנטי־דתיים (ומקצתם כחילונים אנטי־דתיים), בהשוואה לשאר אוכלוסיית היהודים בישראל (79% לעומת 43%). ושיעור גבוה של שאר אוכלוסיית היהודים מגדירים עצמם כמסורתיים, כדתיים או כחרדים, בהשוואה לעולים מחבר המדינות (56% לעומת 22%). מגמה דומה נמצאה בפילוח לפי מידת השמירה על המסורת.

89 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור ההגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < 0.001$).

נמצאו הבדלים מובהקים בין שלוש קבוצות המוצא של המשיבים לסקר - אשכנזים, מזרחים ו"מעורבים" (גם אשכנזים וגם מזרחים)⁹⁰ - בדרך שבה הם מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת (תרשימים 64 ו-65).⁹¹

תרשימים 64 ו-65: קבוצות מוצא - מזרחים, אשכנזים ומעורבים (באחוזים)

- נמצא שדפוסי ההגדרה העצמית הדתית ומידת השמירה על המסורת של "מעורבים" (גם אשכנזים וגם מזרחים) דומים לאלה של האשכנזים יותר מאשר לאלה של המזרחים. בעוד שמרבית האוכלוסייה האשכנזית והאוכלוסייה ה"מעורבת" הם בעיקר חילונים (רובם לא אנטי־דתיים ומקצתם אנטי־דתיים) (66% ו-62%, בהתאמה), מרבית האוכלוסייה המזרחית שומרת מסורת, דתית או חרדית (73%).
- שיעור גבוה של מזרחים הגדירו את עצמם כמסורתיים, בהשוואה ל"מעורבים" ואשכנזים (44% לעומת 23% ו-18%, בהתאמה); ושיעור גבוה של מזרחים הגדירו את עצמם כדתיים וחרדים, בהשוואה ל"מעורבים" ואשכנזים (29% לעומת 15% ו-17%, בהתאמה).
- מגמה דומה נמצאה לגבי מידת השמירה על המסורת.

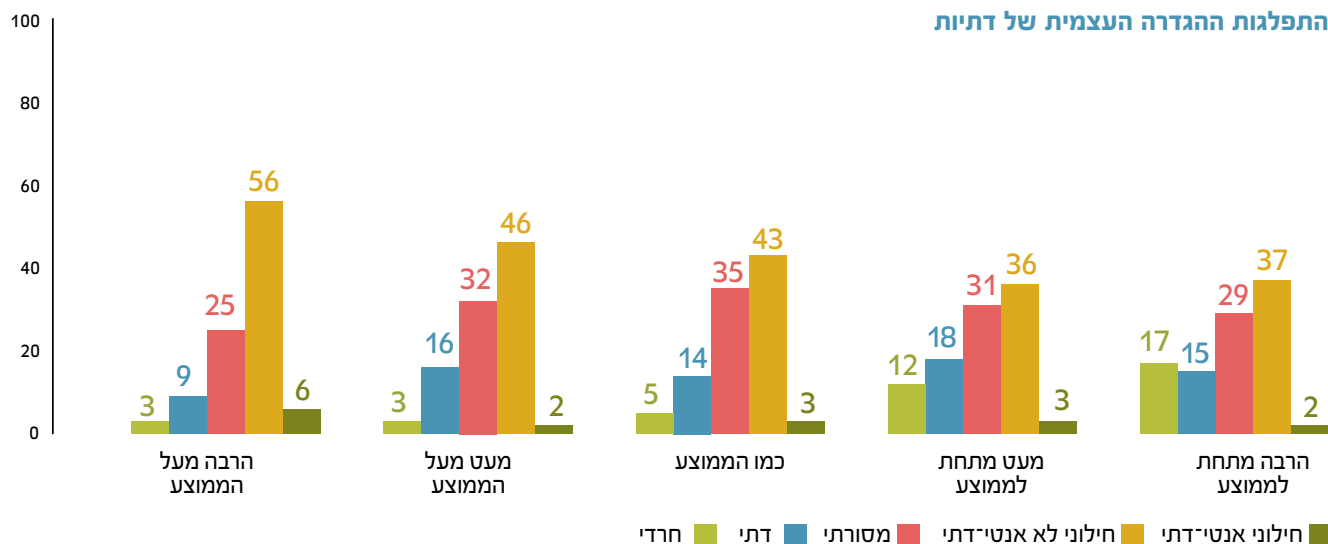
90 קבוצת מוצא נקבעה לכל אחד מהמשיבים על פי דיווחו העצמי (ראו שאלה 162 בשאלון הסקר המופיע בנספח 1).

91 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור ההגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < .001$).

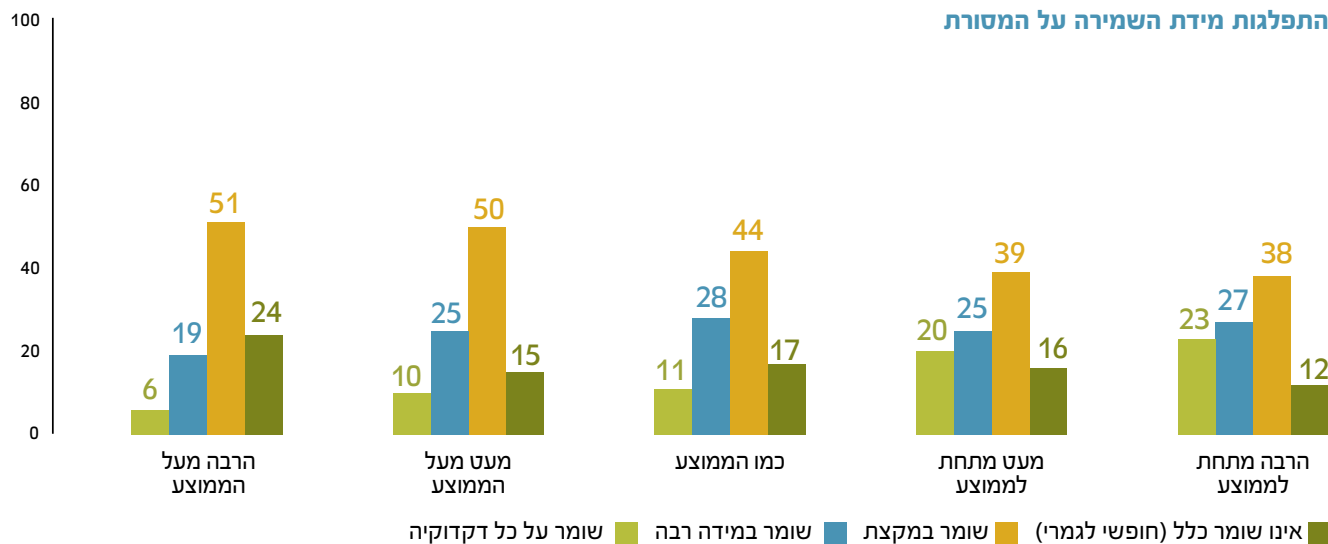
נמצאו הבדלים מובהקים בין המשיבים לסקר, לפי גובה הכנסתם,⁹² בדרך שבה הם מגדירים את רמת הדתיות שלהם ובמידה שבה הם שומרים על המסורת (תרשימים 66 ו-67).⁹³

תרשימים 66 ו-67: קבוצות רמת הכנסה (באחוזים)

התפלגות ההגדרה העצמית של דתיות

התפלגות מידת השמירה על המסורת

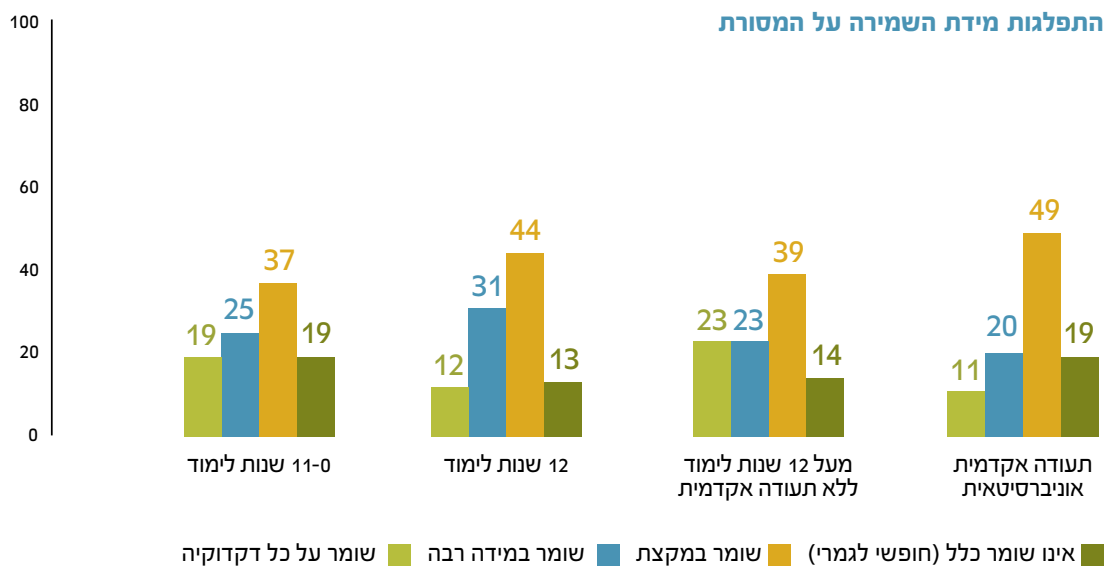
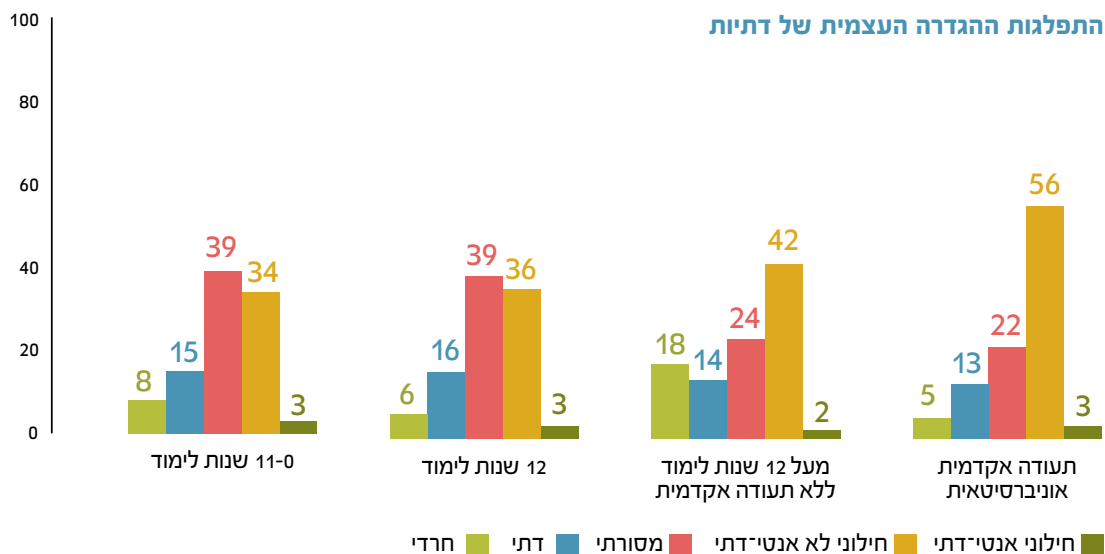
92 קבוצת רמת הכנסה נקבעה לכל אחד מהמשיבים על פי דיווח עצמי שלו (ראו לעיל נספח 1, שאלה 173 בשאלון הסקר).

93 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור ההגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < .001$).

- מרבית בעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מהממוצע מגדירים את עצמם בעיקר כחילונים לא אנטי־דתיים או כחילונים אנטי־דתיים (62% לעומת 39%-48% מכל יתר קבוצות המשיבים). מרבית בעלי ההכנסה הגבוהה בהרבה מהממוצע גם אינם שומרים כלל על המסורת או שומרים עליה רק במקצת (75% לעומת 50%-65% מכל יתר קבוצות המשיבים).
- מנגד, מרבית בעלי ההכנסה הנמוכה בהרבה או במעט מהממוצע מגדירים את עצמם כמסורתיים, כדתיים או כחרדים (61% מהמשיבים בקבוצות אלה), וכמחציתם שומרים על המסורת במידה רבה או שומרים על כל דקדוקיה.
- בקרב בעלי ההכנסה הנמוכה במעט או בהרבה מהממוצע גבוה באופן יחסי שיעור החרדים (12% ו־17%, בהתאמה, לעומת 3%-5% מהמשיבים בשאר הקבוצות). וכן, שיעור המקיימים את המסורת על כל דקדוקיה בקרב בעלי ההכנסה הנמוכה במעט או הרבה הוא גבוה מהממוצע (20% ו־23%, בהתאמה, לעומת 6%-11% מהמשיבים בשאר הקבוצות).
- דפוסי ההגדרה הדתית ומידת השמירה על המסורת של בעלי ההכנסה הממוצעת ושל בעלי ההכנסה הגבוהה במעט מהממוצע הם דומים למדי: מחציתם חילונים לא אנטי־דתיים או חילונים אנטי־דתיים, כשליש מהם מסורתיים, וקרוב לחמישית מהם מגדירים את עצמם כדתיים או כחרדים.

נמצאו הבדלים מובהקים בין המשיבים לסקר, בהתאם לרמת השכלתם, בדרך שבה הם מגדירים את רמת הדתיות שלהם, ובמידה שבה הם שומרים על המסורת,⁹⁴ כפי שאפשר לראות בתרשימים 68 ו־69.

תרשימים 68 ו־69: קבוצות רמת השכלה (באחוזים)

94 נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור ההגדרה העצמית של דתיות ומידת השמירה על המסורת ($p < .001$).

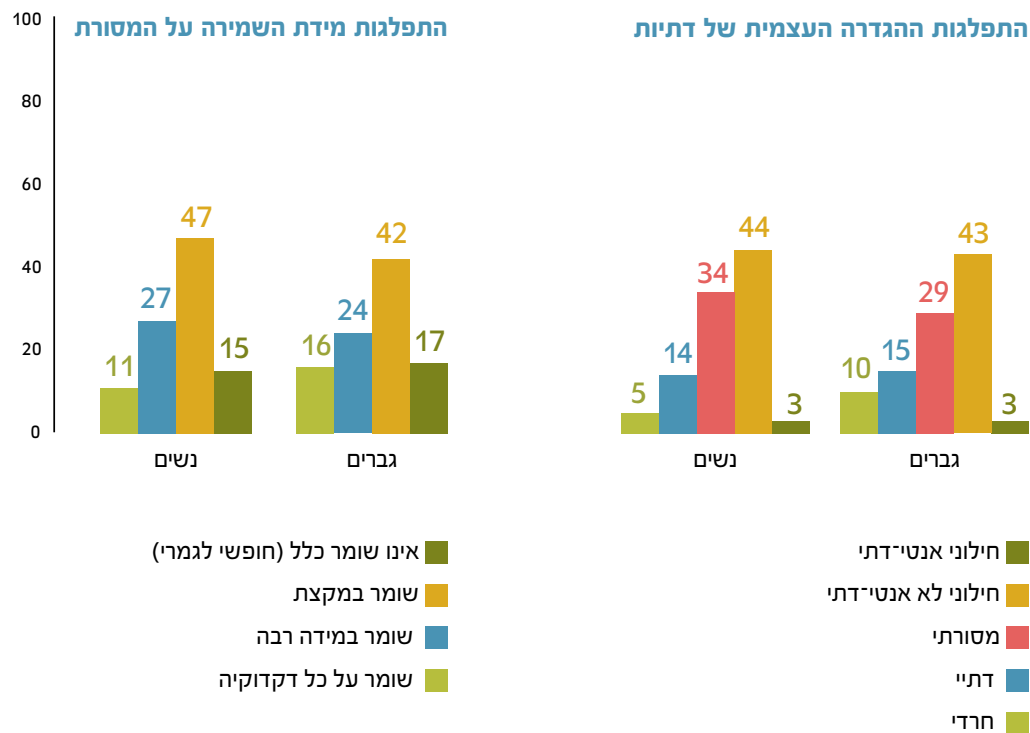
■ דפוס ההגדרה העצמית הדתית של בעלי 12 שנות לימוד, וכן של בעלי רמת השכלה של עד 11 שנות לימוד, דומה למדי: מרביתם שומרי מסורת, דתיים או חרדים (יותר מ־60%). וביתר פירוט: כ־40% מהם מגדירים את עצמם כמסורתיים, כ־40% מגדירים את עצמם בעיקר כחילונים לא אנטי־דתיים, ומקצתם (3%) כחילונים אנטי־דתיים. נוסף על כך, כ־20% מהם מגדירים את עצמם בעיקר כדתיים ומקצתם כחרדים, אם כי שיעורים גבוהים יותר מהם (יותר מ־40%) שומרים על המסורת "במידה רבה" או "על כל דקדוקיה".

■ גם מרבית בעלי יותר מ־12 שנות לימוד, אך ללא תעודה אקדמית אוניברסיטאית, מגדירים את עצמם כמסורתיים, כדתיים או כחרדים. אולם בקבוצה זו גבוה באופן יחסי שיעור החרדים, בהשוואה ליתר הקבוצות (18% לעומת 5%-8% מכל יתר הקבוצות), ככל הנראה משום שהיא כוללת בני ישיבות.

■ בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית שונים מכל יתר הקבוצות: מרביתם מגדירים את עצמם בעיקר כחילונים לא אנטי־דתיים (ומקצתם כחילונים אנטי־דתיים) (כ־60% לעומת 37%-44% מכל יתר הקבוצות), בהתאם לזה מרביתם שומרים רק במקצת על המסורת או אינם שומרים כלל (68% לעומת 45%-57% מכל יתר הקבוצות).

נמצאו הבדלים מובהקים בין נשים לגברים בדרך שבה הם מגדירים את רמת הדתיות שלהם ואת המידה שבה הם שומרים על המסורת (תרשימים 70 ו־71).⁹⁵

תרשים 70 ו־71: קבוצות מגדר - נשים בהשוואה לגברים (באחוזים)

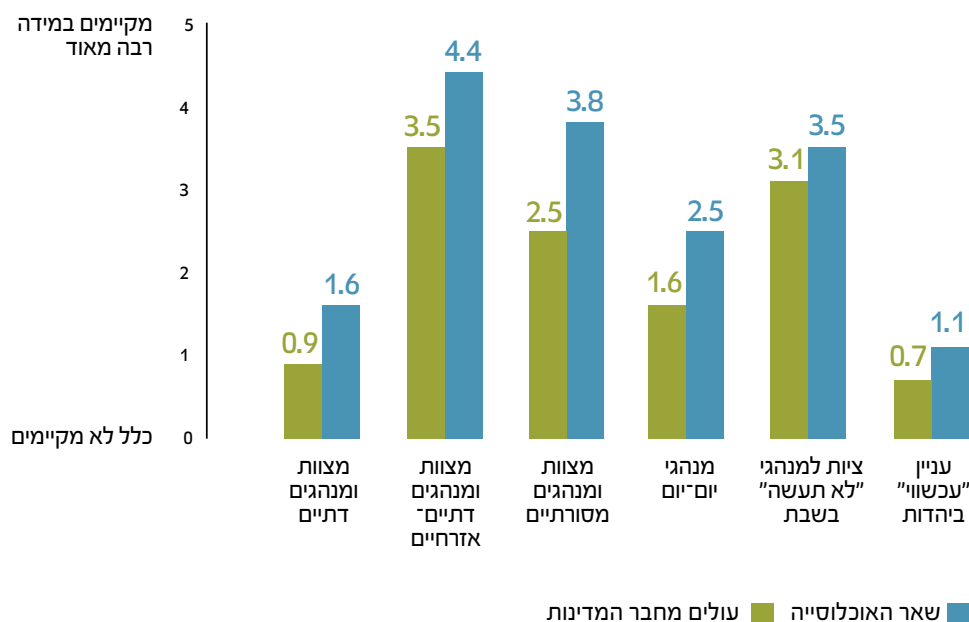

⁹⁵ נמצאו הבדלים מובהקים על פי מבחן χ^2 עבור ההגדרה העצמית של דתיות ($p < .001$) ועבור מידת השמירה על המסורת ($p < .01$).

- שיעור גבוה של נשים מגדירות את עצמן כמסורתיות בהשוואה לגברים (34% לעומת 29%), ושיעור גבוה יותר של גברים מגדירים עצמם כחרדים בהשוואה לנשים (10% לעומת 5%).
- בהתאם לכך, שיעור גבוה יותר של נשים מדווחות שהן שומרות על המסורת "במקצת" או "במידה רבה", בהשוואה לגברים (74% לעומת 66%), ושיעור גבוה יותר של גברים מדווחים שהם שומרים על כל דקדוקיה של המסורת, בהשוואה לנשים (16% לעומת 11%).

השוואת עמדות בין קבוצות רקע בפרק 2: אורחות חיים ומנהגים יהודיים

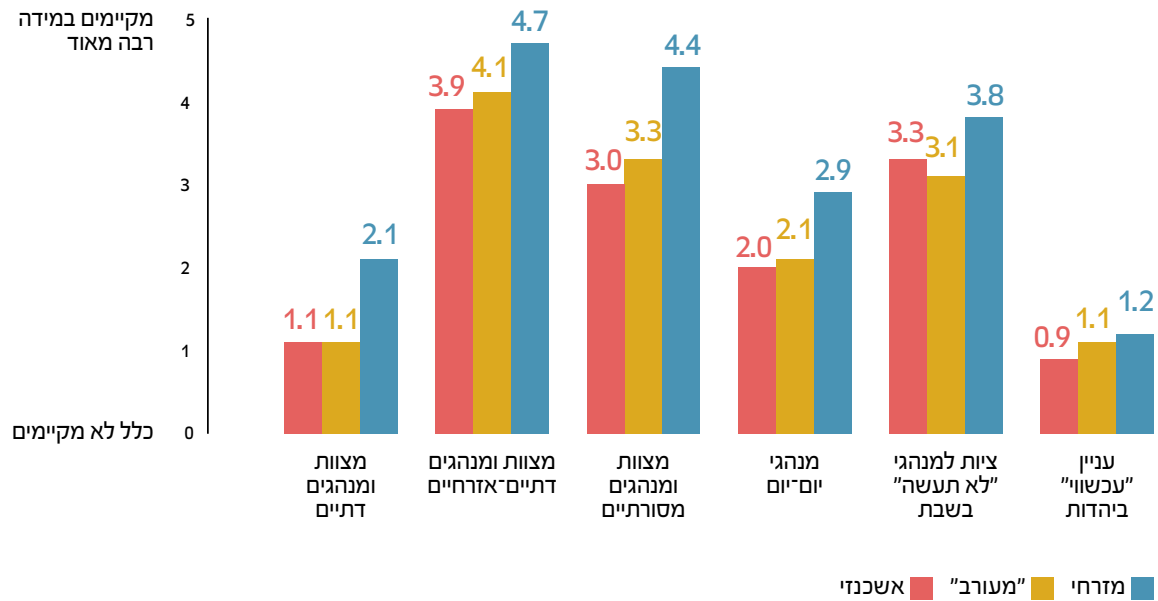
תרשים 72: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים; עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה

- העולים מחבר המדינות מדווחים על זיקה נמוכה יותר לכלל המצוות והמנהגים שנבדקו בהשוואה לשאר האוכלוסייה (תרשים 72).⁹⁶

⁹⁶ ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי השישה: כולם $p < 0.001$.

תרשים 73: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים; לפי מוצא

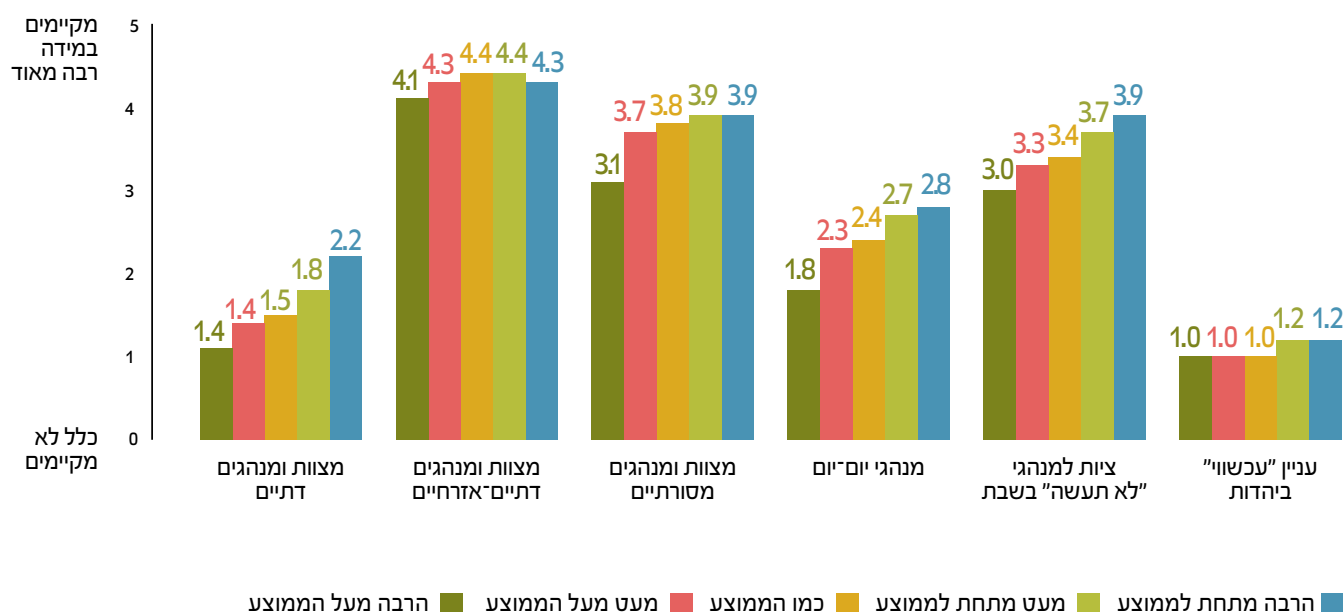

- משיבים ממוצא מזרחי מדווחים על זיקה רבה יותר למנהגים, בכל ששת התחומים, בהשוואה ליתר המשיבים (תרשים 73).⁹⁷

97 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחינה שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי מוצא, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי השישה: כולם $p < .001$.

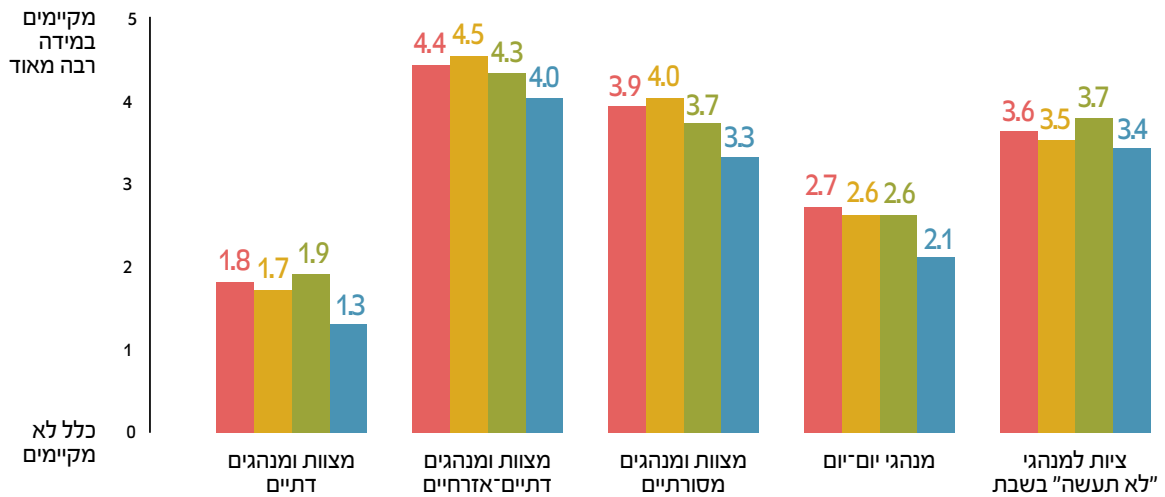
תרשים 74: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים; לפי רמת הכנסה

- בעלי הכנסה נמוכה יותר מדווחים על מידה רבה יותר של קיום מצוות ומנהגים בהשוואה לבעלי הכנסה גבוהה יותר. הבדלים אלה בולטים פחות במצוות ובמנהגים שהגדרנו "דתיים-אזרחיים" המקובלים בציבוריות הישראלית ובעניין "עכשווי" ביהדות (תרשים 74).⁹⁸

98 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה לפרקטיקות דתיות על פי רמת הכנסה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי רמת הכנסה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי השישה: כולם $p < .001$.

תרשים 75: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים; לפי רמת השכלה

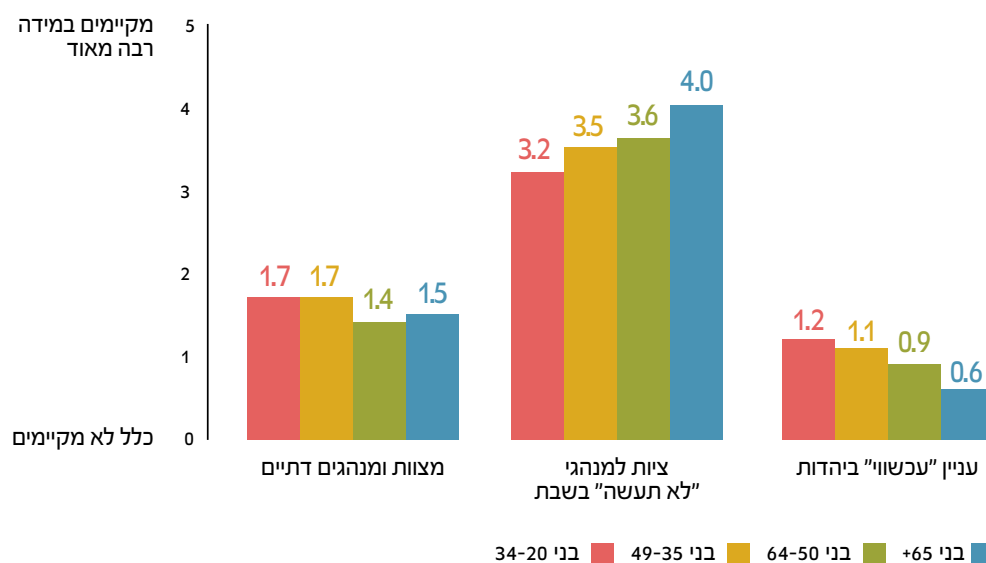

■ תעודה אקדמית אוניברסיטאית ■ מעל 12 שנות לימוד ללא תעודה אקדמית ■ 12 שנות לימוד ■ 11-12 שנות לימוד

- בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית מדווחים על הזיקה הנמוכה ביותר למצוות ומנהגים כמעט בכל התחומים שנבדקו (תרשים 75).⁹⁹

99 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים על פי רמת השכלה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי רמת השכלה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי חמישה גורמים (למעט גורם העניין ביהדות עכשווית): מנהגי לא תעשה בשבת: $p < .05$. יתר הגורמים: $p < .001$.

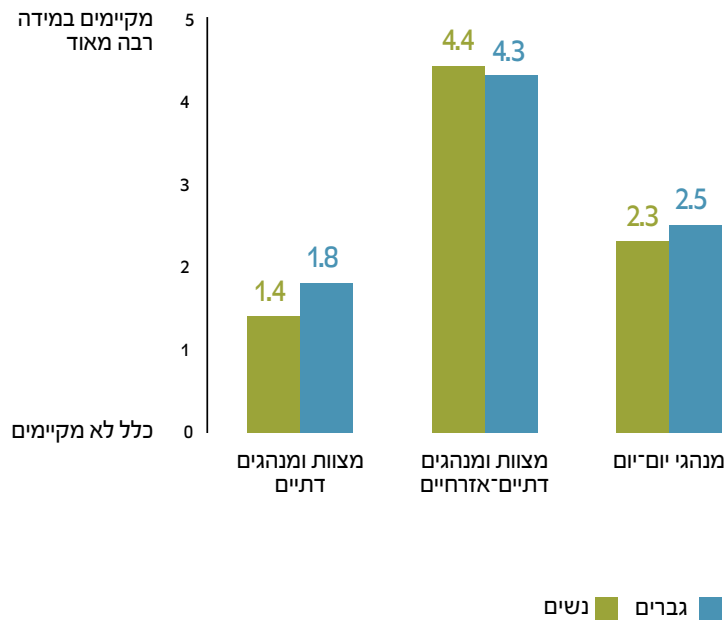
תרשים 76: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים; לפי גיל

- נמצא כי משיבים מעל גיל 50 מדווחים על מידה נמוכה יותר של קיום מצוות ומנהגים, בהשוואה למשיבים שמתחת לגיל 50. משיבים מבוגרים יותר מצייתים למנהגי "לא תעשה" בשבת, ואילו משיבים צעירים יותר מדווחים על העניין הרב ביותר בנושאים "עכשוויים" ביהדות (תרשים 76).¹⁰⁰

100 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים על פי גיל, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי גיל, העלו אפקט מובהק סטטיסטית לגבי שלושה גורמים: מנהגים יהודיים דתיים: $p < .01$; מנהגי "לא תעשה" בשבת ועניין "עכשווי" ביהדות: $p < .001$.

תרשים 77: ממוצעי מידת הקיום של מצוות ומנהגים; לפי מגדר

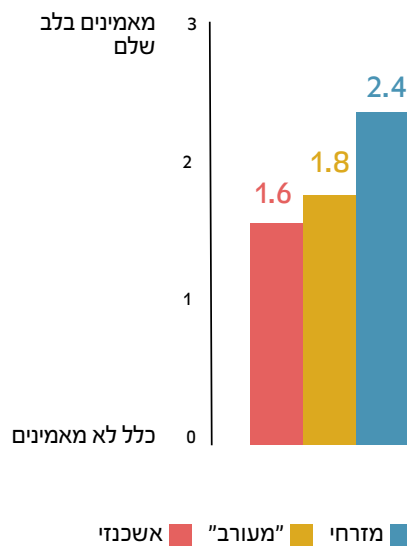
- גברים מדווחים על זיקה רבה יותר למצוות ומנהגים וכן על שמירה על מנהגי יום-יום, בהשוואה לנשים (תרשים 77).¹⁰¹

101 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך ל-6 הגורמים המעידים על דרגות שונות של זיקה למצוות ומנהגים על פי מגדר, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי מגדר, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי מצוות ומנהגים אזרחיים-דתיים המקובלים בציבוריות הישראלית: $p < .05$; ולגבי מצוות ומנהגים דתיים ומנהגי יום-יום: $p < .001$.

השוואת עמדות בין קבוצות רקע בפרק 3: אמונה דתית וערכים חברתיים

עולים מחבר המדינות מדווחים על אמונה דתית חלשה יותר, בהשוואה לשאר האוכלוסייה (דירוג ממוצע של 1.6 לעומת 2.1).¹⁰²

תרשים 78: ממוצע דירוג האמונה הדתית; לפי מוצא

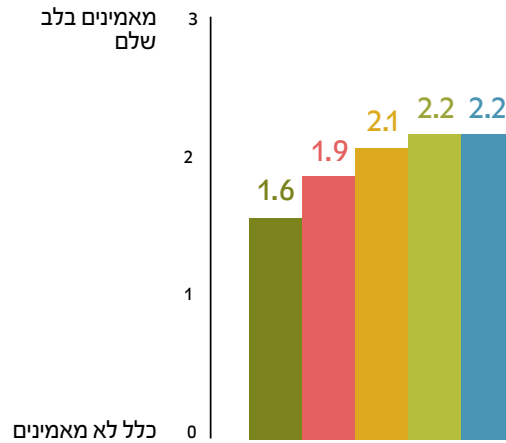

- נמצא כי משיבים ממוצא מזרחי דיווחו על האמונה הדתית החזקה ביותר, לפני משיבים ממוצא אשכנזי-מזרחי מעורב ומשיבים ממוצא אחר. מרואיינים ממוצא אשכנזי דיווחו על האמונה החלשה ביותר מקרב כל הקבוצות (תרשים 78).¹⁰³

102 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$).

103 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$).

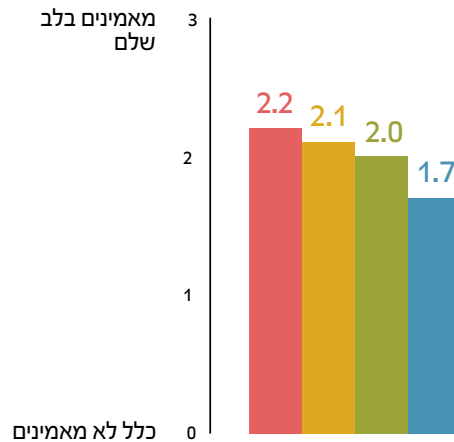
תרשים 79: ממוצע דירוג האמונה הדתית; לפי רמת הכנסה

הרבה מתחת לממוצע   מעט מתחת לממוצע   כמו הממוצע   מעט מעל הממוצע   הרבה מעל הממוצע

- נמצא שככל שרמת ההכנסה נמוכה יותר, כך האמונה הדתית חזקה יותר (תרשים 79).¹⁰⁴

תרשים 80: ממוצע דירוג האמונה הדתית; לפי רמת השכלה

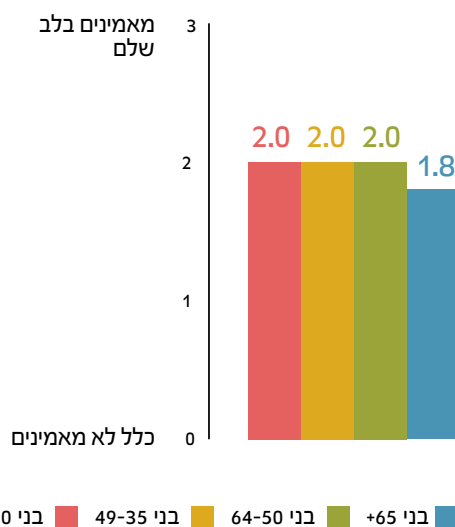
תעודה אקדמית אוניברסיטאית   מעל 12 שנות לימוד ללא תעודה אקדמית   12 שנות לימוד   11-0 שנות לימוד

- נמצא שבעלי רמת השכלה נמוכה יותר מדווחים על אמונה דתית חזקה יותר (תרשים 80).¹⁰⁵

¹⁰⁴ ניתוח שונות חד־משתני (ANOVA) שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית על פי רמת הכנסה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

¹⁰⁵ ניתוח שונות חד־משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית על פי רמת השכלה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

תרשים 81: ממוצע דירוג האמונה הדתית; לפי גיל

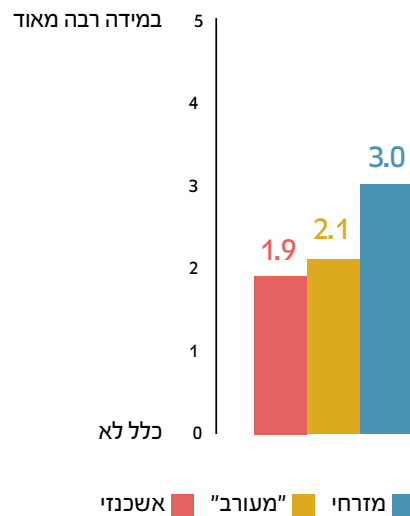
- נמצא שמשיבים מבוגרים - בני 65 ומעלה - מדווחים על אמונה דתית חלשה יותר, לעומת שאר המשיבים, אך לא נמצאו הבדלים בין קבוצות הגיל האחרות (תרשים 81).¹⁰⁶

¹⁰⁶ ניתוח שונות חד־משתני (ANOVA), שנערך לגורם המעיד על אמונה דתית על פי קבוצת גיל, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$).

הבדלים בין קבוצות רקע בפרק 4: עמדות בנוגע לביטוי דת ומסורת במרחב הציבורי בישראל

נמצא כי עולים מחבר המדינות מביעים תמיכה נמוכה יותר (דירוג ממוצע של 1.6), לעומת שאר האוכלוסייה (דירוג ממוצע של 2.5), בעיצוב החיים הציבוריים בישראל על פי המסורת.¹⁰⁷

תרשים 82: ממוצע דירוג ההסכמה עם ביטוי דת ומסורת במרחב הציבורי; על פי מוצא

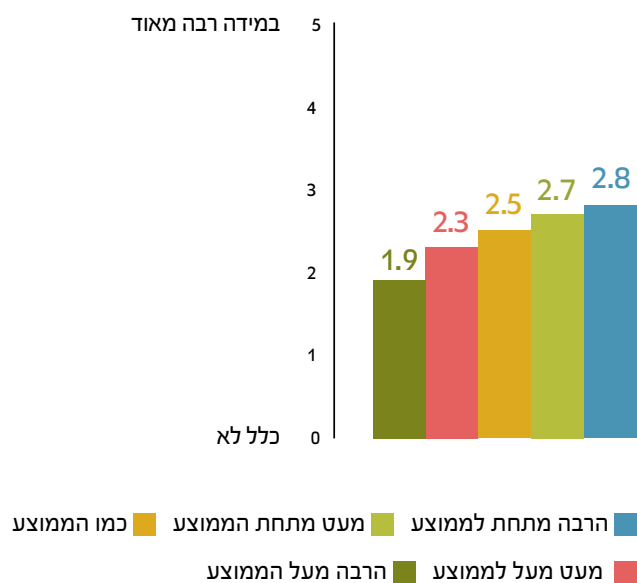
- משיבים ממוצא מזרחי מסכימים יותר עם ביטוי מסורת ודת במרחב הציבורי, בהשוואה ליתר האוכלוסייה (תרשים 82).¹⁰⁸

¹⁰⁷ ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לבין שאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

¹⁰⁸ ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$).

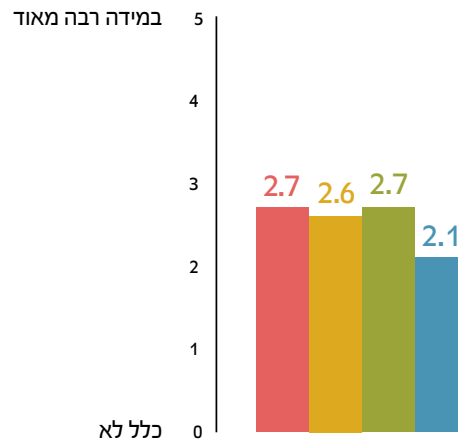

**תרשים 83: ממוצע דירוג ההסכמה עם ביטויי דת ומסורת במרחב הציבורי;
על פי רמת הכנסה**

- יהודים ישראלים שמרוויחים פחות כסף מסכימים יותר עם ביטויי מסורת ודת במרחב הציבורי, בהשוואה ליהודים ישראלים שמרוויחים יותר (תרשים 83).¹⁰⁹

**תרשים 84: ממוצע דירוג ההסכמה עם ביטויי דת ומסורת במרחב הציבורי;
על פי רמת השכלה**

■ תעודה אקדמית אוניברסיטאית ■ מעל 12 שנות לימוד ללא תעודה אקדמית
■ 12 שנות לימוד ■ 11-12 שנות לימוד

- משיבים בעלי השכלה אקדמית אוניברסיטאית מסכימים פחות עם ביטויי מסורת ודת במרחב הציבורי, בהשוואה ליתר המשיבים (תרשים 84).¹¹⁰
- גברים מסכימים מעט יותר מנשים עם ביטויים של מסורת ודת במרחב הציבורי (דירוג ממוצע 2.6 לעומת 2.3, בין 0 ל-5).¹¹¹

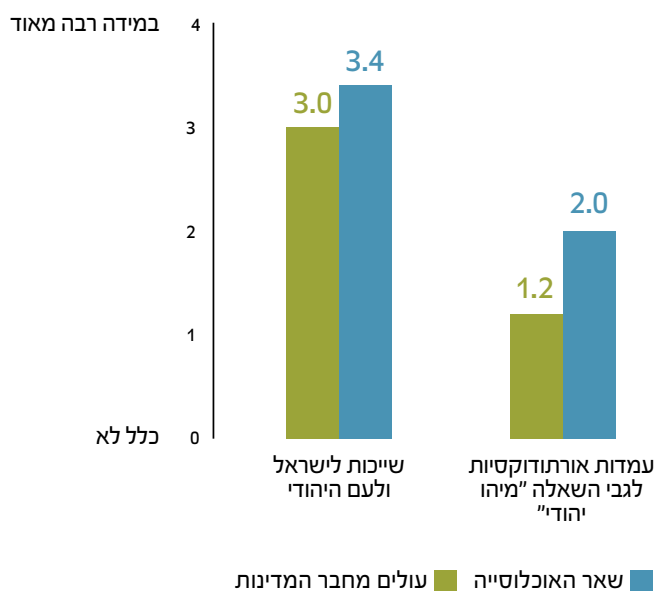
110 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה על פי רמת השכלה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$).

111 ניתוח שונות חד-משתני (ANOVA), שנערך להיגד זה על פי מגדר, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < 0.001$).

השוואת עמדות בין קבוצות רקע בפרק 5: זהות יהודית וישראלית

נמצאו הבדלים בין קבוצות רקע שונות בנושא הזהות היהודית והישראלית. להלן ההבדלים שנמצאו מובהקים (תרשימים 85-88).

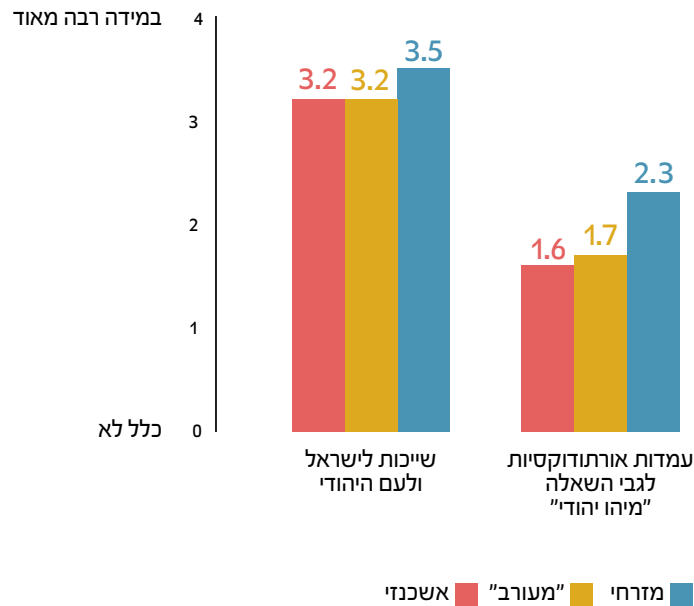
תרשים 85: ממוצע דירוג ההסכמה עם גורמים המבטאים תפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית; השוואה בין עולים מחבר המדינות לבין שאר האוכלוסייה

- נמצא שתחושת השייכות לישראל ולעם היהודי, וכן התמיכה בעמדות אורתודוקסיות כלפי השאלה "מיהו יהודי", נמוכות בקרב עולים מחבר המדינות, בהשוואה לשאר האוכלוסייה (תרשים 85).¹¹²

112 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית בהשוואה בין עולים מחבר המדינות לשאר האוכלוסייה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שניהם: כולם $p < .001$.

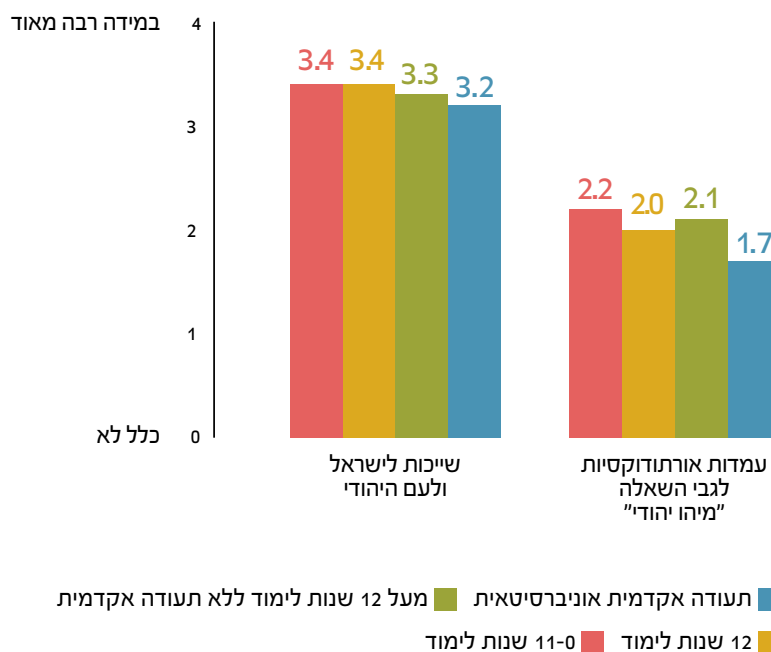
תרשים 86: ממוצע דירוג ההסכמה עם גורמים המבטאים תפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית; לפי מוצא

- תחושת השייכות לישראל ולעם היהודי חזקה יותר בקרב מזרחים, בהשוואה לאשכנזים ולישראלים ממוצא מעורב, וכך גם מידת התמיכה בעמדות אורתודוקסיות כלפי השאלה "מיהו יהודי" (תרשים 86).¹¹³

113 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית על פי מוצא, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי מוצא, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שניהם: כולם $p < .001$.

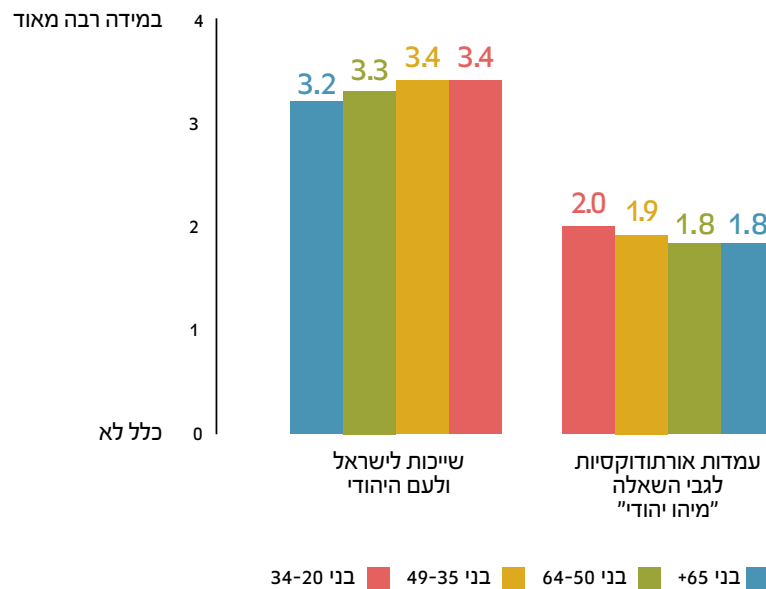
תרשים 87: ממוצע דירוג ההסכמה עם גורמים המבטאים תפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית; לפי רמת השכלה

- תחושת השייכות לישראל ולעם היהודי היא מעט חזקה יותר בקרב בעלי 12 שנות לימוד ומטה, בהשוואה לבעלי יותר מ-12 שנות לימוד.¹¹⁴
- מידת התמיכה בעמדות אורתודוקסיות בשאלה "מיהו יהודי" נמוכה יותר בקרב בעלי תעודה אקדמית אוניברסיטאית, בהשוואה ליתר האוכלוסייה (1.7 לעומת 2.0-2.2) (תרשים 87).

114 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית על פי רמת השכלה, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי רמת ההשכלה, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שני הגורמים (שניהם $p < .001$).

תרשים 88: ממוצע דירוג ההסכמה עם גורמים המבטאים תפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית; לפי קבוצת גיל

- תחושת השייכות לישראל ולעם היהודי חזקה מעט יותר בקרב יהודים ישראלים מבוגרים, ואילו התמיכה בעמדות אורתודוקסיות בכל הקשור לשאלה "מיהו יהודי" חזקה מעט יותר בגילאים צעירים יותר (תרשים 88).¹¹⁵

115 ניתוח שונות רב-משתני (MANOVA), שנערך לשני הגורמים הנוגעים לתפיסות לגבי זהות יהודית וישראלית על פי קבוצת גיל, נמצא מובהק סטטיסטית ($p < .001$). מבחני שונות חד-משתנים, שנערכו בנפרד לכל אחד מהגורמים על פי קבוצת גיל, העלו אפקטים מובהקים סטטיסטית לגבי שני הגורמים: שייכות לישראל וליהדות- $p < .001$; ותמיכה בעמדות אורתודוקסיות לגבי השאלה "מיהו יהודי"- $p < .005$.

צוות המחקר

פרופ' אשר אריאן ז"ל היה המנהל המדעי של מרכז גוטמן לסקרים, עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור למדע המדינה באוניברסיטה של העיר ניו יורק.

איילה קיסר-שוגרמן היא בעלת תואר מוסמך בסוציולוגיה ואנתרופולוגיה מהאוניברסיטה העברית בירושלים והמנהלת של "אמת-מידה", ארגון המספק שירותי הערכה וסקרים.

דרור וולטר הוא עוזר מחקר במרכז גוטמן לסקרים וסטודנט לתואר מוסמך בתקשורת פוליטית במחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים.

שאול שלפק הוא חוקר ב"אמת מידה" ובמחלקת המחקר וההערכה של חברת פילת ובעל תואר מוסמך בפסיכולוגיה ארגונית-חברתית מהחוג לפסיכולוגיה באוניברסיטת בר-אילן.

דליה שינדלין עבדה במרכז גוטמן לסקרים וסייעה בגיבוש ובביצוע מחקר זה. כיום היא סוקרת דעת הקהל עצמאית, דוקטורנטית במדעי המדינה באוניברסיטת תל אביב ומרצה מן החוץ באוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

פרופ' תמר הרמן היא המנהלת המדעית של מרכז גוטמן לסקרים, עמיתה בכירה במכון הישראלי לדמוקרטיה ופרופסור מן המניין למדע המדינה באוניברסיטה הפתוחה.

ד"ר רפאל ונטורה הוא מנהל מאגר הנתונים של מרכז גוטמן לסקרים ומרצה בבית הספר לאודר לממשל במרכז הבינתחומי הרצליה.

